

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΚΑ΄.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1958

ΑΡΙΘ. 194

Η ΑΜΑΡΤΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΑΝΑΧΡΟΝΙΣΜΟΝ ; (*)

«Έχομεν διάφορον ψυχικὴν στάσιν, ὅταν ἁμαρτάνωμεν θλιβόμενοι, ἔγραφεν ὁ Claudel εἰς τὸν André Gide, ὅταν γνωρίζωμεν ὅτι διαπράττομεν τὸ κακόν, ἐνῶ ἐπιθυμοῦμεν τὸ καλύτερον» καὶ διάφορον ψυχικὴν ἀντίδρασιν, ὅταν πιστεύωμεν ὅτι κάμνομεν τὸ καλόν, ἐνῶ διαπράττομεν τὸ κακόν, καὶ ὅταν τὸ διακηρύττωμεν καὶ κανχόμεθα δι' αὐτό». Τὸ αἶσθημα τῆς ἁμαρτίας ἔχει αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ νόημα: ὅτι εἶναι συναίσθησις τῆς ἰδικῆς μας ἀθλιότητος καὶ συγχρόνως βεβαιότης εἰς τὴν ὑπαρξιν ἀνωτέρας κλίμακος ἀξιῶν δοθείσης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν νὰ ρυθμίζωμεν τὰς πράξεις μας. Ἀναντιρρήτως ἡ γνῶσις τῶν κακῶν μας πράξεων, ἡ αἴσθησις τῆς ἁμαρτίας, δὲν ἀρκεῖ νὰ μᾶς ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν· ἀλλὰ καὶ ἡ ἄγνοια ἀπὸ φυσίωσιν ἢ ἀδυναμίαν ἀποκόπτει τὰς ρίζας, διὰ τῶν ὁποίων ὁ θρησκευτικὸς χυμὸς φθάνει ἔξω τῆν ψυχῆν· ἀνατρέπει τὴν κλίμακα τῶν ἀξιῶν, χωρὶς τὴν ὁποίαν ὅμως καμμία ἠθικὴ πρόοδος δὲν εἶναι νοητή. Ἀλλὰ μέχρι ποίου σημείου καὶ διὰ ποῖον λόγον οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς μας ὑποπίπτουν εἰς τὴν τὴν μεγάλην ὀλιγοπιστίαν; Τείνομεν ν' ἀποβάλωμεν τὸ αἶσθημα τῆς ἁμαρτίας;

Ἡ συναίσθησις τῆς ἁμαρτωλότητος καὶ ἡ ἐπίκλησις τῆς συγγνώμης φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦν τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον κάθε θρησκείας, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ποῦ ὁ ἄνθρωπος ἀνῆλθεν ἀπὸ τὸ ἐπίπεδον τῆς ἀφελοῦς θρησκοληψίας καὶ τῆς πίστεως εἰς μαγικὰς δυνάμεις εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς συνειδήσεως. Τότε συνέβησαν τὰ μεγάλα κηρύγματα τῶν προφητῶν τοῦ Ἰσραήλ, οἱ ὁποῖοι ἐπεδίωκον τὴν ἐκλέπτυνσιν τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἁμαρτίας εἰς τὸν λαόν των, διὰ ν' ἀποφύγουν τὴν σύγχυσιν μεταξὺ τῆς μετανοίας καὶ τῆς σποδοῦ, τῶν κραυγῶν καὶ τῶν ρακῶν μιᾶς ἐπιφανειακῆς μετανοίας, καὶ διὰ νὰ ὀδηγήσουν εἰς τὴν ἐπίτευξιν μιᾶς ἀγωνιστικῆς ἐπιστροφῆς. «Καὶ διαρρήξατε τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν», εἶπεν ὁ προφήτης Ἰωὴλ (β' 13), ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Αὐτῆς τῆς διδασκαλίας τὸ περιεχόμενον προσφέρει εἰς τὰ πλήθη ὁ Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἰορδάνου καὶ ἐπιμένει τόσον πολὺ ἐπὶ τῆς ἀναγκαιότητος αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος, ὥστε τὸ βάπτισμά του νὰ ὀνομασθῇ «βάπτισμα μετανοίας». Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ κατόπιν τῶν Ἀποστόλων ἡ πρόσκλησις συμπενοῦται ἐπανειλημμένως εἰς τὴν φράσιν: «Μετανοήσατε! ἐπιστρέψατε!» Ἀλλ' ἡ μετανοία δὲν πρόειν ν' ἀπομονωθῇ καὶ νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἄπλη ἐπιστροφή, ἀφοῦ ἡ πρόσκλησις εἰς τὴν ἀγάπην ἀποτελεῖ παράγοντα ἐξ ἴσου ἀποφασιστικὸν καὶ ἀλήθειαν περισσότερον ἐπιτακτικὴν. Τὸ Εὐαγγέλιον πάντως μᾶς δίδει τὴν πειστικὴν μαρτυ-

(*) Τὸ ἀνωτέρω δημοσιεύμενον ἄρθρον τοῦ Γάλλου Ἀκαδημαϊκοῦ Daniel-Rops, ἐστάλη ἐπὶ τῆ εὐκαιρίᾳ τῆς συμπληρώσεως εικοσαετίας ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν «Ἀκτίνων». Τὸ δημοσιεύομεν μετὰ πολλῆς χαρᾶς, ὡς μίαν ἰδιαιτέραν πνευματικὴν συμβολὴν τοῦ ἐκλεκτοῦ Γάλλου Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ πολυτίμου φίλου τῶν «Ἀκτίνων», τὸν ὁποῖον εὐχαριστοῦμεν θερμῶς καὶ ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτῆν.

ρίαν ὅτι τὸ πρῶτον βῆμα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν σωτηρίαν ἀποτελεῖ ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἁμαρτωλότητός του.

Καὶ αὕτη ἡ πνευματικὴ στάσις εἶναι ἐκδηλὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς διάστημα μεγαλύτερον τῶν δέκα πέντε αἰώνων. Τὸ «μεταμορφοῦσθε» τοῦ Χριστοῦ προσέλαβε ἠθικὴν κυρίως ἔννοιαν εἰς τὴν διαλεκτικὴν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἁμαρτωλότητός του. Ἡ ἀναγκαιότης τῆς μετανοίας ἀπετέλεσε τὸν ἄξονα τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Ἐξαιρέσιν ἴσως ἀποτελοῦν οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ χρόνοι, ἡ ἐποχὴ τῶν μαρτύρων. Τότε διαστάσεις ἐλάμβανεν ἡ ἀγάπη ἐνὸς Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπανήρχετο ταχέως τοιαύτην ἐλπίδα ἐξέτρεφεν ὁ κίνδυνος τοῦ θανάτου δι' αὐτὸ αἰ θαυμάσιαι προσευχαὶ τῶν πρώτων χριστιανῶν⁽¹⁾ περιέχουν κάπως ὀλίγα χωρία μετανοίας.

Ἄλλ' ἡ Ἐκκλησία τῶν χρόνων τῆς βαρβαρότητος καὶ εἰς μεγάλον βαθμὸν ἡ Ἐκκλησία τῶν Μητροπόλεων καὶ τῶν Σταυροφοριῶν ὑπῆρξαν οὐσιωδῶς Ἐκκλησίαι μετανοίας· καὶ παρὰ τὸν πληθωρισμὸν τῆς κτηνώδους δυνάμεως ὁ ἄνθρωπος ὁμολογεῖ τὴν ταπεινότητά του καὶ ἐκφράζει τὴν ἐνδόμυχον ἐπιθυμίαν νὰ συγχωρηθῇ. Ἀναρίθμητοι ψυχὰι διακατέχονται ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἁμαρτίας. Οἱ Ἰρλανδοὶ μοναχοί, αὐτοὶ οἱ γίγαντες τοῦ ἀσκητισμοῦ, οἱ ὁποῖοι διέδωσαν εἰς τὴν Δύσιν τὴν αὐτήκοον ἐξομολόγησιν, ἔζων κυριολεκτικῶς διὰ τὴν μετάνοιαν μέχρι σημείου, ὥστε νὰ τῆς προσδίδουν παραδόξους μορφάς. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ παράδειγμα τοῦ ἁγίου ἐκεῖνου, ὁ ὁποῖος ἀπήγγελλεν ὀλόκληρον τὸ ψαλτήριον μέσα εἰς τὸ παγωμένο νερὸ ἢ τὸ ἀνέκδοτον ἐνὸς ἄλλου μοναχοῦ, ὁ ὁποῖος προσήχθετο μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια ἐπὶ τὸσον χρόνον, ὥστε τὰ πτηνὰ εὗρισκον τὴν εὐκαιρίαν νὰ κατασκευάζουν τὴν φωλεάν των ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι του! Κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ἐποχὴν ὀλιγότερον ὑπερ-

βολικὴν, ἀλλ' ὄχι καὶ ἐστερημένην πίστεως, τὸ αὐτὸ σύνθημα: Εἴσθε ἁμαρτωλοὶ, μετανοήσατε, ἐκφεύγει ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ ἁγίου Βερνάρδου, τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου τῆς Παδούης, τοῦ Σαβοναρόλα. Ὁ Jean de Montmédy ἀναλύων μὲ λεπτότητα τὰ διάφορα εἶδη προσευχῶν διαβεβαιώνει ὅτι ἀκόμη καὶ ἡ προσευχὴ τῆς αἰτήσεως καὶ ἡ προσευχὴ τῆς εὐχαριστίας περιέχουν στοιχεῖα θλίψεως καὶ μετανοίας, ἀποκριν τὴν ὁποῖαν δυσκόλως θὰ ἀπεδέχετο ἕνας σύγχρονος χριστιανός. Καὶ αὐτὸ τὸ ἀληθινὰ βαθὺ αἶσθημα τῆς ἁμαρτίας καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάγκην τῆς συγγνώμης διακηρύττουν εἰς ξηρὰν καὶ θάλασσαν οἱ «Jaequots» de Compostelle, οἱ romées» τῆς αἰωνίας πόλεως, οἱ «paulmiers», οἱ ὁποῖοι κáμινον ἀνυπόδητοι «la voie dolereuse», διὰ νὰ προσευχηθοῦν εἰς τὸν Ἁγιον Τάφον. Αὐτὸ τὸ αἶσθημα ἐπίσης, μεταξὺ ἄλλων, ὑποδαυλίζει τὸν ἐνθουσιασμὸν διὰ τὰς Σταυροφορίας καὶ ἐρμηνεύει τὸν πόθον, ὄχι πάντοτε εὐτυχῆ, διὰ τὰ ἅγια λείψανα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν διὰ τὰ λυσίποινα. Βεβαίως ἡ τάσις αὐτὴ φθάνει κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα εἰς τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἰδρύσεως ἀδελφοτήτων μετανοίας, αἱ ὁποῖαι ἐχαρακτηρίζοντο ἀπὸ θρησκευτικὰς πομπάς, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ αἷμα ἔρρεεν ἀπὸ τὰς μαστιγώσεις τῶν νότων.

Ὅτι τοιαύτη πνευματικὴ στάσις ἀπετέλει ἐπικίνδυνον ὑπερβολὴν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἄλλ' ἐδῶ δὲν πρόκειται δι' αὐτὴν τὴν κατάχρησιν, ἀλλὰ διὰ τὴν διαπίστωσιν ὅτι εἰς τὸ βάθος ὁ Μεσαίων διέθετε τὸ αἶσθητήριον τῆς ἁμαρτίας, μολονότι τότε ὑπῆρχε περισσοτέρα δεισιδαιμονία ἀπὸ ἀληθῆ πίστιν καὶ ἴσως ἡ ἠθικὴ νὰ μὴ εὗρισκε πάντοτε τὸ νόημά της. Διηγούνται τὴν φαιδρὰν ἱστορίαν ἐνὸς ἀγροίκου ἄρχοντος, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ διέπραξε πολλοὺς φόνους καὶ ἐγκλήματα, ἀφοῦ ἐχώρισε τὴν γυναῖκα του καὶ ἐνυμφεῦθη ἄλλην, ἐπεσεκέφθη ἕνα ἐπίσκοπον καὶ κραδαίνων τὸ ξίφος ἐκραύαγε: «Δὸς μου τὴν ἄρεσιν, γιατί ἄλλοιῶς σοῦ σπάζω τὸ κεφάλι!» Ὁ ἀρχιερεὺς ὁμως ἀπήντησεν ἀπλᾶ: «Κτύπα!» Τότε αὐτὸς ἐπέταξε τὸ ὄπλον του γρουλλίζων: «Ὅχι, δὲν σὲ

(1) Prières des premiers chrétiens rassemblées par le R. P. Hamman, o. f. m. Paris 1952.

ἀγαπῶ τόσο, διὰ νὰ σὲ στεῖλω κατ' εὐθεΐαν εἰς τὸν Παράδεισον!» Μᾶς προκαλεῖ τὴν συγκίνησιν ἢ ἦτο ἀνόητος αὐτὸς ὁ «παλληκαρᾶς»; Οἰανδήποτε ὅμως ἀπάντησιν καὶ ἂν δώσωμεν, γεγονὸς εἶναι ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶχε τὴν πίστιν καὶ διέθετε τὸ αἰσθητήριον τῆς ἁμαρτίας!

Τοιαύτης πνευματικῆς ἀντιμετώπισης, θεμελιώδους σημασίας διὰ μίαν κοινωνίαν, μᾶς προσφέρει τὰ κριτήρια, διὰ νὰ ἐπισημάνωμεν τὴν ἀλλαγὴν προοπτικῆς εἰς τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον, ἀκόμη καὶ τὸν χριστιανόν. Ἡ μεταλλαγή εἶναι ἀρκετὰ πρόσφατος, διότι πρὸ τριῶν ἀκόμη αἰώνων τὸ αἶσθημα τῆς ἁμαρτίας ἐδέσποζε τῆς ἠθικῆς θεολογίας. Ἀκόμη καὶ δι' ἓνα καθολικὸν ἢ μορφὴ τοῦ Μαρτίνου Λουθήρου λαμβάνει ἰδιαιτέρας διαστάσεις ἐξ αἰτίας τοῦ παρακτικοῦ αἰσθήματος, πὺν τρέφει διὰ τὴν ἁμαρτωλότητά του, καὶ τῶν συγκλονιστικῶν λέξεων πὺν χρησιμοποιεῖ, διὰ νὰ τὴν ἐκφράσῃ. Εἰς τὰς ἀρχὰς πάλιν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἓνας Βέγγυλλε, ὁ ὁποῖος διεκήρυτε τὴν μηδαμινότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἐπίσης ἓνας ἅγιος Vincent de Paul, μολοῦντι ἐμπεποτισμένους ἀπὸ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἐλπίδα, ὁμιλοῦν σχεδὸν ὁμοίως καὶ ὄχι κατὰ διάφορον τρόπον ἀπὸ τὸν M. de Saint-Cyran.

Αὐτὴ ἡ πνευματικὴ γραμμὴ ἠλλάξεν ἢ τείνει ν' ἀλλάξῃ ὀλοσχερῶς; Ἡ καταφατικὴ ἀπάντησις ἀποτελεῖ σταθερὰν γνώμην. Διότι καὶ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι δὲν διακρίνονται διὰ τὴν ὑπερβολικὴν τῶν συμπάθειαν πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, προσφέρουν τὴν ἰδίαν μαρτυρίαν ὡς παράδειγμα ἀναφέροντες τὸν Bernard Groethuyzen, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἀνάγνωσιν «Τῆς προελεύσεως τοῦ ἀστικῶς πνεύματος εἰς τὴν Γαλλίαν» ὁμιλεῖ διὰ τὴν «γέννησιν» ἐνὸς νέου κόσμου, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς καὶ ὁ διάβολος φαίνεται ὅτι ἔχουν ἐξ ἴσου ἐξαλειφθῆ καὶ εἰς τὸν ὁποῖον δὲν ὑπάρχουν πλέον «οὔτε ἁμαρτωλοὶ οὔτε ἅγιοι». Αὐτὴν τὴν διαπίστωσιν δυνάμεθα νὰ τὴν χαιρετίσωμεν ὡς πρόοδον καὶ ἀπελευθέρωσιν ἢ νὰ λυπηθῶμεν δι' αὐτήν, ὄχι ὅμως νὰ τὴν ἀμφισβητήσωμεν.

Τὸ ἐκκλητικὸν ὅμως εἰς τὴν περίπτω-

σιν αὐτὴν εἶναι ὅτι ἡ ἀμβλυνσις τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἁμαρτίας δὲν ὀφείλεται μόνον εἰς ὄσους ἀρνοῦνται τὸν Θεὸν καὶ ἐπομένως τὸν νόμον του. Ὅταν ὁ Albert Camus εἰς τὸν «Ἐπαναστατημένον ἄνθρωπον» εὐχεται τὴν ἐξάλειψιν τῆς ἠθικῆς, «εἰδῶλου πὺν καμουφλάρει τὸν θάνατον τοῦ Θεοῦ», εἶναι λογικῶς συνεπὴς πρὸς τὸν ἑαυτὸν του. Ἐὰν Θεὸς δὲν ὑπάρχῃ, ἐσημείωσε πολὺ ὀρθῶς ὁ Jean-Paul Sartre, «μαζὺ του χάνεται κάθε δυνατότης ν' ἀνεύρωμεν ἀξίας εἰς ἓνα νοητὸν κόσμον». Καὶ εἶναι γνωστὴ ἡ κραυγὴ, τὴν ὁποῖαν ἀπευθύνει ὁ ἦρωας τῶν «Μυιῶν» εἰς τὸν Δία: «Δὲν ὑπάρχει πλέον οὔτε καλὸν οὔτε κακόν, οὔτε πρόσωπον τὸ ὁποῖον νὰ μοῦ δίδῃ ἐντολάς, διότι εἶμαι ἄνθρωπος...».

Ἐκκληξιν ὅμως δὲν ἀποτελεῖ ἡ στάσις αὐτῶν τῶν διανοουμένων, ἀλλ' ἡ τακτικὴ τῶν χριστιανῶν, πὺν τείνουν νὰ υἱοθετήσουν παραπλησίας ἀπόψεις. Αἱ στατιστικαὶ δεικνύουν ὅτι τὸ μυστήριον τῆς ἐξομολογήσεως ἐμφανίζει σοβαρὰν κάμψιν· μερικοὶ ὁμιλοῦν διὰ ποσοστὸν πενήντα τοῖς ἑκατόν. Ὅλοι οἱ ἐξομολόγοι λέγουν ὅτι πολλὰ τῶν ὄσων ἀκούουν εἰς τὸ ἐξομολογητήριον ἀποτελοῦν στερεοτύπους φράσεις χωρὶς βαθύτερον περιεχόμενον. «Ματαίως θ' ἀνεζήτηει κανεὶς εἰς τὰς ἀντιπροσωπευτικὰς ἐκδόσεις τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς ἐποχῆς μας, εἰς τὰ προγράμματα τῆς δράσεως τῶν καθολικῶν, μίαν συχνὴν καὶ κατηγορηματικὴν ὑπόμνησιν τῆς ἁμαρτωλότητός μας». Μία ἔρευνα ἡ ὁποία ἔγινε τὸ 1946 ὑπὸ τῆς «Vie Spirituelle» ἐπὶ ὠρισμένου θέματος πνευματικότητος, ἔδωσε πολὺ περιέργους διαπιστώσεις: «Οἱ ἅγιοι τῆς αἰῶνος, ἔλεγεν ἓνας, θὰ εἶναι ὀλιγότερον μετανοοῦντες καὶ περισσότερον βασιλεῖς τῆς Δημιουργίας»⁽²⁾. Εἰς αὐτὸ ἓνας ἄλλος προσέθετεν αὐτὰς τὰς λέξεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔκαμνον πολλὰς χιλιάδας ἀνεγνωρισμένων ἁγίων νὰ φρικιοῦν εἰς τοὺς τάφους τῶν: «Ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀπονεκρώσεως εὐρί-

(2) Αὐτὸ σημαίνει ὅτι κύριον στοιχεῖον τῆς ἀγιότητος τοῦ μέλλοντος δὲν θ' ἀποτελῇ ἡ μετανοοῦσα καρδιά, ἀλλὰ τὸ ὑψηλὸν φρόνημα διὰ κατάρτησιν καὶ κυριαρχίαν. Σημ. τ. Μετ.

σκουν ὀλίγους ὀπαδούς· αὐτὸ μᾶλλον θὰ ἐσκανδάλιζε». Τοιαύτη ὅμως ἀποψις σημαίνει ὅτι εὐχόμεθα μίαν θρησκείαν ἀνεσεως, ὅποτε ὁ Σταυρὸς χάνει τὸ νόημα του.

Πρὸς κατοχύρωσιν αὐτοῦ τοῦ πνευματικοῦ ἀκρωτηριασμοῦ ἐπιστρατεύονται αἱ δικαιολογίαι. Ἡ ἁμαρτία, τὸ αἰσθητήριον τῆς ἁμαρτίας, ἡ μετάνοια ἀποτελοῦν ἀναχρονισμόν· ἀνήκουν εἰς παρελθούσας ἐποχάς, κατὰ τὰς ὁποίας, καθὼς γνωρίζομεν, ἐπεκράτει ὁ σκοταδισμός. Αἱ ὑπερβολαὶ ἄλλως τε τῆς θρησκείας τοῦ Μεσαίωνος προσφέρουν τόσον ἀξιόλογα ἐπιχειρήματα ἐναντίον αὐτῆς τῆς πίστεως καὶ τῶν μεθόδων πού ἐπέβαλλε! Διότι ὁ «παλληκαρᾶς», ὁ ὁποῖος ἤφωνα τόσον κωμικὰ τὸ ξίφος ἐναντίον τοῦ ἐπισκόπου, διὰ νὰ λάβῃ τὴν ἄφρασιν, μᾶς προκαλεῖ τοὺς γέλωτας καὶ μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὅλη ἡ θρησκεία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχεν αὐτὴν τὴν μορφήν. Ἡ ἁμαρτία δὲν ἀποτελεῖ μόνον ἀναχρονισμόν, ἀλλὰ καὶ φαινόμενον παιδαριῶδες. Ὁ ἐνήλικος προχωρεῖ πέρα ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, τὴν ὁποίαν ἀφίνει εἰς τὸν κόσμον τῆς παιδικῆς ἡλικίας, χαρακτηριζομένης ἀπὸ μίαν ἠθικὴν ὑπακοήν. Καὶ καθὼς πολλοὶ ἄνδρες θεωροῦν ὅτι ὁ κόσμος τῆς γυναικῆς εἶναι στενὰ συνδεδεμένος μὲ τὸν κόσμον τοῦ παιδιοῦ, ἀφίνουν εἰς τὰς γυναῖκας τὴν τήρησιν πεποιθήσεων πού εἶναι «ξεπερασμένες».

Ἄλλως τε ἀρκετοὶ προφητῆται τῆς ἐποχῆς μας δὲν διεκήρυξαν ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι θρησκεία τῶν ἀδυνάτων καὶ τῶν δειλῶν, θρησκεία τῶν γυναικῶν; Ὁ Montherlant τοῦ «Ἡλιοστασίου» καὶ τῆς «Ἰσημερίας» ἐπαναλαμβάνει τὸν Nietzsche. Διὰ τὸν συγγραφέα τοῦ «Πέρα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ» ἀποδοχὴ τῆς ἁμαρτωλότητος σημαίνει διαστροφήν τῆς συνειδήσεως καὶ ἐξασθένησιν. «Νὰ εἰσθε σκληροί!». Ἡ μόνη ἀληθὴς ἁμαρτία εἶναι ν' ἀποφύγωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυνατοτήτων μας (ἡ ὁποία πρέπει νὰ συντελεῖται ἀνεξαρτήτως ἠθικῆς δεσμεύσεως), νὰ μὴ ὑπερνικήσωμεν τὴν λανθασμένην χριστιανικὴν ἀποψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπίνη συμπεριφορὰ ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν

πτῶσιν καὶ τὴν μετάνοιαν. Ἡ ἀποτυχία, ἡ ἥττα, ἀποτελοῦν τὰς μόνας ἁμαρτίας. Ποῖος ὅμως ἠμπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ ὅτι τοιαύτη ἠθικὴ ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος γίνεται συχνὰ καὶ ὑπὸ χριστιανῶν;

Αὐτὸ φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ μεγαλύτερον ρεῦμα τῆς ἐποχῆς μας. Ἄλλὰ πῶς προῆλθεν; Ἀπὸ ἄλλα μικρότερα ρεύματα. Σκεπτόμεθα κατὰ πρῶτον τὸν ρασιοναλισμὸν τῶν «libertins», ἔπειτα τῶν φιλοσόφων, τὸν ρασιοναλισμὸν κατόπιν τοῦ αἰῶνος τῶν φώτων. Διότι εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ ἄθεος ρασιοναλισμὸς ἐξησθένισε τὸ αἰσθητήριον τῆς ἁμαρτίας. Ἡ ἠθικὴ κατάρπτωσις τῆς γαλλικῆς κοινωνίας συμπιπτει μὲ τὰς προόδους τοῦ Voltaire καὶ τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας. Ἄλλ' αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία δὲν ἀρκεῖ. Διότι μόλις πρὸ ὀλίγου διεπιστώσαμεν ὅτι δὲν ἀρκεῖ ἡ πίστις εἰς τὸν Θεόν, διὰ νὰ ἔχωμεν ἀνεπτυγμένον τὸ αἰσθητήριον τῆς ἁμαρτίας.

Πολλοὶ φιλόσοφοι τῆς ἐποχῆς τῆς Διαφωτισσεως ἤθελον τοὺς ἑαυτοὺς τῶν ἠθικῶν· πολὺ συχνὰ ἦσαν ἀξιόλογοι ἠθικολόγοι, ἀλλ' οἱ κανόνες τῶν ὑπηρετοῦν ἓνα ἀφηρημένον ἰδεῶδες, τὸ ὁποῖον ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τοῦ λόγου καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο πολὺ ἀδύναμον καὶ πολὺ ἀκαθόριστον, διὰ νὰ ὑποβηθῆσιν εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς δίνης τῶν παθῶν, πού κυριεῖον τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν. Ἡ κρίσις κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν καὶ τ' ἀλόγιστα πάθη, πού τὴν συνώδευσαν, πείθουν ἀρκετὰ ὅτι αὐτὸς ὁ ἰδεαλισμὸς παρέμενεν ἄνευ ἀποτελέσματος ἀπὸ ἀνικανότητα συλλήψεως τῆς ἠθικῆς πραγματικότητος. Περὶ τοῦ Emmanuel Kant, τοῦ κληρονόμου αὐτοῦ τοῦ ἰδεαλισμοῦ κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα, ὁ Peguy ὀμίλησε μὲ κάπως ὑπερβολικὸν χιοῦμορ: «ὁ Καντιανισμὸς ἔχει καθαρὰ χέρια, χωρὶς νὰ ἔχη χέρια».

Αἱ ἀντιλήψεις πάλιν τοῦ Rousseau ὑπῆρξαν, μέχρις ἐνὸς σημείου, ἀκόμη περισσότερο ἀποτελεσματικαὶ εἰς τὴν ἀμβλύνσιν τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἁμαρτίας. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος κατὰ βάσιν εἶναι καλός, ἔαν εἶναι ἀρκετὸν νὰ τὸν ἀφήσωμεν νὰ ζῆ συμφῶνως πρὸς τὰ ἐνστικτὰ του, ἀπαλλάσσοντες αὐτὸν ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς κα-

ταπιέσεις, τότε καὶ ἡ ἰδέα ἀκόμη τῆς ἀμαρτίας δὲν ἔχει νόημα. Αὐτὸς ὁ «ἀγαθὸς ἄγριος» (bon sauvage) δὲν δύναται νὰ ἀμαρτάνῃ.

Ἄλλ' ἄς μὴ ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι τοιαῦται ἰδέαι δὲν γίνονται δεκταὶ ἀπὸ τὴν συνείδησιν τῶν συγχρόνων μας. Διότι ὁ νέος, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν εἰς τὴν «Vie Spirituelle» ὅτι οἱ ἅγιοι τῆς αἰῶνιο θὰ εἶναι οἱ βασιλεῖς τῆς Δημιουργίας, θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι ἕνας καθυστερημένος ὁπαδὸς τοῦ Rousseau, ὅπως ἦτο ὁ Rimbaud, ὅταν, διὰ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἠθικῆς, ἀνεφώνει: «Γιὲ τοῦ ἡλίου». Αὐτὸς ὅμως ὁ ἠθικὸς ὀπτιμισμὸς ἐπιμένει ν' ἀγνοῇ τὴν ἰσχυρὰν ἐσωτερικὴν ὄψθιν πρὸς τὴν ἀταξίαν, πρὸς τὴν ἀμαρτίαν, διότι ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ κατάστασις τῆς ἀγαθότητος ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὴν πλήρη καὶ εἰλικρινῆ στροφὴν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας καὶ τὴν ἄρνησιν κάθε ψευδοῦς σχέσεως καὶ ἐκδηλώσεως. Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον ἀνευρίσκομεν τὴν ἀποψιν ἑνὸς νεωτέρου ὁπαδοῦ τοῦ Rousseau, τοῦ André Gide.

Αὐτὴ ὅμως ἡ φιλοσοφικὴ τοποθέτησις ὀδηγεῖ εἰς ἕνα πραγματισμόν, τοῦ ὁποῖου μόλις ἀνωτέρω ἐθίξαμεν ὀρισμένα σημεῖα. Ἄλλα τότε τίθεται τὸ ἐρώτημα: Πῶς θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τὴν εὐθείαν ὁδὸν καὶ ἀκολουθοῦμεν τὴν ἀληθῆ μας φύσιν; Πολλοὶ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς μας ἀπαντοῦν: Ἀπὸ τὰ δεδομένα πού ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Μαρξισμού ἔχουν τοῦλάχιστον τὸ θάρρος νὰ διακηρύττουν ἀπροκαλύπτως ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι πιστὸς εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ὅταν ἀκολουθῇ τὴν ἀληθῆ γραμμὴν τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία καθορίζεται τὸ ἀξιολογικὸν περιεχόμενον τῶν πράξεών του. Ὅταν ἀνώτερον συμφέρον ὑπαγορεύῃ τὰς πράξεις, τότε ἡ ἔννοια τοῦ ἐγκλήματος χάνει τὸ νόημά της. «Ἐὰν εἶσαι ἀνίκανος νὰ βυθισθῆς εἰς τὴν λάσπην διὰ τὴν ἐπανάστασιν, δὲν εἶσαι ἐπαναστάτης». Αὐτὴ ἡ σκέψις τοῦ Λένιν ἐξηγεῖ, κατὰ τοὺς κομμουνιστάς, τὴν ἀλλαγὴν τακτικῆς, διὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἄστοι ἀγανακτοῦν. Καὶ ὅμως ἐπ' αὐτοῦ εἶναι ἀληθεῖς φαρισαῖοι, διότι ἀκολουθοῦν τὸν

ἴδιον ἠθικὸν πραγματισμόν, χωρὶς νὰ τὸν ὁμολογοῦν. Διότι, ὅταν ἐρριφθῇ ἡ πρώτη ἀτομικὴ βόμβα εἰς τὴν Χιροσίμα καὶ ἐπῆλθεν ἡ συνθηκολόγησις, πόσοι ἐξέχοντες χριστιανοὶ δὲν ἐχαιρέτισαν τὴν σφαγὴν τῶν ἀθῶων ὡς ἐπιστεῦδουσαν τὴν λήξιν τοῦ πολέμου! Καὶ ὅμως ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ ποτὲ δὲν παρεδέχθη ὅτι ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα.

Αὐταὶ αἱ ἀπόψεις ἔχουν παλαιὰν τὴν προέλευσιν· ὑπάρχοντες ὅμως καὶ ἄλλαι, τῶν ὁποίων ἡ ἀφετηρία εἶναι πλησιεστέρα πρὸς τὴν ἐποχὴν μας. Αἱ σπουδαιότεραι ἀπὸ αὐτάς εἶναι μία ὀρισμένη μορφή ὕλισμοῦ καὶ ἡ αὐξοῦσα ἐπιρροή τῆς κοινωνιολογίας. Ὁ ὕλισμὸς τοῦ Taine εὐρίσκεται εἰς τὴν ρίζαν κάθε προοδευτικῆς τάσεως. Ἐὰν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία εἶναι φυσικὰ παράγωγα, εἶναι ἀνόητον νὰ τοὺς προσδίδωμεν ἠθικὰ κριτήρια· διότι αἱ ἐκκρίσεις τῶν ἐνδοκρινῶν ἀδένων δὲν ἔχουν καμμίαν ἀπόχρωσιν καλωσύνης ἢ κακίας. Ἀποψις, ἡ ὁποία μὲ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ χρόνου λαμβάνει διαστάσεις. Τὰ ἐπιτεύγματα ἄλλως τε τῆς συγχρόνου ψυχολογίας καὶ τῆς ψυχανάλυσεως ἐκεῖ ὀδηγοῦν. Ὁ ὀκνηρὸς εἶναι ἕνας ἀσθενικὸς τύπος, ὁ ἀλαζὼν εὐρίσκεται εἰς τὸ κατώφλι τῆς παρανοίας, ὁ ὀργίλος ἐμφανίζει παθολογικὴν μαχητικότητα καὶ ὁ ἀσελγὴς εἶναι θῦμα κάποιας ὀρμονικῆς ἀνισορροπίας ἢ μᾶλλον ἕνα πρόσωπον μὲ ἀλύτους συγκρούσεις. Δὲν ὑπάρχοντες ἀμαρτίαι ἀλλὰ νόσοι, ἢ, ἂν θέλετε, μικρὰ ἐλαττώματα, ἀλλ' ἐλαττώματα λειτουργικά. Ἴδού μία σημαντικωτάτη ἀποψις τῆς ψυχολογίας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, μὲ τὴν ὁποίαν ἠσυχολήθη ὁ Gabriel Marcel.

Τὴν ἴδιαν ἀτιμωσθαιραν ὕλισμοῦ ἐξέθρεψεν εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ ἀνάπτυξις τῆς κοινωνιολογίας καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν, πού στηρίζονται εἰς αὐτήν. Ἀναντιρρήτως τείνει νὰ καταλάβῃ, ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, μίαν τόσον σημαντικὴν θέσιν, ὥστε νὰ διερωτώμεθα, ἂν δὲν ὑποκαθιστᾷ εἰς πολλὰς περιπτώσεις τὴν θεολογίαν. Ὁ ἄνθρωπος ὡς κοινωνικὸν ὄν ἐνδιαφέρει περισσότερο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον-πρόσωπον. Ἡ προσωπικὴ ἀμαρτία παραχωρεῖ τὴν θέσιν της εἰς μίαν

μορφὴν ἁμαρτίας ἔναντι τῆς μάξης, ἔναντι τῶν πολλῶν. Τὸ κακόν, ἤ, διὰ τὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὸν μαρξιστικὸν ὄρον, ἢ «ἀποξένωσης» ὑφίσταται μόνον μέσα εἰς τὰ κοινωνικὰ μορφώματα. Τὸ «ἐνώπιος ἐνωπίω» τοῦ Newman, τὸ «ἐγὼ καὶ ὁ Δημιουργός μου» ὑποχωρεῖ ἀπωθημένον ἀπὸ τὸ εἶδωλον τῆς διαάδος, τῆς μάξης· τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὴν περισσότερον βαθεῖαν ἀντιμετώπιον: «Ἐγὼ καὶ ὁ Λυτρωτής μου». Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν ἀρνεῖται κανεὶς τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὸν περιορίζει. Δὲν ἀρνεῖται κανεὶς τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ τὴν ἀγνοεῖ σιωπηρῶς. Εἰς τὰ ἐρωτήματα: Ποία ἡ χρησιμότης τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀγῶνος; Ποία ἡ ὠφέλεια ἀπὸ τὴν πάλιν τῶν ἀντιρρόπων δυνάμεων μέσα μας; Δίδεται ἡ ἀπάντησις ὅτι μὲ τὴν θεωρείαν τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀνισορροπίας θὰ ἐξαλείψωμεν τὰ βαθύτερα αἷτια τῶν ἠθικῶν ἐλαττωμάτων, ἐνῶ μὲ τὴν ἐπιτυχῆ προπαγάνδαν καὶ τὴν καθοδήγησιν τῆς σκέψεως καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου, πού μετέχει εἰς τὴν ὀργανωμένην ὁμάδα, θὰ συντελέσωμεν εἰς τὴν λύσιν αὐτῶν τῶν προβλημάτων.

Εἰς τοὺς κυρίους αὐτοὺς παράγοντας, πού καθοδηγοῦν τὸ πνεῦμα καὶ ρυθμίζουν τὴν πρᾶξιν, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν ἄλλους δύο ἀκόμη, τῶν ὁποίων ἡ ἐπίδρασις εἶναι πολὺ αἰσθητὴ εἰς τὰς ἡμέρας μας. Ἡ μεταφυσικὴ ἐπανάστασις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τοῦ Θεοῦ (τὴν ὁποίαν ἔνας Camus, ἕνας Sartre, ἕνας Malraux ἐνσαρκώνουν, ὁ καθεὶς κατὰ διάφορον τρόπον) ἀπαμβλύνει κατ' ἀνάγκην τὸ αἰσθητήριον τῆς ἁμαρτίας· τοῦτο εἶχεν ἤδη ἀπὸ καιρὸν παρατηρήσει τὸ παιδί τῆς μεγαλοφυΐας μὲ τὰ γαλανὰ μάτια, ὁ Arthur Rimbaud, ὅταν ἀνεφώνει ὅτι ἦτο «δεσμώτης τοῦ βαπτίσματος του» καὶ ὅτι, διὰ νὰ ἀποδεσμευθῇ ἀπὸ τὸν κλοιὸν τῆς ἁμαρτίας, ἔπρεπε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν Θεόν. Μὲ δύναν μὲν ἐπίσης ἕνας Camus ἢ ἕνας Malraux ἀποδίδουν τὴν ἀγωνίαν πού τοὺς συνέχει· αὐτὴ ὁμως δὲν ὁμοιάζει μὲ τὴν ἀγωνίαν τοῦ Kierkegaard καὶ δὲν ἐπαναφέρει τὸν ἀνθρώπον εἰς τὸν Θεόν· τὸ περιεχόμενον τῆς συνίσταται ἀπὸ ἄγχος διὰ τὴν ἔλλειψιν νοήματος τοῦ κόσμου καὶ

τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ κόσμος εἶναι ἄδειος, ὁ οὐρανὸς εἶναι ἄδειος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπίσης.

Πρὸς αὐτὴν τὴν ἄνευ ὀρίων ἄπελιν θεωρήσιν, θὰ ἠδυνάμεθα ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ ἀντιπαρατάξωμεν κάποιον ὀπτιμισμὸν βιο-θεολογικόν, ὁ ὁποῖος ὁμως εἰς παρόμοια συμπεράσματα καταλήγει. Διότι ἡ θεώρησις τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς γενικευμένης θεωρίας τῆς ἐξελίξεως (ἐννοοῦμεν κυρίως τὴν θεωρίαν τοῦ Edouard Le Roy καὶ τοῦ Teilhard de Chardin) δὲν φαίνεται ὅτι παρέχει ἔδαφος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δράμα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, πού συντελεῖται εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς. Ἐὰν ὁ κόσμος ὅλος, καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ ἀνθρωπότης, ρυθμίζεται, κυβερνᾶται καὶ ἀνελίσσειται βαθμηδὸν κατὰ τρόπον μοιραῖον ἀπὸ μίαν ἀνωτέραν δύναμιν, τότε δὲν ὑπάρχει χωρὶς διὰ προσωπικὴν εὐθύνην. Ἡ αὐτοεξέτασις ὁμως μᾶς ὀδηγεῖ εἰς ἄλλην διαπίστωσιν· μὲ τὴν κακὴν πρᾶξιν αἰσθανόμεθα δυστυχεῖς καὶ ἐπιζητοῦμεν τὴν συγχώρησιν· ἐν τούτοις ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ἡ σωτηρία μας δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν ζωτικὴν μας μόνον ἐνέργειαν· κατανοοῦμεν ἐπίσης ὅτι, ἐὰν ὁ homo spiritualis (ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος) ἀποτελῇ τὸν ἔσχατον σκοπὸν τῆς ἱστορικῆς πορείας, δὲν θὰ ἐπιτύχωμεν τὴν πραγμάτωσιν του χωρὶς σύντονον ἀγῶνα ἐπιδράσεως τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου εἰς τὸν ἄλλον.

★

Εἰς αὐτὸν τὸν ἀρκετὰ μονομερῆ πίνακα θὰ ἔπρεπε νὰ κάμωμεν μερικὰς διορθώσεις. Ὅχι διότι φοβοῦμεθα τὴν κριτικὴν κάποιου ψυχαναλυτοῦ, ὁ ὁποῖος, ἂν μᾶς ἤκουε, θὰ συνεπέβαινε ὅτι πάσχομεν προφανῶς ἀπὸ συμπλέγματα, πού δὲν ἀνελύθησαν ἐπιτυχῶς, ἀλλὰ διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ψυχολογικὴ ἐξέλιξις, τῆς ὁποίας ἐδώσαμεν τὰς κυρίας γραμμάς, δὲν ἀπολήγει μόνον εἰς ἀρνητικὰ καὶ θλιβερὰ συμπεράσματα. Ἡ ἀμβλυνσις τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἁμαρτίας εἶναι μὲν γεγονὸς ἐκδηλον, ἀλλὰ θὰ ἦτο ἄτοπον καὶ ἀνακριβὲς νὰ ἐθελουφλοῦμεν

ἐπιμένοντες εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς ἀντιθέτου ἀπόψεως.

Τὸ πρῶτον καὶ κύριον στοιχεῖον τῆς ἀνιερρότου τάσεως εἶναι ἡ ἐκλέπτυνσις τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἁμαρτίας, εἰς ὧν τὴν ψυχὴν τοῦτο ὑφίσταται. Αἱ μορφαὶ τῆς δεισιδαιμονίας, αἱ ὁποῖαι ἐπεσκίαζον τὴν πίστιν κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ἐὰν δὲν ἐξέλιπον, πάντως ἐμειώθησαν αἰσθητῶς. Ἐνας ἀληθῆς χριστιανὸς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος γνωρίζει ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔχη «φυλαχτὸ» ἀπὸ κάποιου ἱερὸν λείψανον, διὰ νὰ σωθῇ ipso facto. Καὶ ὠρισμένοι ἀμφίλογοι ἀντιλήψεις, εἰς τὰς ὁποίας τὸ αἶσθημα τῆς ἁμαρτίας ἀνεμειγνύετο πρὸς μίαν ἐνοχὴν ἀμφίβολον, περιδεῆ, τυπολατρικὴν, πρὸς μίαν θρησκευτικότητα πρωτόγονον (καὶ τοιαύτας εὐρίσκωμεν ὄχι μόνον εἰς τὴν λαϊκὴν μορφήν τῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Ἰανουαρισμὸν καὶ τὸν Πουριτανισμόν), ἂν δὲν ἐξέλιπον, πάντως λαμβάνουν ὀρθότερον ἀξιολογικὸν περιεχόμενον. Εἶναι αἰσθητὴ πλέον μία ἀλλαγὴ τοῦ ἀξιολογικοῦ μέτρου, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε προσέφερε μορφὰς ἁμαρτίας καὶ παρεῖχεν ἀφορμὰς μετανοίας εἰς περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν ἐντύπωσιν. Ὡς παραδείγματα ἀναφέρωμεν τὰς περιφήμους «Κατ' ἰδίαν ἐξετάσεις», τὰς ὁποίας ὁ Tronson ἀπηύθυνεν εἰς ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα. Κάθε πρωτὶ, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ λάβουν τὰ ἐνδύματά των, ἔπρεπε νὰ ἐνθυμηθοῦν ὅτι «αὐτὰ τὰ ἱμάτια ἦσαν συνέπεια καὶ ἀποτελέσματα τῆς ἁμαρτίας» δὲν ἠδύναντο νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν, «παρὰ ἀφοῦ θὰ ἐθρήνον διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἀθωότητος». Σήμερα ἠμποροῦμεν νὰ ἀμφιβάλωμεν, ἂν ὑπάρχουν πολλοὶ ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι κάμνουν προσευχάς, ὅταν ἐνδύονται.

Αὕτη ἡ ἐκλέπτυνσις τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἁμαρτίας ἀποτελεῖ ἀποδεικτικὸν στοιχεῖον τῆς μετατοπίσεως τοῦ ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου της. Βεβαίως δὲν πρέπει νὰ βιαζώμεθα καὶ νὰ αὐταπατώμεθα, ἀλλὰ πάντως ἡ στροφή εἶναι αἰσθητή. Σήμερον πλέον δὲν ὀμιλοῦμεν τόσον δι' ἁμαρτίας πού ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν ἔκτην καὶ τὴν ἐνάτην ἐντολήν, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίας, αἱ ὁποῖαι παραβιάζουν τὴν «μείζο-

να», αὐτὴν πού ἀγαπᾷ τὸν πλησίον καὶ πού εἶναι «ὁμοία» πρὸς τὴν πρώτην κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Χριστοῦ.

Εἶναι πλέον πρόοδος σημαντικὴ τῆς ἐποχῆς μας ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἐμφανίζονται περισσότερο εὐαίσθητοι εἰς εἶδη ἁμαρτιῶν, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἐχαρακτηρίζοντο ὡς ἐπιφανειακά διὰ μίαν συνείδησιν, πού ἀπειργάζετο τὴν προσωπικὴν της σωτηρίαν. Σήμερα τὴν χριστιανικὴν σκέψιν ἀπασχολοῦν ἡ κοινωνικὴ ἀνισότης, ἡ πολιτικὴ καταπίεσις, ἡ ἀδιαφορία διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴν εὐθύνην, αἱ ἁμαρτίαι γενικῶς πού ἀναφέρονται εἰς παραλείψεις ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον, πού εἶναι ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν.

Etiam Peccata... Αὐταὶ αἱ ἴδιαι αἱ ἁμαρτίαι ὑπηρετοῦν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Δυνάμεθα μάλιστα νὰ διερωτηθῶμεν, μήπως ἡ κρίσις τῆς ἐννοίας τῆς ἁμαρτίας ἐπιτρέπει μίαν ἀναθεώρησιν, μεταμόρφωσιν καὶ τελείωσιν τοῦ ἰδίου τοῦ περιεχομένου της. Δὲν δύναται ἄρα γε ἡ χριστιανικὴ συνείδησις, ἀφοῦ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν σκωρίαν πού τὴν ἐκάλυπτε, νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θὰ ἐπανεύρῃ τὴν σπουδαιότεραν ἐκδήλωσιν τοῦ μεγαλείου τοῦ Θεοῦ, τὴν βεβαιότητα τῆς ἀγάπης του; Δὲν δύναται, ἀφοῦ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιτύχῃ τὴν καταξίωσίν της, νὰ αἰσθάνεται ἑαυτὴν ἐλευθέραν, ἀλλὰ καὶ ὑποκειμένην εἰς πτώσεις; Διότι διδασκόμεθα πλέον ὅτι «τὸ ἀγαθὸν δὲν ταυτίζεται πρὸς μίαν ἐπιτρεπτὴν δραστηριότητα, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν τάξιν του», καὶ ὅτι «κακὸν δὲν σημαίνει ἀποχὴν ἀπὸ ἀπηγορευμένας πράξεις, ἀλλὰ ἀνατροπὴν αὐτῆς τῆς τάξεως, πού ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν ἀναταραχὴν ὀλοκλήρου τοῦ σύμπαντος»⁽³⁾. Αὕτη τὴν ἀποψιν δὲν ἔπαισε νὰ διακηρύττῃ εἰς ὅλον τὸ ἔργον του ὁ Claudel, πού ἦτο καθολικὸς βαθὺς καὶ ἀντίθετος πρὸς τὴν τυπολατρείαν καὶ τὴν στενὴν ἐρημειαν τοῦ «νόμου». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καταπολεμεῖται μία τάσις πνευματικοῦ ἀτομισμοῦ, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ ἁμαρτία εἶναι πρᾶξις ἀτομικὴ καὶ ἐνδιαφέρει ἓνα καὶ μόνον πρό-

(3) Christian Ducasse L' homme et le péché, Paris 1938.

σωπον. Διότι ἀκόμη καὶ εἰς τὴν περιπτώσιν κατὰ τὴν ὁποίαν διαπράττομεν μίαν ἁμαρτίαν τελείως μόνοι καὶ χωρὶς συνειδήσεως δι' ἄλλους, δὲν παύομεν νὰ τρέφωμεν τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἁμαρτία μας προσβάλλει τὸ μυστικὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπεργάζεται κακὸν κατὰ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἐάν, «κάθε ψυχὴ πὸν βελτιώνεται, βελτιώνη τὸν κόσμον», κάθε ψυχὴ, πὸν βλάπτεται, βλάπτει τὸν κόσμον.

Αὕτη, λοιπόν, ἡ διασάφησις καὶ ἐμβάθυνσις τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἁμαρτίας ἀποτελεῖ σημαντικὸν παράγοντα εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἐποχῆς μας νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὸν κόσμον ἐπὶ σταθερωτέρων βάσεων. Χωρὶς ν' ἀποτελῇ ἐκδήλωσιν σκοταδισμοῦ καὶ θηλυπρεποῦς ὁρησείας, τὸ αἶσθημα τῆς ἁμαρτίας προβάλλει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀνδροπρεπεῖς καὶ φωτισμένας ἀπαιτήσεις. Ἄς μὴ λησμονοῦμεν τὸν βαθὺν χαρακτηρισμόν τοῦ P. Ducatillon, ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ διὰ τὸ «ἀνάστημα τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου». Ὁ ἄνθρωπος ἤμπορεῖ νὰ διαπράξῃ τὴν ἁμαρτίαν (πράξιν, τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ κάμῃ οὔτε ὁ εὐφρέστερος πίθηκος), ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ εἴπῃ «ὄχι» εἰς τὸν Θεόν, διότι εἶναι ἕνα πρόσωπον, διότι εἶναι ἕνας ἄνθρωπος. Ἡ ολοσχερῆς ὁμως ἀτροφικότης τοῦ αἰσθήματος τῆς ἁμαρτίας δὲν θὰ κατέληγεν εἰς μίαν παραδεισιακὴν ἀποδέσμευσιν τῶν ἐνστικτικῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ ἀνθρώπου, συλλογισμὸς πὸν ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως καὶ τοὺς θαλάμους ἀερίων.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν εἰς τὸσον ἀξιοθρηνήτους εἰκόνας διότι εἶναι διδακτικὴ καὶ ἡ παράδοξις ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν παρέχουν πολλοὶ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς μας, πὸν εἶναι τελείως κενοί, ζοῦν μὲ αὐτοματισμούς καὶ φαίνονται νὰ παίζουν «τὴν σονάταν τῶν φαντασμάτων», διὰ τὴν ὁποίαν ὁμιλεῖ ὁ

Strindberg. Διερωτώμεθα, λοιπόν, μήπως αὕτη ἡ κατάστασις ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἁμαρτίας, τὸ ὁποῖον μυστηριωδῶς συνεχωνεῖται μὲ τὸ αἶσθημα τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, τῆς ψυχῆς, τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Καὶ ἰδοὺ τέλος ὅτι ἐπανευρίσκομεν τὸ ἀποφασιστικὸν δίλημμα, τὸ πάντοτε αἰώνιον, τῆς ἐποχῆς μας: Ποίαν ὁδὸν ν' ἀκολουθήσῃ ἡ συλλογιστικὴ μας πορεία; Νὰ δεχθῶμεν τὸν ἄνθρωπον ὡς αὐτόματον μηχανισμόν, ὡς ἔντομον ἢ νὰ τὸν ἀναγνωρίσωμεν αὐθεντικῶς ὡς πρόσωπον, νὰ τοῦ ἀποδώσωμεν δηλαδὴ πλήρη τὴν εὐθύνην του; Ὁ Baudelaire εἶχεν ἤδη ἀντιληφθῆ ὅτι αὐτὸ τὸ δίλημμα δὲν τίθεται μόνον ὑπὸ ἐννοίαν οἰκονομικὴν, κοινωνικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν, ὅταν ἔλεγεν ὅτι «ὁ ἀληθῆς πολιτισμὸς δὲν συνίσταται ἀπὸ τὸ φωταερίον καὶ τὸν ἀτμόν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἐλάττωσιν τῶν ἰχνῶν τῆς προποταρικῆς ἁμαρτίας».

Ἄλλ' ἐὰν εἶναι ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη νὰ ἐλαττώσωμεν τὰ ἴχνη αὐτὰ εἰς τὸ πλησιέστερον πρὸς ἡμᾶς σημεῖον, εἰς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν μας, γνωρίζομεν καλῶς ὅτι ἡ «πεπτωκνία» μας φύσις (εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἁμαρτία εἶναι προσκεκολλημένη «ὡς ἀνεξάλειπτος σκωρία» κατὰ τὸν χαρακτηρισμόν τοῦ Bossuet) δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τὴν ὑπερνικήσωμεν μόνοι δι' ἰδίων δυνάμεων. Τὸ χριστιανικὸν νόημα τῆς ἁμαρτίας προϋποθέτει τὴν πίστιν καὶ τὴν χάριν ἐνὸς Θεοῦ Σωτῆρος. Εἰς ἡμᾶς ἀνήκει νὰ δοκιμάσωμεν αὐτὴν τὴν πίστιν ἐντὸς ἡμῶν, ὡς τὴν πλέον δραματικὴν βεβαιότητα. Ἄλλ' ἡ ἀπάντησις ἀνήκει εἰς ἄλλον· τὸ νόημα τῆς ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὸ αἶμάσσον μυστήριον τῆς Εὐσπλαγγνίας καὶ τῆς Συγγνώμης.

DANIEL—ROPS

Τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας

ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

500 ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΙ ΚΛΗΡΙΚΟΙ

Ἀγωνίζονται οἱ Ἕλληνες στήν Κύπρο γιά τήν ἐλευθερία τῆς πατρίδος των ἀπό τόν ξενικό ζυγό καί γιά τήν πίστη των ἔναντι τῶν μουαμεθανῶν (Τούρκων) καί ἡ ψυχή μας εἶναι μαζί των. Ἀλλά δέν εἶναι μόνον οἱ Ἕλληνες Κύπριοι. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες, οἱ πραγματικοί Ἕλληνες, εἶναι ἔτοιμοι νά ἀγωνισθοῦν γιά νά διατηρήσουν τήν Ὁρθόδοξο πίστη τους καί τήν πνευματική καί πολιτική τους ἐλευθερία. 20 αἰῶνες ἀγωνίσθηκαν γιά τήν πίστη τους καί 17 αἰῶνες οἱ βυζαντινοί καί οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες ἀγωνίσθηκαν γιά τήν διατήρηση τῆς ἐλευθερίας των.

Στήν ἐποχή μας ἐθεωρήθη ἀπαραίτητο οἱ ἀξιωματικοί τοῦ στρατοῦ νά εἶναι οἱ πρῶτοι εἰς τήν ἔφοδο, νά ἡγοῦνται εἰς τήν μάχην καί γι' αὐτό στόν συμμοριτοπόλεμο εἶχαμε μεγάλες ἀπώλειες ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ. Εἰς τήν χριστιανικήν Ἐκκλησίαν ὁμως ἡ σύγχρονος στρατιωτική τακτική εἶναι ἡ ἀρχαία χριστιανική, ἡ πραγματικά χριστιανική τακτική. Οἱ ἀξιοί ἡγέται τῶν χριστιανῶν μιμοῦνται τόν ἀρχηγόν καί σωτήρα, τόν Ἰησοῦν Χριστόν, εἰς τήν θυσίαν. «Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τήν ψυχὴν αὐτοῦ τίθεισιν ὑπὲρ τῶν προβάτων αὐτοῦ». Αὐτὸς εἶναι ὁ δρόμος πού ἔδειξεν ὁ Κύριος εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους του, τοὺς κληρικούς. Συνεπεῖς στὶς ἀρχές τους οἱ κληρικοί μας ἔγιναν πρωτοπόροι στοὺς ἀγῶνας γιά τήν πίστη καί τήν ἐλευθερία. Ὁ καθένας μὲ τὸν τρόπο του καί τήν περίστασι ἀγωνίσθηκε στήν πρώτη γραμμῇ. Ὁ Πατριάρχης Σέργιος γιά τήν ἄμυνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Πα-

λαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς γιά τήν ἐπανάσταση τοῦ 21.

Λένε ὅτι ἂν θέλῃς νά δῆς πόσο ἀξίζουν τὰ ὄχρωματικά ἔργα ἢ τὰ διάφορα ὄπλα ἐνός στρατοῦ νά προσέξῃς πόσο (πολὺ ἢ λίγο) ἐκτιμᾷ τὰ διάφορα ὄπλα σου ὁ ἀντίπαλος, ὁ ἐχθρός. Τὰ φοβήθηκε, προσπάθησε νά τὰ καταστρέψῃ, τότε ἀξίζουν πολὺ ἂν ἀδιαφόρησε, τότε λίγο ἀξίζουν. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καί στόν πόλεμο πού πρέπει νά ἔχη κάθε χριστιανὸς ἔναντι τῶν κακοῦ, στόν πόλεμο τῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τῶν κακοῦ, τοῦ ὀποιοῦδήποτε κακοῦ τῆς συγχρόνου ζωῆς. Σ' αὐτὸν τὸν πόλεμο, ἂν προσέξουμε, θά δοῦμε ὅτι αὐτοὶ πού περισσότερο πειράζονται ἀπ' τὸν ἐχθρὸ εἶναι οἱ κληρικοί, οἱ πνευματικοὶ ἀρχηγοὶ τῶν χριστιανῶν.

Ὅλοι ἀγωνισθήκαμε στόν τελευταῖο πόλεμο τῆς Ἑλλάδος. Στόν πόλεμο αὐτὸ πού δέν ἦσαν ἕνας ἐχθρός, ἀλλὰ τρεῖς-τέσσαρες μαζί (Ἴταλοί, Γερμανοί, Βούλγαροι, Ἀλβανοί, Κομμουνισταί). Εὐκόλα μπορούμε σήμερα νά θυμηθοῦμε πόσο ὄλοι μας δοκιμασθήκαμε ὕλικά καί πνευματικά-ψυχικά. Δόξα τῷ Θεῷ τὰ ξεπεράσαμε αὐτά. Ἀλλὰ ἂν τὰ ξεχάσουμε τελείως, θά χάσουμε καί τήν πείρα, τήν πνευματικὴν πείρα πού ἀποκτήσαμε μὲ τόσες θυσίες καί μὲ τόσα δάκρυα. Ἡ τάξις ὁμως αὐτὴ πού δοκιμάσθηκε περισσότερο ἀπὸ ὄλους μας στόν πόλεμο αὐτὸ εἶναι οἱ στρατιωτικοὶ καί πνευματικοὶ ἀρχηγοὶ τοῦ ἔθνους μας. Ἡ τάξις, πού λιγώτερο ἀπὸ ὄλους ἔχουμε προσέξει τις θυσίες τῆς, εἶναι οἱ κληρικοί. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἔθνους, οἱ

Γερμανοὶ τοῦ Χίτλερ, οἱ Ἴταλοὶ τοῦ Μουσολίνι, οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Ἐαμοκομμουνιστὰὶ ἀντελήφθησαν ὅτι τὰ σπουδαιότερα ὅπλα τῶν Ἑλλήνων εἶναι αἱ πνευματικαὶ τῶν δυνάμεις, ἡ Ἐκκλησία. Γι' αὐτὸ ἐκτίπτησαν περισσότερο τὸν χεῖριστὰς τῶν δυνατῶν αὐτῶν ὄπλων, τοὺς πνευματικούς ἡγέτας, τοὺς κληρικούς⁽¹⁾.

Πεντακόσιοι περίπου Ἕλληνες κληρικοί⁽²⁾ τῆς βορείου κυρίως Ἑλλάδος ἐθυσιάσθησαν στὴν τελευταία πολεμικὴ ὀκταετία (1941-1949) ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῆς φυλῆς καὶ τῆς πίστεώς μας. Καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς μᾶς δείχνει μόνον πόσοι μὲ τις διάφορες ταλαιπωρίες ἢ βασανιστήρια ἐφθασαν μέχρι τοῦ θανάτου. Πρέπει ὅμως νὰ ὑπολογίσουμε σὲ χιλιάδες αὐτοὺς ποὺ ποικιλοτρόπως ἐδιώχθησαν καὶ ἐταλαιπωρήθησαν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῶν Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων.

Ἀπ' τοὺς 500 φονευθέντας 20% ἐθανατώθησαν ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς τοῦ Χίτλερ, 4% ἀπὸ τοὺς Ἴταλοὺς τοῦ Μουσολίνι, 11% ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, 5% ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ 60% ἀπὸ τοὺς Ἐαμοκομμουνιστὰς. Ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι κατεκρεουργήθησαν καὶ διεμελίσθησαν ἀπὸ τοὺς συμμορίτας, ἄλλοι ἀπηγγονίσθησαν καὶ διετηρήθησαν τὰ πτώματά των ἐπὶ ἡμέρας κρεμασμένα, ἄλλοι ἐτάφησαν ζωντανοὶ καὶ ἐκάησαν ζωντανοὶ ἀπὸ τοὺς συμμορίτας (οἱ γερμανοὶ ἔκαυσαν ἕναν ἱερέα κατὰ τὴν συνήθειάν τους μέσα σὲ κλίβανο), ἄλλοι ἐκρημίσθησαν ζωντανοὶ ἀπὸ τοὺς συμμορίτες ἀπὸ ψηλὰς γέφυρες ἢ σὲ χαράδρες, βάραθρα ἢ δεμένοι καὶ ζωντανοὶ ἐρρίφθησαν στὴν θάλασσα, ἄλλοι ἀπήχθησαν ἀπὸ τοὺς συμμορίτες καὶ δὲν εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος τοῦ θανάτου των, ἄλλοι ἐφονεύθησαν στὴ μάχη κατὰ τῶν συμμοριτῶν, ἄλλοι ἐφονεύθησαν μὲ λιθοβολισμόν (ὅπως ὁ πρωτομάρτυς Στέφα-

νος, ἀλλὰ χωρὶς ἔστω καὶ τυπικὴ δίκη), ἄλλοι ἐσφάγησαν ἀπὸ τοὺς συμμορίτας, ἀφοῦ προηγουμένως τοὺς ἔβγαλαν τὰ μάτια καὶ τοὺς ἐβασάνισαν μὲ χίλιους-δύο τρόπους. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ μαρτυρικὸς θάνατος τοῦ παπα-Γεώργη Σκρέκα, ἐφημερίου τῆς Μεγάρχης Τρικκάλων. Τὴν Μεγάλη Παρασκευὴ τοῦ 1947 οἱ συμμορίτες τὸν ἐσταύρωσαν σ' ἕνα ἔλατο καὶ τὸν κατεκρεοῦρησαν. Ὁ ἐφημέριος τοῦ χωρίου Τουρκολεκά τῆς Μητροπόλεως Γόρτυνος παπα-Γιάννης Πετροπούλος σκοτώθηκε ἀπ' τοὺς συμμορίτας μπροστὰ στὴν Ἁγία Τράπεζα. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ἱερατικῶν των καθηκόντων. Στὴν ἐπαρχία Θεσσαλιώτιδος, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1949, ὁ παπα-Ἀναστάσης Καφαντάρης σκοτώθηκε τὴν ὥρα τῆς θ. Λειτουργίας ἀπὸ νάρκη ποὺ εἶχαν τοποθετήσει οἱ συμμορίτες κάτω ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα. Καὶ οἱ Βούλγαροι ἐφόνευσαν τὸν ἱερέα τοῦ χωρίου Χωριστή (τὴ γνωστὴ Τσατάλιτσα) τῆς Μητροπόλεως Μαρωνείας ἐνῶ ἐκήδευεν Ἑλληνα, ὄψμα τῶν Βουλγάρων.

Ἀπὸ τοὺς ἐθνομάρτυρας αὐτοὺς κληρικούς οἱ περισσότεροὶ ἦσαν ἐνοριακοὶ ἐφημέριοι ἔγγαμοι καὶ ὀλιγώτεροι οἱ ἄγαμοι, περιοδεύοντες ἱεροκήρυκες, καθὼς καὶ οἱ μοναχοὶ. Συγκεκριμένως τὸ $\frac{1}{3}$ ἦσαν ἄγαμοι καὶ τὰ $\frac{7}{8}$ ἦσαν ἔγγαμοι⁽³⁾. Οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς ἥρωας αὐτοὺς ἦσαν μὲν ἔγγαμοι, ἀλλὰ δὲν ἦσαν οἱ μορφωμένοι ἱεροκήρυκες καὶ διδάσκαλοι, ὅπως ὁ πατὴρ Ἰωάννης Μαρτύνης (ὁ ἔπειτα Ἐπίσκοπος Γόρτυνος), ὁ πατὴρ Ἠλίας Βλαχόπουλος καὶ ὁ πατὴρ Γεώργιος Μακρῆς, οὔτε ἔλαβον μέρος σὲ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, ὅπως ὁ παπα-Μπουγατσῆς στὴν ἔξοδο τοῦ Μεσολογγίου, ἀλλ' ἦσαν κατὰ τὸν ἀπὸ τὶς δύο αὐτὰς κατηγορίες. Δηλαδή οἱ περισσότεροὶ δὲν ἦσαν πολὺ μορφωμένοι, οὔτε στρατιωτικοί, μὲ τὸ σεμνὸ ὄψμα βίον τους καὶ μὲ τὸ παράδειγμά τους ἀνεδείχθησαν οἱ ὁδηγοὶ τοῦ ποιμνίου τους. Ἐξήσαν μέσα στὴν ἴδια κοινωνία μὲ τὰ πνευματικὰ τους παιδιά καὶ δὲν τὰ ἔγκα-

(1) Χαρακτηριστικὴ εἶναι μὲ ἐπιφθόσ (ρεφρέν) σ' ἕνα ἀπ' τὰ τραγοῦδια τῶν συμμοριτῶν (ἐαμιτῶν) ποὺ ἔλεγε:

«Δὲν θέλουμε παπάδες, δὲν θέλουμε Ἐκκλησίαις, μόν' θέλουμε συντρόφους μὲ τὶς παλληκαριές».

(2) Ἀκριδῶς εἶναι 482. Ἰδὲ περιοδικὸν «Ἐνωρίς», 1958, σ. 65-80, 86-89, 116-117, 140, 267.

(3) Ἐκ τῶν 482 ἦσαν 421 ἔγγαμοι καὶ 61 ἄγαμοι.

τέλειψαν ὅπως τόσοι ἄλλοι πνευματικοὶ ἢ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ καὶ ἐταλαιπωρήθησαν πρῶτα αὐτοὶ καὶ οἱ οἰκογένειές τους καὶ περισσότερο ἀπὸ ὅλα σχεδὸν τὰ πνευματικά τους τέκνα. Γι' αὐτὸ μπορούμε νὰ πούμε ὅτι μὲ τὰ προσόντα ποὺ διέθεταν ὑπῆρξαν ὑπόδειγμα πρὸς μίμῃσιν⁽⁴⁾.

Πρῶτος ἐπρόσεξε τοὺς ἀφανεῖς αὐτοὺς ἥρωες ὁ γενικός ἐπιθεωρητής τῆς ἐκπαίδευσως κ. Ἀθαν. Παπαευγενίου, ὁ ὁποῖος στίς περιοδεῖες του στὴ Θράκη καὶ Β. Ἑλλάδα συνεκέντρωσε καὶ περιέγραψε τὰ μαρτύρια τοῦ κλήρου σὲ διαλέξεις καὶ σὲ διάφορα δημοσιεύματα⁽⁵⁾. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας ἐνδιεφέρθη διὰ νὰ πληροφορηθῆ τὰς θυσίας αὐτὰς τοῦ κλήρου καὶ εἰς τὴν ἐγκύκλιον τῆς 16ης Φεβρουαρίου 1949 ἔλεγε: «Ὁ ἱερός Κληρὸς πάντοτε ὑπῆρξεν ὁ πρωτοπόρος τῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ἀγώνων». Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν εἰς τὴν πανηγυρικὴν τῆς συνεδρίαν τῆς 29ης Δεκεμβρίου 1949 ἀπένευμε χρυσοῦν μετάλλιον εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Σπυρίδωνα Βλάχον ὡς ἐκπρόσωπον τοῦ ὀρθοδόξου ἐλληνικοῦ κλήρου. Τότε ὁ Γενικός Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας εἶπε: «Χρυσοῦν μετάλλιον ἀπονέμει ὁμοθύμως ἡ Ἀκαδημία μετὰ θάνατον εἰς τὴν αἰδίου μνήμης σεπτὴν ὁμάδα τῶν Ἑλλήνων Ἱερέων, τῶν ἀπὸ τοῦ 1941 μέχρι σήμερον ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος

μαρτυρησάντων, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν ἐτυφεκίσθησαν, ἄλλοι δὲ ἐσταυρώθησαν, ἄλλοι ἐτάφησαν ζῶντες. Εἰς τὴν πολυάριθμον στρατιὰν τῶν καλλινίκων μαρτύρων τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου πίστεως καὶ πατρίδος, νέα κατὰ τὸν πρόσφατον ἀγώνα τοῦ Ἑθνους προσετέθη ἑκατόμβη, λαμπρύνουσα τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπαξ ἔτι διαπιστώσασα τὸν ἀρραγῆ δεσμόν τὸν ὑφιστάμενον μεταξὺ τῆς πίστεως καὶ τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων».

Ἐπίσης ὁ γνωστός δημοσιογράφος κ. Κων. Βοβολίνης ἐδημοσίευσεν τὸ βιβλίον «Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν ἀγώνα τῆς ἐλευθερίας», ὅπου περιγράφει τὰς θυσίας τῶν νεωτέρων ἱερομαρτύρων. Τέλος τὸν παρελθόντα Μάρτιον, τὸ ἐκλεκτὸν περιοδικὸν «Ἐνορία» ἀφιέρωσε ἕνα εἰδικὸν καὶ θαυμάσιον τεῦχος «εἰς αἰωνίαν μνήμην καὶ δόξαν τῶν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος πεσόντων νεομαρτύρων κληρικῶν κατὰ τὴν περίοδον 1941-1949».

Δυστυχῶς ὅμως ὁ πολὺς κόσμος δὲν ἐπρόσεξε τὴν μεγάλην θυσίαν τοῦ Ὀρθοδόξου Ἑλληνικοῦ κλήρου. Τί πρέπει νὰ γίνῃ; Πρῶτη ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐξοριψε μία ἰδέα κατὰ τὴν ἀπονομὴν τοῦ χρυσοῦ μετάλλιου εἰς τοὺς μάρτυρας κληρικούς. Ἐκεῖ, ἔλεγε, παρὰ τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἐθνομάρτυρος ἱεράρχου Σμύρνης Χρυσοστόμου, θὰ ἀνεγερθῆ ποτε, ἀσφαλῶς ἀντάξιον μνημεῖον τῆς θυσίας αὐτῆς τῶν ἱερέων, ἵνα ἀναμνησκῆ εἰς τοὺς Ἑλληνας τὸ πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν πατρίδα καθῆκον καὶ τὴν ἀνήκουστον βαρβαρότητα τῶν ἀπίστων καὶ τῶν ἀθέων». Πόσο ὠραία ἰδέα! Κοντὰ στὸν τάφο τοῦ ἐθνομάρτυρος Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' (ποὺ βρίσκεται στὴν εἴσοδον τοῦ μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τῶν Ἀθηνῶν), στὴν πλατεῖα ποὺ εἶναι πίσω ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ ἰδίου ναοῦ καὶ δίπλα στὸ λιτὸ καὶ ὠραῖο ἄγαλμα τοῦ ἐθνομάρτυρος Μητροπολίτου Σμύρνης Χρυσοστόμου νὰ στέκεται ἕνα ἄγαλμα καὶ νὰ μᾶς θυμίζῃ τίς θυσίες γιὰ τὸ ἔθνος καὶ γιὰ τὸ ποίμνιό του ὁ σύγχρονος φτωχὸς καὶ ταπεινὸς παπᾶς τοῦ χωριοῦ μὲ τὰ λίγα

(4) Παρατηρήθη δυστυχῶς ὅτι οὐδεὶς ἐπίσκοπος ἢ μητροπολίτης ἐβανατώθη ἢ ἐμαρτύρησε ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἔθνους ἢ τῆς πίστεως. Μερικοὶ μάλιστα συνεμάχησαν μὲ τοὺς ἐαμίτας. Ἐνῶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 21 πρῶτος ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε' ἀπέθανε μὲ μαρτυρικὸ θάνατον. Δίδονται διάφοροι ἐρμηνεῖαι γιὰ τὸ φαινόμενον αὐτό. Πολλοὶ στὴν περίοδον τοῦ κινδύνου ἐγκατέλειψαν τὸ ποίμνιόν των καὶ εὐρίσκοντο εἰς τὰς Ἀθήνας. Δὲν ἐμιμήθησαν δηλαδὴ τὸν Μητροπολίτην Σμύρνης Χρυσόστομον. Ἄλλοι ἰσχυρίζονται ὅτι λόγφ τῆς ἡλικίας των καὶ τοῦ ἀσθενοῦς των σώματος δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὸν ἐχθρόν. Ἄλλοι ὅμως ὑποστηρίζουν ὅτι εἰς πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ἔλειπε τὸ ψυχικὸν σθένος τοῦ ἀγῶνος, ἀφοῦ ὄχι μόνον οὐδεὶς ἐθανατώθη μαρτυρικῶς, ἀλλὰ οὐδὲ σοβαρὰς ταλαιπωρίας ὑπέστη.

(5) Ἰδὲ Ἀθ. Παπαευγενίου. Μάρτυρες κληρικοί Μακεδονίας καὶ Θράκης 1941-1945. Ἐκδ. β'.

γράμματα και τὸν πολὺν ἥρωισμό, μὲ τὰ μικρὰ προσόντα και τὴ μεγάλη πίστη, μὲ τὴν πολυμελῆ οἰκογένεια και τὴ μεγάλη θυσία. Πότε ὅμως θὰ πραγματοποιηθῆ; Ἴσως εἰς τὴν προσεχῆ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας νὰ ληφθῆ σχετικὴ ἀπόφασις.

Θὰ μπορούσαν νὰ γίνουσι και ἄλλα γιὰ νὰ μᾶς θυμίζουν τὶς θυσίας τῶν πνευματικῶν μας γονέων, τῶν ἱερέων, γιὰ τὰ τέκνα τους. Θὰ μπορούσαν νὰ συγκεντρωθοῦν διάφορα ἀντικείμενα ποὺ νὰ θυμίζουν τὶς θυσίες τους και τὸν μαρτυρικὸ τους θάνατο και μαζὺ μὲ τὸ χρυσὸ μετάλλιο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν νὰ τοποθετηθοῦν εἰς εἰδικὴν αἴθουσαν τοῦ Ἱστορικοῦ και Ἐθνολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθῆ πλατεία ἢ ὁδὸς στὴν Ἀθήνα, στὶς πόλεις-ἑδρες τῶν διαφόρων Μητροπόλεων και εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως, μὲ τὸν γενικὸν τίτλον «Ἥρωες Κληρικοί» ἢ τὸ ὄνομα ἑνὸς ἐκ τῶν πεντακοσίων αὐτῶν ἱερομαρτύρων. Ἐπίσης θὰ μπορούσε νὰ ὀρισθῆ μία ἡμέρα κατ' ἔτος ἢ κατὰ τριετίαν (π. χ. ἡ 27ῆ Ὀκτωβρίου, παραμονὴ τῆς «Ἀγίας Σκέπης», θὰ ὑποδηλώνη και τὴν πνευματικὴν προϋπόθεσιν τῆς ἐθνικῆς ἀντιστάσεως)

ὡς τιμητικὴ και μνημόσυνος ἡμέρα τῶν ἡρώων κληρικῶν μας. Ἴσως νὰ πρέπη νὰ διοργανωθῆ «ἡ ἡμέρα τοῦ πατῶ» ἢ «ἡ ἑβδομάδα τῆς Ἐκκλησίας». Θὰ πρέπη νομίζω ὁ Ο. Δ. Ε. Π. ἢ τὸ Τ. Α. Κ. Ε. νὰ διαθέσῃ ὑπτροφίες διὰ τοὺς ἀξιότους ἀπογόνους τῶν ἐθνομαρτύρων αὐτῶν κληρικῶν διὰ σπουδὴς εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἢ θεολογικὰς σχολὰς, γιὰτι ἔχουν «ἡρώων αἷμα» κι' εἶναι «ἀπόγονοι μαρτύρων».

Τώρα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ τὸ πρόβλημα τῆς Κύπρου ἢ διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς «Πανελληνίως Ἐπιτροπῆ» θὰ πρέπη νὰ συμβάλῃ διὰ τὴν διεθνῆ προβολὴν τῶν ἡρωϊκῶν αὐτῶν κληρικῶν, διότι τὸ παράδειμά τους θὰ βοηθήσῃ τὸ διεθνὲς κοινὸν νὰ καταλάβῃ ὅτι ἡ θέσις τοῦ Ἑλληνορθοδόξου κληρικοῦ πάντοτε ὑπῆρξεν ἠγερτικὴ εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς πίστεως και τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας και ὅτι μὲ ἥρωισμόν θυσιάζεται γιὰ τὴν εὐτυχία και τὴν πολιτικὴν και πνευματικὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ποιμνίου του.

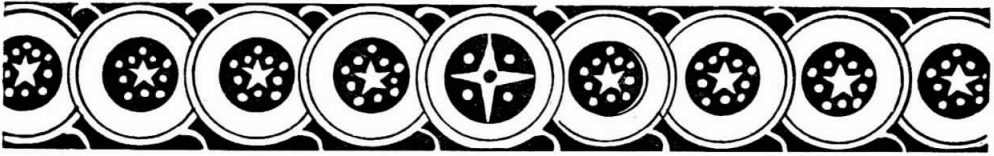
ΑΚΥΛΑΣ ΠΟΝΤΙΟΣ

Ξ Ε Κ Ι Ν Η Μ Α

Κάλπαξαν, κάλπαξαν
 στὸν πλακόστρωτο δρόμο
 τ' ἀτίθασα ἄτια!
 Κι' ἐκεῖνοι καβάλλα τους
 μ' ὀλόχρυσα ἄστρα στὸν ὄμο,
 μὲ λάμποντα μάτια
 ζωσμένοι τὴν πανοπλία τοῦ σταυροῦ
 περήφανα τὶς σημαῖες κρατοῦσαν
 και τραγουδοῦσαν
 και προχωροῦσαν
 ἀγέρωχοι, πάνω στ' ἄτια τὰ ρηγικά,
 ἐνῶ ἡ σάλπιγγα
 ἤχοῦσε πολεμικά!

Ὅλοι στὸ διάβα τους
 παραμέριζαν και θωροῦσαν:
 «Οἱ Νέοι Σημαιοφόροι!»
 —«γιὰ ποῦ; γιὰ ποῦ;» ὄλο ρωτοῦσαν
 —«γιὰ τὸ μέτωπο»!
 και δάκρυζαν κι' εὐχονταν
 και χειροκροτοῦσαν,
 ἐνῶ ἐκεῖνοι
 ἄπειρα ὁμορφοι και γαλήνιοι,
 κρατῶντας σφιχτὰ
 τὶς ἀνεμίζουσες σημαῖες
 σπιρουνίζαν τ' ἄτια τους
 ἔχοντας τ' ἀετήσια μάτια τους
 καρφομένα πρὸς τὶς κορφὲς
 ἐκεῖ ποὺ μιά Σημαία τοῦ Καλοῦ
 δὲν κινεῖτο ποτέ!

Π. ΣΙΛΑΣ

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ

Ἄς φαντασθοῦμε τὸ ἑλληνικὸ γυμνάσιο ὄχι σὰν μία ἀφηρημένη ἔννοια, ἀλλὰ σὰν μία ὑπαρξί ζωντανή, πού νά ἔχη στόμα καὶ ὀμίλια ἀνθρώπινη, σκέψι καὶ νοῦ καὶ σὰν δημοσιογράφοι νά πηγαίναμε νά τοῦ παίρναμε συνέντευξι καὶ νά τοῦ λέγαμε: ἑλληνικὸ γυμνάσιο, πές μας τὴν γνώμη σου γιὰ τὸν ἑαυτό σου, γιατί πολλὰ ἀκούομε γιὰ σένα, γκρίνιες καὶ παράπονα, ὅτι δὲν ἔχεις κτίρια καλά, ὅτι διδάσκεις μαθήματα χωρὶς πρόγραμμα καὶ μέθοδο, ὅτι δὲν κάνεις ἀγωγή, ὅτι προσφέρεις ἕνα χαρτί πού δὲν χρησιμεύει σὲ τίποτε, οὔτε γιὰ Πανεπιστήμιο, οὔτε γιὰ Τράπεζα, οὔτε γιὰ θέσι ἀπλοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου, ἐκτός ἂν ἡ φιλοδοξία τοῦ ὑποψηφίου περιορίζεται στὴ θέσι τοῦ κλητῆρος!

Ἱστορία διδάσκει καὶ τὰ παιδιά μένον ἀνιστόρητα· ἐκτός ἀπὸ μία οἴσι πατραγαθίας καὶ ὕμνου τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς τῶν προγόνων, δὲν ἐμπνέεις, οὔτε προσφέρεις κριτήρια πνευματικῆς θεωρήσεως· γιατί ἡ ἱστορία εἶναι ζωντανὸ μόρφωμα καὶ ὄχι ὁσμὴ ναφθαλίνης. Λές πὼς διαφωτίζεις τὴν ψυχὴ τοῦ νέου μὲ τὰ κριτήρια τῆς θρησκείας καὶ τοῦ διδάσκεις τὸ φαλόνιο, τὴν πατερίτσα τὴν δεσποτική, τὸ ἀπολυτικίον τοῦ δεῖνα ἀγίου καὶ μία στεγνὴ ἠθική, πού κατατριβεταί μὲ τὸ ἄνθητο καὶ τὸ κύμνο καὶ ὄχι μὲ τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου καὶ πού μεταβάλλει τὴν σοφία καὶ τὴν ὁμορφιά τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ φαρμακευτικὸ συνταγολόγιο. Ἔτσι τὰ παιδιά ἀποστρέφονται τὰ θρησκευτικὰ σου, πολλὰς φορές κάνουν ἀταξίες στὸν δάσκαλο πού τὰ προσφέρει καὶ οὔτε θέλουν ν' ἀκοῦνε γιὰ Χριστιανισμό. Καθηγητῆς τῶν Παιδαγωγικῶν στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν εἶπε πὼς, ὁμολίς τελείωσε τὸ γυμνάσιο, ἔσχισε τὸ βιβλίον τῶν θρησκευτικῶν. Τόση μεγάλη συμπάθεια τοῦ εἶχε!

Ἄλλὰ μήπως διδάσκεις μαθηματικά; Ἄς τολμήσῃ κανένας ἀπόφοιτός σου νά δώσῃ εἰσαγωγικὰς ἐξετάσεις στὴν Ἀνωτάτῃ Ἐμπορικῇ ἢ στὸ Πολυτεχνεῖο ἢ στὴ Φυσικομαθηματικὴ τοῦ Πανεπιστημίου, χωρὶς νά ἔχη μαθητεῦσει μὲ ἐπιμονὴ καὶ προσήλωσι σὲ κανένα ἀπὸ τοὺς θανάσιμους ἀνταγωνιστάς σου, τὰ φροντιστήρια ἔννοῶ.

Τί διδάσκεις λοιπόν; Ἄ! ξέχασα! Κύριος καὶ κεντρικὸς σκοπὸς σου εἶναι ἡ ἀνθρωπιστικὴ παιδεία. Ἀφοῦ οἱ γερμανοὶ πρῶτοι καὶ ἀπὸ δική τους πρωτοβουλία ἔφτιαξαν τὸ κλασσικὸ γυμνάσιο μὲ στήριγμα τοὺς λατίνους ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀρχαίους ἑλληνας συγγραφεῖς, σὺ δὲν μποροῦσες ν' ἀποτελέσῃς ἐξαιρέσι. Ἔπρεπε νά λεπτύνῃς τὴν καλαισθητικὴ εὐαισθησία τῶν νέων μὲ τὸν ποιητικὸ λόγον τοῦ Ὀμήρου, νά τροχίσῃς τὴν γλῶσσα τους μὲ τὴν ἀρμονικὴ καὶ συμμετρικὴ πρότασι τοῦ Δημοσθένη, νά τοὺς ὀξύνῃς τὸ νοῦ στὴν κριτικὴ θεώρησι τῆς ἱστορίας μὲ τὸν Θουκυδίδη, νά τοὺς εἰσαγάγῃς στὰ μεγάλα προβλήματα καὶ τὰ μυστικὰ τῆς ζωῆς μὲ τὴν εἰλικρινῆ ἀγωνία καὶ τὸν βαθὺ στοχασμὸ τοῦ Πλάτωνος. Βέβαια, καταλαβαίνω εἶχες ἀποστολὴ νά κάνῃς τὸ νέο ὄριμον, ἐλεύθερον, μὲ κριτήρια καὶ ἀρχές βίου σύμφωνα μὲ τὰ κλασσικὰ πρότυπα. Ἄλλ' ἦταν δυνατόν νά φθάσῃς σὲ τέτοιο σκοπὸ μόνον μὲ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ χωρὶς τὸ πνεῦμα τους; Γι' αὐτὸ σὲ κάθε τάξι ἡ διδασκαλία τῶν κειμένων δὲν περνάει τίς 3-4 σελίδες, γι' αὐτὸ ἡ γενικὴ κτητικὴ ἔχει ὑψίστη σημασία, καὶ ἀλλοίμονο σὲ κείνον πού δὲν ξέρει τὴν ἰδιωτυπία τῆς κλίσεως τοῦ ὀνόματος τέρας!

Δὲν λέμε τίποτε γιὰ τὴ φυσικὴ ἀγωγή, πού ἄλλωστε ἦταν κυρία ἀπασχόλησις τῶν ἀρχαίων, γιατί πραγματικὰ ἔχεις μεταβάλλει τὸ σπῆρ τῆς ἀθλήσεως σὲ ἄγριο

ποδοσφαιρικὸ ἀνταγωνισμὸ καὶ σὲ ἔμμονη ἀναζητήσι τοῦ πρωτείου καὶ τοῦ ρεκόρ. Ὅσο γιὰ τὶς κτιριακὰς ἐγκαταστάσεις τῶν δημοσίων σχολείων; Ἐμεῖς ὄταν ἤμαστε μαθηταί, κάναμε τὴν προσευχή μας μὴ μᾶς πλακώσῃ κανένα ντουβάρι· καὶ τὴν τάξι μας, γιὰ τὴν εὐρυχωρία της καὶ τὴν ὑγιεινὴ της ἐμφάνισι, τὴν εἴχαμε ὀνομάσει μπουντρούμ-παλλάς, τὸ καταφύγιό τοῦ σχολείου.

Νομίσαμε ὕστερα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ πὼς τὸ ἑλληνικὸ γυμνάσιο θὰ ἔμενε ἀναπολόγητο καὶ μετὰ ἀπὸ τέτοιες βαρεῖες κατηγορίες δὲν θὰ τοῦ ἔμενε ἄλλη διέξοδος παρὰ ἡ αὐτοκτονία «διὰ δυναμιτισμοῦ». Ἐν τούτοις φαίνεται πὼς κάτι εἶχε νὰ μᾶς πῆ, γιατί ἄρχισε νὰ κινῆ τὰ χεῖλιά του καὶ νὰ φελλίξῃ.

Φίλοι κατήγοροι, μᾶς εἶπε, βιάζεσθε νὰ μοῦ ρίξετε τὸν λίθο τοῦ ἀναθέματος νομίζοντας πὼς εἴσθε ἀθῶοι καὶ ἀμέτοχοι ἀπὸ τὸ κακό. Δὲν ἔχετε ὅμως δίκιο. Γιατί σᾶς ἐρωτῶ: τὸ σχολεῖο εἶναι αὐτόνομος ὀργανισμὸς ἔξω ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὴν κοινωνία καὶ χαράσσει δική του γραμμὴ ἢ εἶναι εἰκόνα καὶ ὁμοίωμα τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, καθρέφτης τῶν κοινωνικῶν ἐνδιαφερόντων, τάσεων καὶ κατευθύνσεων; Τὸ σχολεῖο δὲν εἶναι ἓνα κομμάτι τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ καὶ αὐτοῦ τὰ ἰδανικά δὲν ἐκφράζει; Ἄλλ' ἂν ὁ λαὸς ὁ ἴδιος ἀποποιῆται τὰ ἰδανικά του, γιατί σᾶς παραξενεύει τὸ κατάντημα; Θέλατε τάχα νὰ ἔχετε καρποὺς χωρὶς δένδρα; Γιατί εἶδατε πολλοὺς στὴν κοινωνία, ἐκτὸς ἀπὸ μία ἀπλὴ διακήρυξι τῶν χειλέων καὶ ὄχι τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδιάς, νὰ μελετοῦν, νὰ ἀγωνίζονται, νὰ θυσιάζονται γιὰ τὴν ἐπιτευξι τέτοιαι κατευθύνσεως; Ποῦ καὶ ποῦ καμμία φωτεινὴ ἐξαιρέσις. Ὁ κανὼν ὁμῶς εἶναι πὼς ὁ καθένας σας κοιτάζει τὸ δικό του βόλεμα καὶ τὴν προσωπικὴ ἢ ἔστω τὴν οἰκογενειακὴ καλοπέρασι. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἀδιαφορία. Τὸ ἀστικὸ πνεῦμα ἔχει διαποτίσει καὶ τὸ μεδοῦλι σας ἀκόμα. Ἔτσι οἱ κουνέντες σας γιὰ φιλοπατρία καὶ χριστιανικὸ πολιτισμὸ εἶναι κούφια λόγια, χωρὶς περιεχόμενον. Καὶ ὅταν τὸ κοινωνικὸ μόρφωμα βρῖσκαται σὲ κατὰπτωσι ἰδεολογική, ὅταν δὲν ἔχῃ ἔρομα καὶ

ἀρχές, γιατί αὐτὲς δὲν τοῦ βελτιώνουν τὴν οἰκονομικὴ του κατάστασι, καθὼς νομίζει, δὲν βλέπω, γιατί ἐγὼ πρέπει ν' ἀποτελῶ ἐξαιρέσι.

Βέβαια δὲν λέω πὼς δὲν ἔγιναν πολλὰς προσπάθειαι, γιὰ νὰ μὲ βελτιώσουν. Κοιτάξτε τὴν ἱστορία μου. Ὅταν πρωτοῦδρῶθηκα, πολλοὶ ποῦ δίδασκαν δὲν εἶχαν πτυχίον Ἀνωτάτης Σχολῆς. Τώρα ὅλοι οἱ διδάσκοντες εἶναι πτυχιούχοι. Σκεφθῆτε πὼς ὡς τὰ 1894 δὲν ὑπῆρχε καν ἀναλυτικὸ πρόγραμμα, ἐνῶ τώρα τέλος πάντων ἔχομε, ἔστω καὶ ἀνεδαφικὸ καὶ ἀπρηχαιωμένο. Ἀναλογισθῆτε ἀκόμη τὴν προσπάθεια τοῦ Εὐταξία στὰ 1899 γιὰ τὴ λύσι τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προβλήματος⁽¹⁾. Φυσικὰ τὸν πιὸ σοβαρὸ ἀγῶνα ἀνανεώσεως κατέβαλε ὁ ἐκπαιδευτικὸς ὄμιλος. Καὶ νὰ σᾶς πῶ τὴν ἀλήθεια; Μ' ὅλο ποῦ ἔχω ἀντιρροήσεις καὶ ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς γραμμῆς του, σέβομαι πιὸ πολὺ τὴν μαχητικὴ ἀγωνία τῶν γνήσιων ἐκπροσώπων του ἀπὸ τὴν νάρκη καὶ τὴν συγγραφικὴ ἀταραξία μερικῶν ποῦ πιπιλίζουν ἀρχαιοπρεπεῖς ὄρους, χρησιμοποιοῦν τὴν μεζούρα κι' ἐξηγοῦν ἀπὸ τὴν ἐγκεφαλικὴ περίμετρο τίς ἡλιθιότητες ἢ τίς ἀταξίες τῶν μαθητῶν. Κι' ὕστερα ἡ μεταρρύθμισι τοῦ 1929 διαπίστωσε τὴν βαρυτάτη μου ἀσθένεια καὶ ἀγωνίσθηκε νὰ μὲ θεραπεύσῃ· ἄλλο ὅτι ἀπέτυχε, γιατί δὲν βρῆκε τὴν ρίζα τοῦ κακοῦ καὶ τὰ μέσα ποῦ ἐχρησιμοποίησε κατάντησαν ὑποπτα.

Φυσικὰ στὴ συνέχεια ἔγιναν γελοῖαι ἀλλαγές· ἀπὸ τὴν μιὰ μέρη στὴν ἄλλη μ' ἔκαναν ἀπὸ ἐξατάξιο ὀκτατάξιο, χωρὶς νὰ ὑπάρχουν προγράμματα, κτίρια ἐπαρκῆ, πρόσωπα, βιβλία κατάλληλα. Ἄλλ' ἀλλαγὴ δὲν θὰ πῆ ἀναστάσις;... Ἀργότερα μὲ μεταρρύθμισαν πάλι στὰ χαρτιά. Καὶ ἀπὸ τότε ὅλο στὰ χαρτιά μὲ βελτιώνουν. Θυμηθῆτε πὼς μὲ λένε ὀκτατάξιο γυμνάσιο κι' ἔχω ἔξι τάξεις! Ἄλλὰ σεῖς ποῦ διαβάχετε Μελίτη ἀνοίξτε στὴ σελίδα 48 τοῦ βιβλίου «Γιὰ ν' ἀνοίξῃ ὁ Δρόμος»

(1) Μάρκου Τσοῦρη, «Ὁργάνωσι παιδείας καὶ λειτουργία σχολείων», Ἀθήνα 1947, σ. 2-10.

καὶ δέτε τί γράφει· «Ἐκπαιδευτικὲς καὶ νομοθετικὲς μεταρρυθμίσεις, δταν παρουσιάζωνται μονωμένες, χωρὶς ζωντανὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ σύνολο τῶν πνευματικῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν καὶ χωρὶς νὰ ἀναγνωρίζουν τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου» δὲν ἐπιτυγχάνουν. Μία μεταρρύθμισις δὲν μπορεῖ νὰ βοηθῆ ἀπήχησι μὲ ἐξωτερικὴ μόνον ἀλλαγὴ· οὔτε τὸ χτίσιμο κτιρίων, οὔτε ἡ τροποποίησις τοῦ προγράμματος μποροῦν νὰ φέρουν ἀποφασιστικὴ βελτίωσι. Γιατί ἡ ἀλλαγὴ πρέπει νὰ εἶναι ὁλομερῆς καὶ ἡ μεταρρύθμισις χρειάζεται νὰ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ τὶς ἀνάγκες του. Κι' αὐτὸ σημαίνει πὼς πρέπει νὰ ἔχωμε ἐκπαιδευτικοὺς ποὺ νὰ πιστεύουν στὰ ἑλληνικὰ καὶ χριστιανικὰ ἰδεώδη, ἀλλὰ καὶ νὰ μελετοῦν καὶ νὰ ἐργάζονται. Τὸ μεγαλύτερο μειονέκτημα στὴ διδασκαλίᾳ μου, μᾶς λέει τὸ ἑλληνικὸ γυμνάσιο, εἶναι ἡ ἀπουσία τοῦ παλμῶδους ἐνθουσιασμοῦ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ. Μετάνοιωσε ποὺ ἔγινε δάσκαλος, γιατί τοῦ ἔσβησε ἡ ἐσωτερικὴ φλόγα, γιατί δὲν ἀμείβεται ὅσο θὰ ἔπρεπε, ἀλλὰ καὶ γιατί δὲν τοῦ ἀποδίδεται κοινωνικὴ τιμὴ· τάσσεται καὶ αὐτὸς στοὺς περιφρονημένους, τοὺς ἀτυχοῦς.

Ἔτσι ὁ ἐκπαιδευτικὸς ζῆ διεσπασμένη ζωὴ ἀσχολεῖται μὲ πράγματα ποὺ δὲν ἐπιθυμεῖ, καταπιάνεται μὲ τὴν ἱερὴ ὑπόθεσι τῆς μορφώσεως τῆς νέας γενεᾶς, χωρὶς νὰ πιστεῦῃ πάντα στὶς δυνατότητες καὶ στὸ ὕψος τῆς ἀποστολῆς του καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι χάνει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ποὺ ἀποξενώνεται. Παλαιότερα ὁ ἐκπαιδευτικὸς εἶχε τουλάχιστο κάποια διδακτικὴ ἐπιτυχία, γιατί στήριζε τὴ διδακτικὴ του μεθοδὸν στὸν φόβο. Ἄλλοίμονο στὸν μαθητὴ ποὺ δὲν ἤξερε καλὰ τὸ μάθημα. Ἡ ἀπόρριψις ἦτο βέβαιη. Τώρα μῆτ' ἔχουν μοντέρνες ἀντιλήψεις ποὺ μιλοῦν γιὰ κατανόησι ἐκεῖ ποὺ δὲν χρειάζεται, ποὺ δίνουν ἐπιστημονικοφανεῖς ἐξηγήσεις καὶ ἐρμηνεύουν τὴν ἀδιαφορίαν τῶν γονέων ἢ τὴν τεμπελιά τῶν παιδιῶν. Ἀρκεῖ νὰ πῆς πὼς τὸ παιδί δὲν εἶναι ὀπτικὸς τύπος ἢ δὲν ἔχει θεωρητικὸ νοῦ, γιὰ νὰ δικαιολογήσῃς τὶς ἀνορθογραφίαις ἢ τὴν διανοητικὴ καὶ ἐκφρα-

στικὴ ἀνεπάρκεια στὴν ἔκθεσι. Σ' αὐτὰ ἐμπλέκεται καὶ τὸ συμφέρον, ἢ συναλλαγὴ, ἢ ἀπειλὴ τοῦ βουλευτοῦ γιὰ δυσμενῆ μετᾶθεσι ἢ ὁ ὑπαινιγμὸς τοῦ ὑπευθύνου ὅτι εἶσαι ὑπερβολικὰ αὐστηρὸς. Ἔτσι ὁ ἐκπαιδευτικὸς ἀφοσιλίζεται, γίνεται ἄθυρμα στὶς ἐπιθυμίας τῶν προϊσταμένων, τῶν γονέων, τῶν μαθητῶν. Ἀλλὰ τέτοια πίεσις χρειάζεται ῥώμη ψυχῆς, πνευματικὸ ἀνάστημα, ἰσχυρὴ προσωπικότητα γι' ἀντιστάθμισμα.

Παλαιότερα ὁ μαθητὴς ἔκρυβε τὴν ἀποστροφή του, γιὰ τὶς δυσκολίες τοῦ σχολείου, γιατί φοβόταν τὶς κυρώσεις. Τώρα δὲν κρύβεται, ἴσως γι' αὐτὸ νὰ εἶναι εἰλικρινέστερος, ἀλλὰ δὲν παύει νὰ εἶναι καὶ ἀναιδέστερος. Ὁ δάσκαλος τὸν, ἐκτός ἀπὸ θαυμάσιες τιμητικὰς ἐξαιρέσεις ἀνθρώπων ποὺ ποιοῦν καὶ ἀγαποῦν τὴ νεολαία καὶ τὸν λαό, ἔχει κοιμένα τὰ φτερά του καὶ παρουσιάζει μεγάλες ἀδυναμίες, ποὺ ἔχουν τὴν ἀρχὴ καὶ τὴν αἰτία τους στὴν Ἀνώτατη Σχολὴ ποὺ φοίτησε καὶ στὸν τρόπο ποὺ μορφώθηκε.

Δὲν τοῦ δόθηκαν κατευθύνσεις ἐπάνω στὰ μεγάλα προβλήματα, γιὰ ν' ἀντιμετωπίσῃ τοὺς δύσκολους καιροὺς. Οὔτε τοῦ προσφέρθηκε συστηματικὴ μόρφωσις γιὰ τὴ δουλειὰ του καὶ ἄς μιλήσῃ στὰ χαρτιά τὸ 16ο ἄρθρο τοῦ Συντάγματος γιὰ «ἑλληνοχριστιανικὸν πολιτισμὸν». Ποιοὶ ἄνθρωποι, ποιὲς Σχολές, ποιοὶ Ὄργανισμοὶ ἐπῆραν στὰ σοβαρὰ τὸ ἄρθρο αὐτὸ καὶ κάθισαν νὰ μελετήσουν τὸ περιεχόμενό του καὶ τὸν τρόπο τῆς ἐφαρμογῆς του; Κι' ἔπειτα ποιοὶ φιλοδόξησαν νὰ δώσουν σέ μᾶς, τὰ σχολεῖα, μελετημένους διδακτικὰ καὶ συγκροτημένους πνευματικὰ ἀνθρώπους, ποὺ νὰ κάνουν ὑποδειγματικὴ διδασκαλία καὶ νὰ προβάλλουν ἀληθινὸ παράδειγμα πᾶνω σ' αὐτὰ τὰ θέματα; Ἔτσι θὰ εἶχα, μᾶς λέει τὸ γυμνάσιο, τὴν ἐλπίδα μιᾶς ἀληθινῆς—καὶ ὄχι σχηματικῆς—ἀνανεώσεως. Γιατί μὴν ξεχνᾶτε πὼς βγαίνομε ἀπὸ τὸν αἰῶνα τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ πνεύματος καὶ πὼς δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ εἶμαστε συγχρονισμένοι, ἂν δὲν λογαριάζαμε τὰ ρεύματα τῆς σκέψεως ποὺ ἐπεκράτησαν μερικὸς αἰῶνες πρὶν

ἀπὸ τὸν σημερινὸ καὶ πὺ ἐπηρέασαν καὶ ἐπιηρεάζουν ἀκόμη καὶ σήμερον ὅλη μας τὴν ζωὴν.

Ἔτσι ὁ ἐκπαιδευτικὸς μας, στοὺς μεγάλους ἀριθμοὺς, ἀκόμη καὶ ὁ νεώτερος καὶ ὁ ζωντανώτερος, μηχανοκράτης, ὑλιστής, ἄλλοτε ἀπὸ πεποιθήσει (δὲν σβήνεται ἀπὸ τὴν μνήμη μου μιὰ δασκάλα πὺ κατέβασε τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἔσχισε μικρὰ κομμάτια) (2) καὶ ἄλλοτε ἀπὸ κοινωνικὴ συνήθεια, ἀγνοεῖ τὴν ψυχὴν τοῦ νέου καὶ τὰ προβλήματά της. Καὶ τὸ πὺ σπουδαῖο· κί' ὅταν ἀκόμη καταλαβαίνει τὴν ἀνησυχία τῆς ἐφηβικῆς ψυχῆς, ἐνθυμούμενος τὴ δικὴ του ἐφηβεία, δὲν μπορεῖ νὰ χαράξῃ δρόμο, γιατί κί' αὐτὸς ζῆ ἀντιφατικά. Διδάσκει τὰ γὰρ καὶ τὰ μὴ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἢ μιλάει γιὰ τὴν λογοτεχνικὴ ὑφὴ τῶν ἔργων τους, χωρὶς νὰ εἰσδύῃ στὸ πνεῦμα τους, κάνει λόγο γιὰ ἠθικὴ χωρὶς νὰ τὴν ἐφαρμόζῃ, ζητεῖ ἐντιμότητα, ἐνῶ εἶναι βουτηγμένος στὰ προσχήματα καὶ περιτυλιγμένος στὶς συμβατικότητες. Πρέπει νὰ ἐμπνεύσῃ ἐνθουσιασμό, ἐνῶ εἶναι ὅλο πικρία, νὰ δονήσῃ τὶς καρδιὰς ἀπὸ εὐγενικὴ συγκίνηση, ἐνῶ αὐτὸς ἔχει κουρασμένη ψυχὴ ἀπὸ τὸν αὐτοματισμὸ καὶ τὴν καθημερινὴ ἐπανάληψι. Νὰ ποῖ εἶναι νομίζω, τὸ βαθύτερο πρόβλημά μου (3). Γι' αὐτὸ ὁ λίθος τοῦ ἀναθήματος πρέπει νὰ πέσῃ κί' ἐπάνω σας κί' ὄχι μόνο ἐπάνω μου. Τὸ σχολεῖο ἔχει κύρια ἀποστολὴ νὰ φτιάχνῃ ἀνθρώπους· ἀλλὰ μὴν ξεχνᾶτε πὺ οἱ ἄνθρωποι γίνονται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους κί' ὄχι ἀπὸ τὰ ντουβάρια, τὶς μεταφρουθμίσεις καὶ τὶς μηχανές.

Οἱ ἀριστεῖς ὅμως τοῦ πνεύματος δὲν πᾶνε στὴν ἐκπαίδευσι. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ καθηγητικοῦ ἐπαγγέλματος ἐξισώνεται μὲ τὴν ἀποτυχία. Ἐλάτε σὲ μία ἀπὸ τὶς μεγάλες τάξεις μου καὶ ρωτήστε τοὺς μαθητάς, ποῖς φιλοδοξεῖ νὰ γίνῃ καθηγη-

τῆς καὶ νὰ εἰσθε βέβαιοι πὺ δὲν θὰ βρῆτε κανένα. Κί' ἂν ὑπάρξῃ κάποιος, θὰ κρατήσῃ μουσικὴ τὴν ἐπιθυμία του καὶ δὲν θὰ τὴν φανερώσῃ, γιατί ξερεῖ τὶς συνδέσεις τῆς ἀποδοκιμασίας.

Ὁ ἐκπαιδευτικὸς μας, στὴν πλειοψηφία του, στέκεται ἄοπλος καὶ μειονεκτικὸς, ἀδύνατος νὰ παράσῃ βοήθεια. Ἡ ζωὴ ὅμως προχωρεῖ καὶ προβάλλει τὶς ἀπαιτήσεις της. Ὁ ἔφηβος ζῆ ἐκρηκτικὲς καταστάσεις ἐσωτερικοῦ βίου (4), λιποθυμεῖ ἀπὸ ἀγωνία καὶ ἀπὸ ἀναπάντητα ἐρωτηματικά. Ἀπὸ τὸν δασκάλου του περιμένει ψυχικὴ προσέγγισι, βοήθεια στὴν δυσκολία, καθοδήγησι στὴν ἀδυναμία. Τὸν ἀπασχολεῖ π. χ. τὸ σεξουαλικὸ θέμα· ποῖς μπορεῖ νὰ τὸν βοηθήσῃ; Τὰ ὑπονοούμενα, οἱ ὑπεκφυγές, ἢ δῆθεν ἀδιαφορία τοῦ καθηγητοῦ περιβάλλον τὸ θέμα μὲ μυστήριο καὶ τρέφουν τὴν φαντασία τῆς περιεργείας, ἀλλὰ δὲν καθοδηγοῦν. Ὅπως πάλι ἢ ἀκαιρῃ καὶ ἀψυχολόγητη σεξουαλικὴ δῆθεν διαφώτισι, πὺ καλλιεργεῖ τὴν ἀναίδεια, δὲν συντελεῖ στὴ λύσι τοῦ προβλήματος, ἀλλὰ στὴν διάλυσι καὶ ἀποσύνθεσι τῆς προσωπικότητος πὺ σχηματίζεται.

Ἀλλὰ μήπως ὁ νέος στὴν ἐπαγγελματικὴ του ἀναζήτησι (5) συναντᾶ καμμία ἀρωγῃ; Σφυροκοποῦν ἀδιάκοπα τὸν νοῦ του ἀγωνιώδεις σκέψεις· τί θὰ κάνω; Πὺς θὰ ζήσω; Πὺς θὰ κερδίζω χρήματα; Τί ἐπάγγελμα θὰ διαλέξω; Ἀλλὰ τὸ γραφεῖο τῶν λύσεων εἶναι ἐρημητικὰ κλειστό. Καὶ ἢ ἀγωνία τοῦ ἐφήβου κορυφώνεται, ὅταν μπαίνει στὸν ἴλιγγο τῶν μεγάλων μεταφυσικῶν προβλημάτων, ὅταν ἀναζητῇ νόημα στὴ ζωὴ, ὅταν θέλῃ νὰ ψαύσῃ τὸν Θεὸ τῷ δακτύλῳ, ὅταν ζητῇ λογικὴ βεβαιότητα γιὰ τὴν ἀθανασία, ὅταν ἀμφιβάλλῃ γιὰ τὴν δυνατότητα τῆς ἐλευθερίας του. Αὐτὴ εἶναι, μᾶς λέει τὸ γυμνά-

(4) Ἀρ. Ἀσπιώτη, «Ἡ κρίσις τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας», ἐκδ. β', Ἀθήναι 1957, σ. 41-43 καὶ 48-54.

(5) Ἀρ. Ἀσπιώτη, «Ὁ ἐπαγγελματικὸς προσανατολισμὸς» ἐκδ. β', Ἀθήναι 1958. Μερικὲς τελευταῖα προσπάθειες πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευσι ἀρχίζουν νὰ γίνονται ἐλπιδοφόρες. Θὰ τὶς παρακολουθήσωμ ἐστὴν ἐφαρμογῃ.

(2) Τοῦτο τὸ περιστατικὸ δὲν εἶναι φαντασία. Τὸ ἔζησε ὁ γράφων ὡς μαθητῆς προπολεμικά. Κί' ὅταν οἱ γονεῖς μας πῆγαν νὰ διαμαρτυρηθοῦν στὸν διευθυντῆ, ἐκεῖνος ἀπήντησε πὺς ἢ δασκάλα εἶχε πλάτες πὺ τὴν στήριζαν!

(3) Π. Μελίτη, «Γιὰ ν' ἀνοίξῃ ὁ δρόμος», Ἀθήναι 1957, σ. 119-138.

σιο, ἡ μεγάλη μου ἀναπηρία. Δὲν ἔχω ἀρκετοὺς δασκάλους πού νά βλέπουν ψηλά καί μακριά. Ἄλλ' ἔτσι οὔτε γράμματα δὲν μπορῶ νά διδάξω. Ἀπόδειξις ὅτι, ὅπως εἶπατε, κανεὶς δὲν τολμᾷ νά δώσει εἰσαγωγικὰς ἐξετάσεις χωρὶς τὴν συμπαράστασι τοῦ θανάσιμου ἐχθροῦ μου, τοῦ φροντιστηρίου, καὶ ὅποιος προσδοκᾷ ἀνωτερότητα καὶ καθοδήγησι καταφεύγει σὺν κατηχητικῷ σχολεῖο ἢ σὲ παρόμοιες νεανικὰς κινήσεις.

Γι' αὐτὸ σεῖς οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι ἀντὶ νά μὲ κατακρίνετε, γιατί εἴθε καὶ σεῖς ἔνοχοι, βοηθήσατε στὴν ἀνόρθωσί μου. Δόστε μου νέους δασκάλους μ' ἀνώτερη ποιότητα, μὲ ἰδανικά, μὲ ὄρεξι, κι' ὅπου συναντᾶτε τέτοιους μὴ τοὺς ἀποκαρδιώνετε, ἀλλὰ ἐνισχύτε τοὺς μὲ κάθε τρόπο. Καὶ εἶναι βοήθεια γι' αὐτούς, ὅταν δίνετε τὴν μάχη τοῦ πνεύματος γιὰ τὴν πραγμάτωσι τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Τοῦτο τὸ λέω, γιατί βλέπω, συγγραφές, σὰν τὴν «Διακήρυξι», πού ἔχουν λησμονηθῆ, γιατί περιοδικὰ καὶ βιβλία πού ἔπρεπε νά ἔχουν εὐρύτερη κυκλοφορία, δὲν τὴν ἔχουν. Μήπως φταῖτε κι' ἐσεῖς;

Ἄν εἶχατε ἄρρωστα παιδιά, θὰ μένατε ἄδρανεῖς; Ἄν ὁ προσητάμενός σας σὰς ἔκοβε αἰθαίρετα 500 δραχμὰς ἀπὸ τὸν μισθὸ σας, δὲν θὰ καταβάλλατε σύντομες προσπάθειες ἀποκαταστάσεως; Ἄν πηγαίνατε στοὺς φούρνους καὶ δὲν βρίσκατε ψωμί, δὲν θὰ διαμαρτυρόσατε ἀγανακτισμένοι; Καὶ γιὰ μένα τί κάνετε; Ποιὸ τὸ ἐνδιαφέρον σας γιὰ τὴ μόρφωσι τῶν παιδιῶν, τῶν ἀδελφῶν σας; Γιατί ἀγνοεῖτε ὅτι οἱ ἀνώτατοι ἐκπαιδευτικοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ δὲν ἀσχολοῦνται μὲ σύγχρονα παιδαγωγικά προβλήματα, ἀφοῦ δὲν τοὺς μένει χρόνος ἀπὸ τὴν πολυδαίδαλη διοίκησι, ἀλλὰ κυρίως καταγίνονται μὲ παράδοξες προαγωγὰς καὶ περιέργες μεταθέσεις; Γιατί ἀνέχεσθε ἐπικαιρὰς θέσεις πολλὰς φορὰς νά κατέχουν πρόσωπα ἀδιάφορα καὶ ἀκατάλληλα μὲ μόνον ἐφόδιο τὴν ὑποπτη φιλία καὶ τὴν ρουσφετολόγο διάθεσι; Ἄλλὰ μὲ τέτοιες προϋποθέσεις πῶς νά γίνῃ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις⁽⁶⁾; Γιατί

χρειάζομαι διοικητικὴ καὶ ὀργανωτικὴ ἐκκαθάρισι καὶ ἀλλαγὴ.

Δὲν βλέπετε τὸν καημένο τὸ γυμνασιάρχη πού ἰδρωκοπᾷ νά φτιάχνῃ ἐγγράφα καὶ νά βάζῃ ὑπογραφάς; Ἄπο παιδαγωγὸ τὸν καταντήσατε ἀπλὸ γραμματεῖα καὶ διεκπεραιωτὴ ἀλληλογραφίας. Στὰ διάφορα ὑπουργεῖα ὑπάρχουν τόσοι γραφεῖς, πού πολλὰς φορὰς ἐπιβραδύνουν τὸν ρυθμὸ τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας τῶν γραφείων. Δὲν θὰ μπορούσαν αὐτοὶ νά ἀποσπασθοῦν ὡς γραμματεῖς στὰ γυμνάσια; Ὑστερα τί μὲ πέρασαν; Μανιτάρι; Σὲ κάθε κομπόλι σχεδὸν φτιάχνουν καὶ ἀπὸ ἓνα παράρτημά μου, πού συνήθως «λειτουργεῖ πλημμελῶς». Ἄλλὰ τούτη ἡ προχειρότης καὶ ἡ ἐπικράτησις ἐνὸς μόνο ἀδελφοῦ μου, τοῦ κλασσικοῦ τύπου, δὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ βλάπτει. Γιατί ὅλοι οἱ μαθηταὶ δὲν διαθέτουν θεωρητικὸν νοῦ καὶ δὲν ἔχουν τὴν προϋποθέσει γιὰ κλασσικὰς σπουδὰς. Καλύτερα εἶναι νά περιορισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν κλασσικῶν γυμνασίων, στὰ ὅποια νά διδάσκουν οἱ πιὸ κατηρησμένοι καθηγηταὶ καὶ νά μαθητεύουν οἱ πιὸ κατάλληλοι μαθηταί. Παράλληλα νά βροῦν δουλειὰ καὶ τὰ ἄλλα μου ἀδέλφια, ἐννοῶ τὰ γυμνάσια πρακτικῆς κατευθύνσεως καθὼς τὶς τεχνικὰς καὶ τὶς γεωργικὰς σχολὰς, στὶς ὁποῖες νά διδάσκωνται οἱ κλασσικοὶ συγγραφεῖς σὲ ὅλην τὴν πληρότητα. Οἱ τεχνικὰς σχολὰς εἶναι ἀνάγκη νά πάρουν ἐνιαίᾳ κατεύθυνσι καὶ νά ὑπαχθοῦν σὺν τὸ ὑπουργεῖο παιδείας ἴσως ἔτσι ὑπάρξῃ περισσότερος συντονισμός.

167-171. Ἰ. Ἰωαννίδη-Φαληριώτη, «Ἡ κρίσις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας», «Ἀκτίνες» 1952, σ. 485-486· τοῦ ἰδίου, «Προϋποθέσεις διὰ μίαν οὐσιαστικὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν», «Ἀκτίνες» 1954, σ. 198-199. Βλ. ἐπίσης τὰ ἄρθρα μας, «Τὸ σχολεῖο σὺν τὸν μεταίχμιον τῶν φιλοσοφικῶν ἀναζητήσεων», «Ἀκτίνες», 1956, σ. 157-162· «Ἀνθρωπισμὸς καὶ σχολεῖον», «Ἀκτίνες» 1956, σ. 210-216. Ἐλ. Κούκου, «Ἑλληνοχριστιανικὰ ἰδανικά καὶ παιδεία», «Ἀκτίνες» 1956, σ. 74-77 καὶ 122-127. Δ. Χριστοφίδη, «Ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις στὴν Ἑλλάδα», «Ἀκτίνες» 1956, σ. 169-174. Ἄρ. Ἀσιπιάτη, «Ἀπὸ τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν στὴν Γαλλίαν», «Ἀκτίνες» 1956, σ. 295-300· τοῦ ἰδίου, «τὸ ἱστορικὸν τοῦ παιδιοῦ», «Ἀκτίνες» 1957, σ. 353-355.

(6) Δ. Φιλαρέτου, «Ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα», «Ἀκτίνες» 1950, σ. 102-106 καὶ

Ἔτσι τὴν ἑξοδα μὴ καλύπτονται μὲ τὰ βαρύτερα ἐκπαιδευτικὰ τέλη. Κράτος πού ἔχει ἐπίγνωσι τῆς ἀποστολῆς του χρειάζεται νὰ προσφέρει γενναῖα ποσοστὰ ἀπὸ τὸν προϋπολογισμό του.

Προσέξτε, φίλοι μου, λαὸς πὺν ἀδιαφορεῖ γιὰ μένα, ἀπεργάζεται τὴν καταστροφή του. Κι' ἐγὼ αἰσθάνομαι θανάσιμη λιποθυμία. Βοηθήσατέ με, ὅσο ὑπάρχει καιρὸς...

Αὐτὰ μᾶς εἶπε τὸ ἑλληνικὸ γυμνάσιο. Φύγαμε κι' ἐμεῖς μετὰ τὴν συνέντευξι ντροπιασμένοι μὲ τὴν σκέψι πὺς τὸ πρόβλημα τοῦ ἑλληνικοῦ γυμνασίου δὲν εἶναι μόνον ὀργανωτικὸ, ἀλλὰ καὶ ἠθικὸ καὶ κοινωνικὸ καὶ οἰκονομικὸ, οὔτε πάλι πρόβλημα μόνον τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ἀλλ' ὅλων τῶν ἑλλήνων.

Ἔτσι τὴν ἑξοδα μὴ καλύπτονται μὲ τὰ βαρύτερα ἐκπαιδευτικὰ τέλη. Κράτος πού ἔχει ἐπίγνωσι τῆς ἀποστολῆς του χρειάζεται νὰ προσφέρει γενναῖα ποσοστὰ ἀπὸ τὸν προϋπολογισμό του.

Προσέξτε, φίλοι μου, λαὸς πὺν ἀδιαφορεῖ γιὰ μένα, ἀπεργάζεται τὴν καταστροφή του. Κι' ἐγὼ αἰσθάνομαι θανάσιμη λιποθυμία. Βοηθήσατέ με, ὅσο ὑπάρχει καιρὸς...

Αὐτὰ μᾶς εἶπε τὸ ἑλληνικὸ γυμνάσιο. Φύγαμε κι' ἐμεῖς μετὰ τὴν συνέντευξι ντροπιασμένοι μὲ τὴν σκέψι πὺς τὸ πρόβλημα τοῦ ἑλληνικοῦ γυμνασίου δὲν εἶναι μόνον ὀργανωτικὸ, ἀλλὰ καὶ ἠθικὸ καὶ κοινωνικὸ καὶ οἰκονομικὸ, οὔτε πάλι πρόβλημα μόνον τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ἀλλ' ὅλων τῶν ἑλλήνων.

Γ. ΜΠΟΖΩΝΗΣ

(7) Ἄλλο ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία κάνει πάλι θαύματα καὶ οἱ παράγκες μεταμορφώνονται σὲ τοίχους!

ΑΔΕΛΦΕΣ ΝΟΣΟΚΟΜΕΣ

Ἡμερες, γλυκογέλαστες, ἀλαφροπάτητες, διαβαίνουν στοὺς διαδρόμους ἡμερώνυχτα, σὰν πνεύματα κάποιου αἰθέριου κόσμου, οἱ γαλαζόλευκα ντυμένες νοσοκόμες.

Σεμνές, φέρνουν μέσ' στὴν ψυχὴ τους τὰ πολύτιμα δῶρα τῆς ἁγίας καλωσύνης καὶ τῆς αὐταπάργνησης, νὰ τ' ἀποθέσουν, βάλσαμο ἀτίμητο, σ' ἐκείνους πὺν προσμένουν σὸ κρεβάτι τοῦ πόνου, κι' εἶναι χάϊδεμα γι' αὐτοὺς ἡ παρουσία τους καὶ τὸ χαμόγελό τους.

Ἐρείες πιστὲς στὸν ὄγκο ποῦδωσαν, μᾶς πανανθρώπινης ἀγάπης καὶ αὐτοθυσίας, σκύβουνε στοργικὲς πάνω ἀπ' τὸν ἄρρωστο συνάνθρωπο, σὰν ἄγγελοι παρηγοριάς νὰ τοῦ γλυκάνουνε τοὺς πόνους πὺν βαραίνουνε τὴ ζήση του.

Γλυκαδερφές μας νοσοκόμες πὺν χαρίζετε σ' ἐμᾶς, ἀπ' τὸ θησαύρισμα τῆς μεγαλόκαρδης σας ὑπαρξης, τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ, Σᾶς στήνω στὰ κατάβαθμά μου ἕναν ἀνθόσπαρτο βωμὸν εὐγνωμοσύνης, γεμάτον ἀπὸ κρῖνα δλόλευκα καὶ πάναγνα, ὅπως τὸ κρῖνο τῆς ψυχῆς σας, τῆς αὐταπάργνησης καὶ τῆς αὐτοθυσίας Σας.

ΑΘΗΝΑ ΤΑΡ ΣΟΥΛΗ

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ

I. ΠΤΥΧΕΣ ΔΡΑΣΕΩΣ

Σήμερα που η παιδεία και η μόρφωση έχει τέτοια πλατειά διάδοσι και είναι τόσο εύκολοαπόκτητο αγαθό, δυσκολευόμεθα να φαντασθούμε τί ήταν για τους Έλληνες της σκλαβιάς. Σε κείνα τα σκοτεινά χρόνια, που βαστάξαν τέσσερεις αιώνες, και όπου ο Έλλην, βογκώντας και στεναζώντας, έσκυβε κάτω από το βαρύ χέρι του κατακτητού, όποιος έλεγε παιδεία ένοιωθε κάτι το μαγικό. Ένοιωθε κάτι, που έμπαζε σε κόσμους δόλοτελα άγνωστους για τον άπαιδευτο, που άνοιγε όρίζοντας, που έδινε έλπίδες, που έδειχνε στο ραγιά, ότι Έθνος που είχε τόσο μακραίωνη και λαμπρή ζωή, που είχε γνωρίσει τόσες φουρτούνες και πάντα με τον ένα ή τον άλλον τρόπο νικούσε, δεν μπορούσε να σβύση.

Τούτο ήταν το βαθύτερο, υπέροχο νόημα, που διναν στην παιδεία και στη μόρφωση γενικώτερα, οι όδηγοι και οι πνευματικοί δάσκαλοι του τουρκοκρατούμενου Γένους. Πάνω σε τούτο το εκπαιδευτικό θεμέλιο οικοδόμησαν οι Μηνιάτηδες, οι Φωτιάδηδες, οι Γαζήδες, οι Κοραήδες. Πάνω στον ίδιο δρόμο πορεύθηκαν και οι Νικηφόρος Θεοτόκης, που θα μάς κρατήσει συντροφιά στο σύντομο τούτο μελέτημα.

Κερκυραίος ο Θεοτόκης, δέκα πέντε χρόνια νεώτερος από τον Βούλγαρη, γεννήθηκε στα 1731. Οι εγκύκλιες σπουδές του και η εκπαίδευσίς του στην Ίταλία του έδωσαν μια φιλοσοφική, θεολογική και μαθηματική κατάρτισι. Γυρίζοντας στην πατρίδα του μπήκε ένωρισι στον κλήρο. Το γεγονός αυτό στέρωσε περισσότερο μέσα του την απόφασι να γίνη «χρήσιμος» στο Γένος του, απόφασις, που στάθηκε όλης του της ζωής γνώμων και πυξίς. Την παραθέτουμε όπως μάς την έσωσε ο βιογράφος του Βροκίνης: «Έν οϊωδήποτε τόπω

και οϊαδήποτε περιπτώσει εύρεθώ, θέλω καταστή χρήσιμος εις το έμδν Έθνος, θέλω άπαλλάξη αυτό εκ της άμαθείας και θέλω χορηγήση εις αυτό τας κλεις της Έπιστήμης».

Τόν εύγενή αυτό πόθο πραγμάτωσε τόσο στον εκπαιδευτικό, όσο και στο συγγραφικό τομέα ο Θεοτόκης. Στην Κέρκυρα δημιούργησε μαζί με τον Ίερεμία Καββαδία την πρώτη του Σχολή για να διδάσκονται τα έλληνόπουλα «γραμματικήν και ρητορικήν και φιλοσοφίαν και μαθηματικά». Η προσπάθεια αυτή πολύ γρήγορα έπεβλήθηκε. Μαθηταί, τόσο από την Κέρκυρα, όσο και από τα άλλα νησιά, έτρεξαν στα θρανία του καινούργιου Γυμνασίου. Γρήγορα το κερκυραϊκό τούτο σχολείο «κατέστη το τέμενος της ήθικής, το διδακτήριον πασών των έπιστημών... το άδυτον των φιλοσοφικών διδασκαλιών, αι όποια άνυψούσι την άνθρωπίνην διάνοιαν εις την ιδέαν του Δημιουργού. . .» Από τη Σχολή αυτή βγήκαν άργότερα όδηγοι και δάσκαλοι του Γένους, έπιστήμονες και σοφοί. Οι Κερκυραίοι καθηγηται Άνδρέας Πετριτζόπουλος και Στυλιανός Βλασόπουλος και ο σοφός ιατροδιδάσκαλος και μαθηματικός Νικ. Καλοσγούρος, μαθηται του Θεοτόκη και του Καββαδία υπήρξαν.

Λίγα χρόνια κατόπιν διορίζεται διευθυντής της Σχολής του Ίασίου, που τότε ήρμαζε (Βλ. Γ. Εύαγγελίδου, Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας, τ. Β. σ. 385, Σχολεία Μολδαβίας και Βλαχίας). Εκεί ο Θεοτόκης δίδαξε φυσικές έπιστήμες, εισάγοντας έτσι τη σπουδή τους και στον Έλληνισμό της Βαλκανικής. Το γεγονός αυτό στάθηκε μια από τις πιο πολύτιμες προσφορές του ταπεινού κληρικού στην πολιτιστική πορεία του Γένους μας στον 18ον αιώνα.

Άλλ' ο Θεοτόκης φάνηκε χρήσιμος στο Γένος του, όχι μόνο πάνω στην έδρα. μα

και όταν κλεινόταν στο άπειρο κελί του, στην Κέρκυρα, στην Πόλι, στο Ίάσιο, και έγραφε τους πολυσέλιδους τόμους του. Κατόπιν, σαν όλους τους δασκάλους του Γένους πήγαινε στα μεγάλα ελληνικά κέντρα της κεντρικής Ευρώπης, όπου τύπωνε τα έργα του. Στη Λειψία τύπωσε τα πρώτα του πονήματα. Έξεδωσε στα 1770 «ἀξιώσει του σοφού Πατριάρχου Ίερουσαλήμ Έφραίμ του Β'» «Τὰ εὐρεθέντα ἀσκητικά Ίσαάκ του Σύρου Έπισκόπου Νινευί», και ἀργότερα τύπωσε την «Σειράν τῶν πενήκοντα και ἑνὸς ὑπομνηματιστῶν εἰς τὴν Παλαιὰν Γραφήν», ἀλλὰ και πρωτότυπα έργα, τὰ «Στοιχεῖα φυσικῆς», τους «Λόγους» του και ἄλλα.

Ἄς σταθοῦμε ὅμως γιὰ λίγο στην πρώτη αὐτὴ ἔκδοσι τῶν «Λόγων» του, γιὰ νὰ ἀκούσουμε ἀπὸ τὸν ἴδιο ποιὸς ἦταν ὁ σκοπός, ὅταν ἔπιανε τὴν πένα να γράφει. «Δὲν εἶναι ὁ σκοπός μου, γράφει στὸν πρόλογό του, ἐπίδειξις μαθήσεως ἢ ρητορικῆς τέχνης και πολυμαθείας ἔπαινος... Ὁ σκοπός μου ὡφέλεια εἶναι τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν Ὁρθοδόξων και ὅχι ἔπαινος ἢ δόξα». Στοχαζόμενος αὐτὰ κατενώδωνε τὰ βιβλία του, ὅταν μέσα σὲ κιβώτια ἔφηναν γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐκεῖ ὁ ἀδελφός του Ἡλίας τὰ ἔστειλε δωρεὰν στοὺς μαθητὰς και σ' ὅποιον ποθοῦσε μόρφωσι και πνευματικὴ τροφοδοσία.

Ἀπὸ τὸν πρῶτον καιρό, ποὺ ἄρχισαν νὰ κυκλοφοροῦν οἱ λόγοι τοῦ Θεοτόκη ἀνάμεσα στὸ λαό, τράβηξαν τὴν προσοχὴ τοῦ ταπεινοῦ Ἑλληνα ἀναγνώστη και τὰ εὐλοκρινῆ ἐγκώμια Ἑλλήνων και ξένων «λογίων». «Αἱ διδασκαλὶαι τοῦ Θεοτόκη ἐμφανίζον ζῆλον Θεοῦ και πίστιν θάλλουσαν και ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον ζῶσαν και ἐνεργῆ», ἔγραφε ὁ Γερμανὸς Γρηγοράς, σχολάρχης τῆς Ίεροσολυμικῆς Σχολῆς. Καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λειψίας Ἰωάννης Ίάκωβος Reisk τοῦ ἔγραφε: «Τὴν ἐμπειρίαν σας εἰς τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν, τὴν θεολογίαν, τὰ μαθηματικὰ μαρτυροῦν τὰ ἔργα, ποὺ δημοσιεύσατε ἕως τώρα. Εἰς αὐτὰ διαλάμπει τὸ μελίχρονον τῶν χειλέων σας, τὸ χρηστὸν τῆς καρδίας σας και ἡ θερμὴ ἀγάπη σας πρὸς τὸν Θεόν».

Ἄλλ' ἀκόμη στὸ Ίάσιο ὁ Θεοτόκης μετέφρασε και τὸ πῶ μαχητικὸ του βιβλίον, ποὺ λίγο ἀργότερα τυπώθηκε στὴ Λειψία. Ἦταν ἓνα ἔργο ἀφιερωμένο στὴν ἀνασκευὴ τῶν βολταιρικῶν δοξασιῶν και τὸ προκώριζε, ὅπως ὁ ἴδιος μᾶς λέει, γιὰ φωτισμὸ τοῦ σκλάβου λαοῦ. «Ἀλλοίμονον, γράφει, και ἐν αὐτῇ, ὡς ἠκούσαμεν, τῇ Ἑλλάδι ἀναφαίνεσθαι ἤρξαντο τῶν φθοροποιῶν βολταιρικῶν σπερμάτων τὰ ἰδοῦλα βλαστήματα, διὸ ἡμεῖς, οἱ ἀπ' αὐτῆς πόρρου μὲ τὸ σῶμα, οὐχὶ δὲ και τὴν καρδίαν ἀφεστηκότες, μετεφράσαμεν τὸ βιβλίον τοῦτο, ἐλπίζοντες νὰ εἶναι τοῖς μὲν πανοπλίαις, τοῖς δὲ ἐπιστροφῆς, τοῖς δὲ στηρίγματος, πᾶσι δὲ σωτηρίας ὁδηγός».

Τὸ βιβλίον αὐτὸ — «Ἀνασκευὴ τῆς τοῦ Βολταίρου βίβλου» ἐπιγραφόταν — βοήθησε πολὺ τὸν καιρὸς μορφωμένο Ἑλληνα νὰ μὴ παρασυρθῆ ἀπὸ τὸ θόρυβο και τὶς τυμπανοκρουσίες, ποὺ ἄκουγε γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ξένου ἀθέου. Ἄλλὰ νὰ γνωρίσῃ τὸν πραγματικὸ Βολταίρο, τὸν Βολταίρο χωρὶς μάσκα (*).

Ἐπέροχη, ἀληθινὰ, ὑπηρεσία στὸ δοῦλο Γένος!

Ἡ Κωνσταντινούπολις, τὸ Ίάσιο, ἡ Λειψία, δὲν στάθηκαν οἱ μόνοι σταθμοὶ τῆς ζωῆς τοῦ Θεοτόκη. Στὴ Ρωσία πέρασε τοὺς ἄλλους σταθμοὺς ὁ πολυκύματος βίος του. Στὴν Πολτάβα διαδέχθηκε στὸν μητροπολιτικὸ θρόνον Σλαβινίου και Χερσῶνος τὸν φίλο του Εὐγένιο Βούλγαρι. Ἀργότερα ἔγινε ἀρχιεπίσκοπος Ἀστραχανίου και Σταυρουπόλεως. Καὶ στὶς δυὸ του ἐπαρχίες ὁ σοφὸς Ἱεράρχης φάνηκε ἀληθινὸς «ποιμὴν». Μὲ ζῆλον και πίστι δούλεψε γιὰ τὸ πνευματικὸ ἀνάθεμα τοῦ λαοῦ τῶν Κήρυγμα, περιουδεῖα, συγγραφεὴ ἦταν οἱ συνεχεῖς του ἀπασχολήσεις. Μέσα σ' αὐτὲς ἔβαλε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ και τὴν φροντίδα γιὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸ τῶν Μωαμεθανῶν Τατάρων τῆς Ἐπαρχίας του. Χαμένοι μέσα στοὺς ὀρθοδόξους ζοῦσαν χωρὶς θερμὴ πίστι στὴ θρησκεία τους, ζητώντας τὸ Φῶς. Αὐτὸ ἄναψε στὶς ψυχὰς τους ὁ Θεοτόκης, ὅταν ἄρχισε νὰ τοὺς κατηγῆ. Σὲ λίγο πα-

(*) Βλ. «Ἀκτίνες 1938 σελ. 13 - 16, 95 - 97, 260 - 261.

νηγῶρι σωστό γίνηκε στο Ἄστραχάν. Βαφτιζόντουσαν οἱ πρῶτοι Μωαμεθανοί. Τούτους ἀκολούθησαν κι' ἄλλοι πολλοὶ μὲ τις ἐνέργειες τοῦ Νικηφόρου.

Ἡ δρᾶσις αὐτῆ τοῦ σοφοῦ κληρικοῦ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μείνῃ στὰ ὄρια τῆς ἐπαρχίας του. Πέρασε τὰ σύνορά της κι' ἔφθασε ὡς τὰ ἀνάκτορα τῆς Πετροπόλεως, πού πολὺπλευρα τὸν ἐτίμησαν. Ὁ Αὐτοκράτωρ Παῦλος ὁ Α', διάδοχος τῆς Μ. Αἰκατερίνης, τὸν κάλεσε νὰ τὸν στέψη καὶ τὸν παρασημοφόρησε «διὰ τοῦ Ἱπποτικοῦ παρασήμου τῆς Α' τάξεως τῆς Ἁγίας Ἀννης».

Τιμημένος, μὰ πάντα ταπεινός, γύρισε στὴν ἐπαρχία του ὁ Θεοτόκης. Ἐκεῖ συνέχισε τὸ ἔργο του, ὡς τὴν ὥρα πού συνέβη τὸ γνωστὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν πανίσχυρο Ποτέμκιν. Σὲ τραπέζι βρέθηκαν οἱ δυὸ ἄνδρες κι' ἦταν ἡμέρα νηστείας. Ὁ Θεοτόκης, ἄνθρωπος μὲ ἀρχές καὶ πεποιθήσεις ἐξεδήλωσε τὴ δυσαρέσκεία του γιατί δὲν ἐτρεῖτο μία παράδοσις, ἡ νηστεία. Τοῦτο ἦταν ἡ σπίθα νὰ ξεσπάσῃ ἐναντίον του ὅλη ἡ κακότης τοῦ Ποτέμκιν, πρᾶγμα, πού ἀνάγκασε τὸν Θεοτόκη νὰ παραιτηθῆ καὶ νὰ πάη στὴ Μόσχα, «ὅπου διήλθε μονάζων μέχρι τοῦ θανάτου του».

Ἐκεῖ στὸ ἥσυχο κελλί του, ὁ σοφὸς κληρικός μας ἐτελείωσε «τὰ ἄριστα τῶν σοφῶν θεολογικῶν του συγγραμμάτων, τὰ ἀνυψώσαντα τὴν δόξαν του εἰς τὸ ἀπόγειον σημεῖον αὐτῆς καὶ τὴν μνήμην αὐτοῦ ἀπαθανάτισαντα, ἀεῖζωα καὶ πολὺτιμα δίτομα Κυριακοδρομία».

Τὰ κλασικὰ αὐτὰ ἔργα τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη τυπώθηκαν γιὰ πρώτη φορά στὴ Μόσχα στὰ 1796, μὲ δαπάνες τῶν Ζωσιμαδῶν καὶ σκορπίστηκαν ὅπου ὑπῆρχε ψυχὴ ἑλληνική. Ἔτσι σὲ λίγα χρόνια καὶ ἀκριβῶς στὰ 1831 ξανατυπώθηκαν στὴ Βενετία καὶ πάλι «χρηματικὴ προσφορὰ τῆς μεγαλοδῶρου Ζωσιμαίας Ἀδελφότητος καὶ προτροπῆ τοῦ ἀειμνήστου Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Κόμητος Ἰωάννου τοῦ Καποδιστρίου, ἵνα διανεμηθῶσι δωρεὰν ταῖς ἐν Ἑλλάδι Ὁρθοδόξοις Ἐκκλησίαις». Γρηγόρα ὁμως καὶ ἡ δευτέρα αὐτῆ ἔκδοσις ἐξαντλήθηκε. Ἀκολούθησε τὸ 1840 τρίτη ἔκδοσις στὴν Ἀθήνα πάλι ἀπὸ τοὺς Ζωσιμαδες,

πού ἔδωσε τὴ θέσι της στὴν τετάρτη ἔκδοσι. Καὶ αὐτὴ ἔγινε στὴν Ἀθήνα, ἐνῶ ἡ πέμπτη πού ἀκολούθησε ἔγινε στὰ 1871 στὴν Τρίπολι. Ἀπὸ τότε ὡς σήμερα ἀλλεπάλληλες ἐκδόσεις εἶδαν τὸ φῶς.

Τὰ ὑπέροχα αὐτὰ βιβλία δονοῦνται ἀπὸ παλμὸ χριστιανικὸ καὶ μὲ δυνατὰ συνθήματα ζητοῦν νὰ βοηθήσουν τὸν ἄνθρωπο νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὰ βρόχια τῆς ἁμαρτίας καὶ νὰ πορευθῆ στὶς κορυφές τῆς καλωσύνης. Δυστυχῶς ὁ χῶρος δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δώσωμε δείγματα ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ τοῦ Νικηφόρου. Μὰ εἶναι καὶ τόσο εὐκόλο νὰ τὰ ἀπολαύσωμε — κυκλοφοροῦν καὶ σήμερα εὐρύτατα τὰ «Κυριακοδρομία» — πού ἴσως καὶ γι' αὐτὸ περικτενεῖ ἡ παράθεσις ἀτόφιων κεμένων τους.

Ἄλλ' εἶναι καιρὸς νὰ ξαναγυρίσουμε στὸ μοναστήρι τῆς Μόσχας, ὅπου πέρασε τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του ὁ μέγανος δάσκαλος καὶ ὁδηγὸς τοῦ Γένους μας. Ἦταν καὶ τὰ τελευταῖα τοῦτα χρόνια σὰν τὰ προηγούμενα. Χρόνια προσευχῆς, περισυλλογῆς καὶ συγγραφικῆς δραστηριότητος. Πάνω σ' αὐτὲς τὶς ἐπάλλξεις ἔδωσε τὶς τελευταῖες του ἀναλαμπές τὸ κερί τῆς ζωῆς του. Κατόπιν τὸ κερί ἔσβυσε. Ὁ Θεοτόκης ἔκλεισε γιὰ πάντα τὰ μάτια στὶς 31 Μαΐου 1800, στὰ 69 του χρόνια.

Ὁ θάνατος τοῦ σοφοῦ ἱεράρχου προξένησε παντοῦ πόνο καὶ θλίψη. Ὁ ρωσικὸς καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς θρήνησαν τὸ χαμό του. Ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ Γένους ἐνοίωσε βαθεῖα τὸ κενό, πού ἄφινε ὁ Θεοτόκης. «Ὁ θάνατος αὐτοῦ ἦτο συμφορὰ τοσοῦτω μᾶλλον δεινὴ καὶ ἀθεράπευτος, ὅσον οἱ καιροὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῆς δοκιμασίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους προσήγγιζαν γιγαντιαίως βήμασιν».

II. ΧΑΡΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗ ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ

Πολύμορφη προσωπικότης ὁ Θεοτόκης, ἀπὸ πολὺκρονες πηγές ἀντλήσε. Κι' ἦταν αὐτὲς ἡ ἑλληνικὴ παιδεία, ἡ εὐρωπαϊκὴ μόρφωσις καὶ ἡ εὐαγγελικὴ ἀλήθεια. Ὅπως καὶ ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ἔτσι καὶ ὁ Νικηφόρος ἀντλήσε ἀπὸ τὸ ξένο πνεῦμα τὴν ἀγάπη του στὴ φιλοσοφία, καὶ στὰ φυσικομαθηματικά. Ἡ φυσικὴ βρῆκε στὸ πρόσω-

πό του ένα μαθητή της και ένα μυσταγωγό.

Ἄλλ' ὅπως και στήν περίπτωση τοῦ Βούλγαρι, ἔχουμε και μέ τόν Θεοτόκη φανερή τήν προσπάθεια τοῦ Ἑλληνος λογίου «νά στηρίξει τήν γενική του μόρφωση στήν ἑλληνική κυρίως παράδοσι, στίς ἑλληνικές πηγές, κι' ἄς δέχεται, τήν ἴδια ὥρα, τίς νέες ἐπιστημονικές γνώσεις ἀπό τή Δύσι». Καί τοῦτες οἱ πηγές ἦταν οἱ κλασικοὶ συγγραφεῖς, ὅσο και οἱ μεγάλοι Πατέρες, πού τόσο ἀγάπησε. Ἀκόμα ἡ μυστική του τάσι τροφοδοτήθηκε ἀπό τίς πλούσιες πηγές τοῦ μυστικισμοῦ, τὸ Διονύσιο τὸν Ἀεροπαγίτη και τὸ Μάξιμο τὸν Ὁμολογητή, τὸν Ἰωάννη τῆς Κλίμακος και τὸν Λεόντιο και τὸν Δαμασκηνό.

Ἀντίλωτας ἀπό τίς πολύτιμες αὐτὲς πηγές ὁ Ν. Θεοτόκης διεμόρφωσε μιὰ πολὺ-πλευρῆ προσωπικότητα. Ἐπιστήμων, φιλόσοφος, βαθὺς θεολόγος ἀναδείχτηκε στήν ἐποχὴ του. Μαζὶ μέ τὸν Βούλγαρι, ὑπῆρξε ὁ πρωτεργάτης γιὰ τήν εἰσαγωγή τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν στήν Ἑλλάδα, μέ τὴ διδασκαλία και τὰ ἔργα του. Δούλεψε γιὰ τὴ δημιουργία ἐπιστημονικῆς συνειδήσεως ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνας και συνετέλεσε στὴ σπουδὴ και προαγωγὴ τῆς ἐρεῦνης τῆς φύσεως. Ὅπως λέει ὁ καθηγητῆς και ἀκαδημαϊκὸς Μ. Στεφανίδης, «ὁ Θεοτόκης εἶναι ὁ ὑποστηρικτῆς τῆς νέας ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως, ὁ ἀναγράφας εἰς τὸ ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων ὡς πρωτεύοντα τὰ φυσικὰ μαθήματα». Καί μόνον αὐτὸ τὸ τελευταῖον ἔαν ἔκαμνε ὁ Θεοτόκης, δὲν θὰ προσέφερε διόλου μικρὴ συμβολὴ στήν ἀνάπτυξι τῆς ἀγάτης πρὸς τὴν ἐπιστήμη στοῦ δοῦλο Γένους.

Ἡ δίτομη φυσικὴ τοῦ Θεοτόκη ὑπῆρξε τὸ περισσότερο πανελλήνιο διδακτικὸ βιβλίον γιὰ ἀρκετὲς δεκάδες χρόνια. «Πραγματεύεται συστηματικῶς και κατὰ τρόπον ἄκρως ἐπιστημονικόν, δλόκληρον τὴν πειραματικὴν και ἐν μέρει μαθηματικὴν φυσικὴν». Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φυσικὴ ὁ Θεοτόκης ἔγραψε και εἰδικὲς πραγματεῖες περὶ Μετεώρου Φυσικῆς και περὶ τῆς ἠλεκτρικῆς δυνάμεως, καθὼς ἐπίσης τρίτομο ἔργο ἀνωτέρων μαθηματικῶν, «τὰ ὅποια διδάσκον-

ται και σήμερον ἀκόμη οἱ φοιτηταὶ τῶν φυσικομαθηματικῶν εἰς τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ φοιτήσεώς των». Πρὸς τὰ μαθηματικά ἔτρεφε μεγάλη ἀγάπη ὁ Θεοτόκης και τὰ θεωροῦσε ἀπαραίτητα γιὰ τὴν μελέτη τῆς φύσεως. «Πῶς οὖν ἂν τις τὸ τῆς φύσεως ἀναγνῶναι δυνηθεῖ βιβλίον, τὰ στοιχεῖα δι' ὧν γέγραπται μὴ εἰδῶς;» ρωτᾷε στοὺν πρόλογο τοῦ τρίτομου ἔργου του.

Μετὰ τὸν θάνατό του τυπώθηκαν και ἄλλα του ἐπιστημονικὰ ἔργα, ὅπως τὰ «Στοιχεῖα Γεωγραφίας», πού εἶχε διδάξει ὁ Θεοτόκης, ὅταν ἦταν καθηγητῆς στοῦ Ἰάσιο. Ἀφῆκε, ἐπίσης, ἀνέκδοτη Ἀστρονομία και Μετεωρολογία. Γιὰ αὐτὴν τὴν καθαρὰ ἐπιστημονικὴ του δουλειὰ μᾶς ἔδωσε περισσότερα στοιχεῖα, πρὸ ἐτῶν, ἀπὸ τίς «Ἀκτίνες» (1943) ὁ ὑφηγητῆς κ. Δ. Κοτσάκης. «Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα του γραμμένα μέ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν πνεῦμα ἀποτελοῦν μιὰν ἀληθῆ Φυσικὴν Ἐγκυκλοπαίδειαν διὰ τὸ ὑπόδουλον Γένος. Καί δὲν εἶναι ἡ ἐγκυκλοπαίδεια αὐτὴ ἕνας ἄθλος διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην;»

Ἄλλ' ὁ Θεοτόκης δὲν ὑπῆρξε μόνον ὁ βαθὺς ἐπιστήμων, ὁ μεγάλος φυσικομαθηματικὸς τοῦ 18ου αἰῶνος. Ταυτόχρονα ἦταν ὁ φιλόσοφος. Στὴν ἔδρα, στοῦ βῆμα, στὰ βιβλία, παντοῦ διακρίνουμε τὴν ἐπαφή του μέ τὴν φιλοσοφικὴ σκέψι, τονίζει ὁ Τατάκης. Κατέχει τίς θεωρίες, πού συζητεῖ, τίς δέχεται ἢ τίς ἐλέγχει, ἀλλὰ εἴτε τίς δέχεται, εἴτε τίς ἐλέγχει, ποτὲ δὲν τὸν ἱκανοποιοῦν ὀλοκληρωτικά. Τὴ φιλοσοφία και τὴν ἐπιστήμη τίς χρησιμοποιεῖ περισσότερο γιὰ νὰ δεῖξει ἀκριβῶς τὸ κενό, πού ἀφίνον στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Καί νὰ τονίσῃ ὅτι τὴν πνευματικὴ ἱκανοποίησι, πού δὲν χαρίζειε στοὺν ἀνθρώπο ἡ ἀνθρώπινη σοφία, τὴν δίνει ἡ πίστις. Ὅμιλεῖ σὰν βαθὺς ἐπιστήμων, πού ξέρει τί ἡ ἐπιστήμη γνωρίζει και τί ἀγνοεῖ και συγχρόνως σὰν χριστιανός. «Εἰπέ μοι σύ, ὅστις θέλεις κατανοῆσαι τὰ ἄπειρα καὶ ἀόρατα, καταλαμβάνεις ἄρα γε τὰ μικρὰ και ὑποπίπτοντα εἰς τὰς αἰσθήσεις σου; Ἀναρίθμητα αἰσθητὰ πράγματα οὐ χωροῦσιν εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν, ἀλλὰ τί ἐκ τούτου; Ἄρα γε οὐχ ὑπάρχουσιν, ἐπειδὴ ἡμεῖς οὐ καταλαμβάνομεν αὐ-

τά; Ἡμεῖς οὐ κατανοοῦμεν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, οὐδὲ τὸ πῶς βλέπομεν, οὐδὲ τὸ πῶς ἀκούομεν, οὐδὲ τὸ πῶς ὀφραϊνόμεθα, οὐδὲ τὸ πῶς γευόμεθα, οὐδὲ τὸ πῶς ψηλαφῶμεν, κἂν πολλὰ περὶ τούτου λέγουσι καὶ οἱ παλαιοὶ καὶ οἱ νέοι φυσιολόγοι. . . Καὶ ὅμως θέλεις κατανοῆσαι τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ τὴν αἴσθησιν καὶ προσκλαίεσαι ὅτι ὁ νοῦς σου οὐ χωρεῖ τὸ πῶς ὁ Θεὸς ἔστιν εἰς τρισυπόστατος;» (Κυριακοδρόμα Ἄποστόλων ἔκδ. ἐνάτη, «Ζωή» 1950). «Θαυμάζει κανεὶς ὅτι μέσα εἰς τὰ Κυριακοδρόμα, μέσα εἰς τὴν ἔρημνησίαν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Εὐαγγελίων καὶ εἰς τὰς ἐπ' αὐτῶν ὀμιλίας, κινεῖται μὲ τὴν ἄνεσιν ὁ φυσικὸς ἐπιστήμων. Ὁ κάτοχος τῶν φυσικῶν γνώσεων χρησιμοποιεῖ πληθὺς ἀπὸ αὐτὰς διὰ νὰ ἀναχθῆ καὶ νὰ ἀναγάγῃ τοὺς ἀναγνώστας του εἰς τὰ «ὑπὲρ νοῦν». Ὁ εἰσηγητὴς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα διδάσκει τόσον ἐπαγωγικὰ περὶ Θεοῦ».

Μία καὶ θυμηθῆκαμε τὸν Θεοτόκη ὡς ῥήτορα, ὡς σημειώσαμε πῶς στὴν περίπτωσί του «βρισκόμαστε σὲ πολὺ διαφορετικὸ κλίμα ἀπ' ἐκεῖνο τοῦ Μηνιάτη. Ὁ Θεοτόκης δὲν ἐπιδιώκει νὰ συναρπάσῃ, οὔτε νὰ θαμπώσῃ, οὔτε νὰ συγκινήσῃ. Ὁ λόγος του δὲν θέλει νὰ εἶναι ἔντεχνα ρητορικός, δὲν θηρεῖ σκολιὰ ἰδέματα, εἰκόνες, σχήματα. Δὲν ἀποβλέπει στὸ χροῖμα καὶ στὴ μουσικὴ τοῦ λόγου». Ἀποτείνεται στὴν καρδίᾳ τῶν ἀκροατῶν του, προσπαθώντας νὰ τοὺς δεῖξῃ τὸ δρόμο τοῦ Πνεύματος. Τοῦτο ὁμολογεῖ καὶ ὁ Ἄλξ. Στούρτζας ὅταν γράφῃ: «Ἡ πίστις, ὁ ζῆλος, ἡ ρητορικὴ τέχνη καὶ ἡ ἐμβριθὴς τοῦ Θεοτόκη εὐφράδεια ἐπικρατοῦν ἐν τοῖς λόγοις του. Ὀλιγώτερον σφοδρὸς καὶ ραγδαῖος τοῦ προκατόχου αὐτοῦ, τοῦ περιφήμου Ἡλία Μηνιάτου, ἡγάπα νὰ πείθῃ μᾶλλον ἢ νὰ ἀναρπάξῃ τὸ ἀκροατήριον ἐρημνεύων ἀκριβέστερον τὸ ἱερὸν κείμενον χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τεινῶν ὀλοσχερῶς εἰς οἰκοδομὴν καὶ στερέωσιν».

Ἄλλὰ τὸ πορτραῖτο τοῦ μεγάλου Κερκυραίου θὰ ἦταν ἡμιτελές, ἂν τὸ κλείναμε ἐδῶ, στὰ διανοητικὰ καὶ πνευματικὰ του φανερώματα. Αὐτὰ ἦταν οἱ κλάδοι. Ἡ ρίζα ἦταν ἡ ὀλοκληρωμένη πνευματικὴ κοσμο-

θεωρία. Ἀπὸ ἐκεῖ πῆγαζε ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ ἀρετὴ του. Ἄπλοῦς καὶ λιτὸς παιδαγωγὸς παρουσιάζεται ὁ Νικηφόρος ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς δημοσίας ζωῆς του. Χωρὶς ἀνέσεις πέρασε τὸ βίον του. Ποτὲ δὲν ζήτησε δόξα, τιμὲς καὶ μεγαλεῖα. «Γενναῖος τῶν προσκαίρων μεγαλείων ἀποστροφεύς, μόνην εἶχε φιλοδοξίαν τὸ ἀεῖποτε' ἀγαπᾶν καὶ ἀνταγαπᾶσθαι». Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν ἀνέβηκε ψηλὰ καὶ εἶχε τὴν αὐτοκρατορικὴ εὐνοία, μὲ ἀπλότητα καὶ ταπεινὴ σὺνναστροφότητα μικροῦς καὶ μεγάλους, ἰσχυροῦς καὶ ἀνισχυροῦς.

Μὰ τούτῃ ἡ ταπεινὴ σὺννη του δὲν ἦταν ταπεινοσχηνία. Ἦταν παλληκαρία ταπεινώσεως. «Γενναῖος τῆς εὐσεβείας φρουρὸς» στάθηκε σ' ὅλην τὴν ζωὴν. Πολέμησε μὲ φιλοσόφους, τὰ ἔβαλε μὲ τὸν πανίσχυρο Ποτέμκιν. Θυσίασε τὸ πᾶν στὸ βωμὸ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν χριστιανικῶν τοῦ πεποιθήσεων. Ἔτσι παρουσιαζόταν παντοῦ «μέγας κατὰ τε τὴν ἀξίαν καὶ τὸ γένος, ὅπως σημειῶναι ὁ βιογράφος του Βροκίνης, ἀνεξάρτητος κατὰ τὸ φρόνημα, ἀξιοπρεπέστατος τὸ ἦθος, ἐπικειδέστατος πρὸς τοὺς πταίοντας, καρτερικώτατος καὶ γενναῖοψυχος εἰς πᾶσαν δυσκολίαν, ἀνεξίκακος καὶ πραότατος. Ἀπειλαὶ καὶ ὕβρεις, κατ' οὐδὲν ἰσχυον ἐπὶ τῆς ἀπότητος καὶ ἀταράχου αὐτοῦ ψυχῆς».

Ὁ Θεοτόκης ὑπῆρξε μία σημαίνουσα πνευματικὴ φυσιογνωμία, ἓνας πράγματι «ιεροπρεπὴς ἀνὴρ» κατὰ τὸν Κούμα. «Ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, γράφει ὁ Βοβολίνης, ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς λαμπρὰς ἐλληνικὰς μορφὰς τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ ἀπὸ τοὺς βασικοὺς συντελεστὰς τῆς Ἑλληνικῆς Ἀναγεννήσεως».

Χαρίζοντας τοῦτες τίς γραμμὲς γιὰ τὸν Θεοτόκη ἀπαντήσαμε στὸ διάβα μας συχνὰ τὸ σοφὸ Βούλγαρι, μὲ τὸν ὁποῖον συνδέεται «δι' ἱερᾶς φιλίας». Πολλὰ κοινὰ γνωρίσματα διαπιστώνουμε στοὺς δύο τούτους Ἕλληνας σοφοὺς. Στὶς σπουδές, στὴ δρᾶσι, στὴν ἐπιστήμη δούλεψαν παρὰ ἄλληλα. Ἄνδρες, ἀληθινὰ πνευματικοὶ καὶ μὲ ἀνώτερο χαρακτήρα, θυσίασαν δλόκληρη τὴν ζωὴν τους γιὰ τὴν ἀνθιστὴ τῆς παιδείας καὶ τῆς πίστεως στὸ δοῦλο Ἔθνος. Γι' αὐτὸ καὶ συχνὰ ἐγκωμιάζονται μαζὶ οἱ δύο με-

γάλοι Κερκυραίοι λόγιοι. «Εὐγενίων και Νικηφόρων τὰ ἔργα, γράφει ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, κατηγλάισαν τὸ καθ' ἡμᾶς στερέωμα τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὡς φωστήρες ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχοντες». «Ἡ Κέρκυρα, τὸ Βυζαντιον, τὸ κέντρον τῆς Γερμανίας, αἱ κορυφαὶ τοῦ Ἁθωνος, αἱ ἔρημοι τῆς νέας Ρωσίας, αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Βόλγα και τὰ παράλια τῆς Κασπίας, τὰ ἀνάκτορα τοῦ Μεγάλου Πέτρου και ἡ Μόσχα, πάντα ταῦτα τὰ μέρη ἐγένοντο μάρτυρες τοῦ θεοφιλοῦς ζήλου και τῶν ἀγῶνων τοῦ Εὐγενίου και τοῦ Νικηφόρου», σημειώνει ὁ Ἄλ. Στουρτζας. Καὶ ὁ Λ. Βροκίνης τονίζει, ἐπιγραμματικὰ ὅτι οἱ δύο αὐτοὶ «δίδυμοὶ ἀστέρες τῆς Ἐκκλησίας» ὑπῆρξαν «οἱ κορυφαῖοι πάντων τῶν κατὰ τὸν ἸΗ' αἰῶνα διαπρεφάντων κληρικῶν τε και λαϊκῶν σοφῶν διδασκάλων ὀλοκλήρου τοῦ ἡμετέρου Γένους».

Ἀλλὰ και ὅσοι ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ἐρευνητὰς ἀσχολήθηκαν μετὰ τὴν παιδεία και τὴν διανόησι τοῦ 18ου αἰῶνος, στέκονται μετὰ σεβασμὸ και θαθεῖα ἐκτίμησι μπρὸς στοὺς δύο αὐτοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους. Ἔτσι ὁ ἔθνικός μας ἱστορικός Παπαρηγόπουλος χαρακτηρίζει τοὺς δύο Κερκυραίους λογίους «δ α σ κ ἄ λ ο υ ς ὀ ν ο μ α σ τ ο ῦ ς, ἐκ τῶν χειλέων τῶν ὁποίων χιλιάδες μαθητῶν ἐδέχοντο τὰ νάματα τῆς ἀρχαίας και τῆς νέας Ἐπιστήμης» (Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τομ. Εβ σ. 166). Ἐπίσης ὁ ἱστορικός Χρυσόστομος Παπαδόπουλος στὸ ἔργο του «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος» σημειώνει ὅτι «κορυφαῖοι τῶν Ἑλλήνων θεολόγων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνεδείχθησαν οἱ Νικηφόρος Θεοτόκης και Εὐγένιος Βούλγαρις... μετ' ἐκτάκτου πολυμαθείας και δραστηριότητος ἡγηθέντες τῆς τότε πνευματικῆς κινήσεως». Καὶ ὁ Κ. Βοβολίνης — γιὰ νὰ περιορισθοῦμε σ' αὐτοὺς — γράφει ὅτι «τόσον ὁ

Εὐγένιος Βούλγαρις ὅσον και ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης ὑπῆρξαν ἀληθεῖς πνευματικοὶ ἡγέται τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους εἰς περίοδον κατ' ἐξοχὴν σκοτεινὴν και δύσκολον».

Ἀλλὰ και ἡ ἐποχὴ μας, σκοτεινὴ και δύσκολη ὅπως εἶναι, πνευματικὸς ἡγέτας ἀποζητᾷ. Ἠγέτας ποῦ δὲν θὰ ἔχουν μόνο τὸν τίτλο, και τὴν ὥραν τῆς ἀνάγκης θὰ παθαίνουν ἔκλειψι, ἀλλὰ «ταγούς» μετὰ γερὴ πνευματικὴ πανοπλία, ποῦ σκοπὸς τοὺς θὰ εἶναι ἡ «ὠφέλεια» τοῦ Γένους. Αὐτοὶ μόνο γίνονται χρῆσιμοι μετὰ τὸν λόγο και τὴν πέννα, πᾶνω στὸ βῆμα ἢ στὴν ἔδρα, σὲ ὧρες κρίσιμες, ὅπως οἱ τωρινές, ποῦ ὁ λαὸς μετὰ μάτια γεμᾶτα ἀπὸ ἀγωνία περιμένει μετὰ τὴν «ψυχὴ στὸ στόμα». Σήμερα μόνο οἱ ἀνθρώποι μετὰ ἀληθινὴ, λαμπικαρισμένη, 100% πνευματικὴτητα, μποροῦν νὰ δώσουν «γραμμὴ πορείας» στὴν ἐποχὴ μας και νὰ φέρουν ξανά στὴ βασανισμένη ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ 1958 τὸ νόημα τῆς ἀληθινῆς ζωῆς.

Ι. ΕΡΜΩΝΙΚΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

1. Λαυρεντίου Β ρ ο κ ί ν η: «Βιογραφικὰ Σχεδάρια», τόμος Β', Κέρκυρα 1884.
2. Α. Γ ο ῦ δ α: «Βίοι Παράλληλοι», τόμος Α'.
3. Κ. Κ ο ῦ μ α: «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», τόμος ΙΒ'.
4. Ἡλ. Τ σ ι τ σ έ λ η: «Κεφαλληνιακὰ σύμμικτα», τόμος Α', 1904.
5. Κ. Δ υ ο β ο υ ν ι ὠ τ η: «Νικηφόρος Θεοτόκης», Ἱεροσόλυμα 1913.
6. Δ. Κ ω τ σ ἄ κ η: «Οἱ εἰσηγηταὶ τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα», «Ἀκτίνες» 1943.
7. «Οἱ θεμελιωταὶ τῶν Ἐπιστημῶν», ἔκδ. «Ζωῆς» 1950.
8. Β. Τ α τ ἄ κ η: «Σκοῦφος, Μηνιάτης, Βούλγαρις, Θεοτόκης», Ἀθῆναι 1953.
9. Κ. Β ο β ο λ ί ν η: «Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας (1453 - 1953)», Ἀθῆναι.

ΑΠΟ ΤΑ ΘΑΥΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ

*Ὡ Φύση δάκρυα ζωῆ
κι' δάκρυα σοφία!*

Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἀποροφημένος ἀπὸ τὶς φροντίδες τῆς καθημερινῆς βιοπάλης, ἀλλὰ καὶ συνηθισμένος νὰ βλέπῃ γύρω του, ὅσα γνώρισε ἀπὸ τότε ποὺ αἰσθάνθηκε τὸν κόσμον—ἡ φοβερὴ βλέπετε αὐτὴ δύναμις τῆς συνήθειας, ποὺ μᾶς κάνει ἀσυναίσθητους κι' ἀδιάφορους, ποὺ τείνει νὰ ἐξουδετερώσῃ καὶ νὰ ἐξαφανίσῃ μέσα μας πολλὰς φορές, ἂν δὲν ὑπάρχῃ ἡ ἐκ μέρους μας ἐναντίωσις καὶ ἀντίδρασις, τὶς ὑψηλότερες καὶ συγκινητικώτερες ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπινου βίου—δὲν κατορθώνει νὰ θαυμάζῃ τὰ ὅσα ἀξιοθαύμαστα τὸν περιβάλλον, δὲν κατορθώνει νὰ ἀπολαμβάνῃ τοὺς μεγάλους θησαυροὺς, ποὺ τόσο πλοῦσια τοὺς προσφέρει ἡ φύσις, τὶς μεγάλες δωρεὰς ποὺ τόσο ἄδοξα καὶ ἀνυστερόβουλα τοὺς δίνει ἡ πλάσις.

Καὶ ἡ θαλπωρὴ τοῦ ἡλίου καὶ τῶν λουλουδιῶν τὸ μοσχობόλημα, ὁ φλοῖσθος τοῦ ρυακιοῦ καὶ τῶν πουλιῶν τὸ κελᾶδημα, εἶναι μερικὰ ἀπ' τ' ἄπειρα ἐκεῖνα δῶρα, ποὺ γι' αὐτὰ ἀξίζει τὸν κόπον νὰ διακόπῃ κανένας γιὰ μιὰ στιγμὴ τὴν οποιαδήποτε ἐπαγγελματικὴν του ἀπασχόλησιν, γιὰ νὰ τὰ αἰσθανθῇ, νὰ τὰ ἀπολαύσῃ, νὰ συγκινηθῇ ἀπ' ὅτι τόσο σπάταλα τοῦ ἔχει δοθῇ, ἐνῶ ἐκεῖνος ὄχι λίγες φορές μὲ τὴν τὴν περιφρόνησιν τὸ ἀντιμετωπίζει.

Ἡ ψυχὴ μας ἔχει τὴν ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ τέτοια «ἐξυγιαντικὴ διαίτα» ποὺ τόσο τὴν παραμελοῦμε. Πόσες φορές δὲν θὰ πρέπει νὰ αἰσθανόμαστε τὴν ψυχὴν μας νὰ πλημμυρίζει ἀπὸ χαρὰ, στὸ θέαμα ἐνὸς ωραίου προαῖου ἢ μιᾶς θαυμαστῆς δύσης! Πόσες φορές δὲ θὰ πρέπει νὰ

ταυτιζόμεσθε μὲ τὴν γαλήνη μιᾶς σεληνοφώτιστης νύχτας ἢ ἐνὸς ἀστροκέντητου οὐρανοῦ! Καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ ἀνεξάντλητη προσφορὰ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, ὅλα αὐτὰ τὰ ἄπειρα καὶ τόσο προσιτὰ σ' ὅλους μας δῶρα, εἶναι στοῦ ἀνικανοποίητου ἀνθρώπου τὴ διάθεσις.

Ἐνας ἐπιστήμων, ποὺ δὲν ἔπαυε νὰ εἶναι καὶ ποιητὴς, ποιητὴς μὲ τὴν ἔννοια ὅχι τοῦ στιχοπλόκου ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ὅπως ὁ ἴδιος θὰ μᾶς πῇ πρὸς κάτω, ἔχει τὴν εὐγενῆ ὁρμὴν τῆς εὐαισθησίας καὶ τῆς συγκινήσεως τὴν ἱερὴν δύναμις, τοῦ ἀνθρώπου ποὺ παράλληλα μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν του ἐνασχόλησιν βρῖσκει σκόπιμον νὰ παρενέιρῃ στὴ ζωὴν του τὶς στιγμὰς ποὺ ἀκολουθοῦν τὴ συμβουλὴν τοῦ μεγάλου ἐκείνου σοφοῦ: Ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ μὴ χάσῃ τὴν ἀνθρωπιὰν του, θὰ πρέπει, ἂν εἶναι δυνατὸν καὶ κάθε μέρα ἀκόμα, νὰ διαβάζῃ μερικὰς ἐκλεκτὰς σελίδας ἢ ἔστω καὶ λίγους στίχους ἐνὸς ωραίου βιβλίου, νὰ ἀκούῃ λίγη καλὴ μουσικὴ, νὰ ἔρχεται ἔστω καὶ γιὰ λίγες στιγμὰς σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν φύσιν καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ διατυπώσῃ μερικὰς σωστὰς σκέψεις.

Ἐνας λοιπὸν ἐπιστήμων-ποιητὴς, ὁ Δημήτριος Αἰγινήτης, προλογίζοντας ἕνα ἐκλεκτὸ ἔργον, τὸ «Σύμπαν» τοῦ Ἀναστασιάδη, μέσα σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ὑψηλόπνοες σκέψεις, ποὺ ἀποτελοῦν καὶ ἕνα σωστὸ διθύραμβον γιὰ τὴν ἑλληνικὴν φύσιν, ἔλεγε καὶ τοῦτα: «Ἀνέλθετε εἰς τὸν βράχον τῶν Νυμφῶν, ἐνθα τὸ Ἀστεροσκοπεῖον, καὶ στραφεῖτε πρὸς δυσμὰς, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Ἥλιος βαίνει βραδέως ὀπισθεν τῶν ἰσχυρῶν βουνῶν τῆς Πελο-

ποννήσου, ὡσεὶ ἐπὶ χρυσοχρόου ἐκ φωτὸς καὶ κρυστάλλων ἐποχούμενος ἄρματος, ἀκτινοβολοῦντος πάντα τὰ χρώματα τῆς Ἴριδος. Ἀτενίστατε αὐτὸν ὑπὸ τὰς ποικιλοχρῶσους ἐκ νεφῶν ἀψίδας, μεγαλοπρεπῆ, ὀλοπόφυρον, ἐν μέσῳ θριάμβων αἴγλης καὶ δόξης ἰδεώδους, καὶ ἂν ἔχετε τὸ θεῖον δῶρον τῆς ἐμπνεύσεως, τὴν εὐγενῆ ὀρμὴν τῆς εὐαισθησίας, τὴν ἱερὰν δύναμιν τῆς συγκινήσεως, θὰ μείνετε ἐνεοὶ πρὸ τοῦ ἐκπύλου κάλλους τῆς φυσικῆς εἰκόνας, τὴν ὁποῖαν οὐδεὶς χρωστήρ δύναται νὰ ζωγραφίσῃ, οὐδεμία φαντασία νὰ συλλάβῃ ἢ γραφίς νὰ περιγράψῃ, καὶ θὰ ἐννοήσετε τότε διατί ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ὠνόμασε τὸ δύνειν βασιλεύειν, διατί ἡ ἑλληνικὴ τέχνη καὶ ἐπιστῆμη ἔμειναν ἀθάνατοι».

Θὰ ἄξιζε ὅμως τὸν κόπο νὰ μεταφέραμε ἐδῶ μερικὰ ἀπ' ὅσα γράφει καὶ ἓνας ἄλλος ἐκλεκτὸς κάλαμος, ὁ κάλαμος τοῦ Τζιοβάνι Παπίνι, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ «Γράμματα στὴν ἀνθρωπότητα», στὸ μικρὸ ἐκείνο βιβλίον, πού ἂν καὶ τόσο μικρὸ σὲ μέγεθος εἶναι τόσο μεγάλο σὲ ἀξία. Νὰ τὰ λόγια τοῦ Παπίνι: «Ποῖα ἀκατανόητη μορῖα σᾶς κάνει νὰ ζηλεύετε τὸ χρυσάφι καὶ τὰ πετράδια; Ὑψώστε τὰ μάτια στὸν νυχτερινὸ οὐρανὸν, ὅπου οἱ ἀστερισμοὶ σπιθοβολοῦν πιδ ζωηρὰ καὶ πιδ ἄφθαρτα ἀπ' ὅλα τὰ ζαφεῖρια τῆς γῆς. Πηγαίνετε σ' ἓνα λιβάδι κατὰ τὸ χάρωμα· κάθε φύλλο ἔχει πάνω του τὴ δροσοσταλίδα του πού λάμπει σὰν τὸ πιδ καθαρὸ διαμάντι τῶν αυτοκρατορικῶν στεμμάτων. Κόψτε μιὰ ἀνεμώνη, κυττάξτε τὸ ἡλιοβασίλεμα· θὰ δῆτε ἓνα κόκκινο πιδ ὑπέροχο ἀπὸ τὸ χρῶμα τῶν ρουμπινιῶν. Δὲν χρειάζεται νὰ εἶναι κανεὶς ἐπαγγελματίας καλλιτέχνης γιὰ ν' ἀπολαμβάνῃ τοὺς θησαυροὺς τοῦ κόσμου. Ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ μέσα στὴν καρδιά λίγες ἀκτίνες ἀπὸ τὴν ποίησι τῆς φύσεως... Δὲν ὑπάρχει πτυχὴ μέσα στὴ φύσι πού νὰ μὴ κρύβῃ βασιλικά πλοῦτη, ἀθέατα κι' ἀγνώριστα μονάχα ἀπὸ τοὺς τυφλοὺς καὶ τοὺς ἀφηρημένους, σπάταλα δοσμένα στοὺς «καθαροὺς τῆ καρδίας». Κάθε ἄνθρωπος εἶναι πλούσιος, ἂν τὸ θέλει. Ὀλόκληρο τὸ σύμπαν εἶναι μιὰ ἀνεκτίμητη ἰδιοκτησία τοῦ καθενός. Τὸ λέγω

σ' ὅλους σας. Λίγη ἀγάπη καὶ λίγη ποιησι σᾶς ἀρκοῦν γιὰ νὰ εἰσθε πλουσιώτεροι ἀπὸ τοὺς πλουσίους. Δὲν εἰσθε φτωχοὶ παρὰ μονάχα γιατί ἀγνοεῖτε ὅτι εἰσθε πλούσιοι.... Σᾶς καλῶ νὰ δῆτε τὴν ἀνταῦγεια μιᾶς βασιλείας πάνω στὴ γῆ».

Θὰ ἦταν «βαρὺ σφάλμα» ὅπως θάλλεγε ὁ Bergson «ἂν τις λαμπρὸς αὐτὸς εἰκόνας τις ἐκλαμβάναμε ὡς ἄχρηστο διάκοσμο· δὲν εἶναι, δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἓνα τέτοιο πράγμα· εἶναι ἐπιχειρήματα». Καὶ εἶναι ἀσφαλῶς δυνατὰ ἐπιχειρήματα· καὶ εἶναι συντριπτικὲς ἀπαντήσεις, γιὰ ὄσους θὰ μπορούσαν νὰ ποῦν ὅτι τὰ καθημερινὰ μας βάσανα δὲν ἐπιτρέπουν τις πνευματικὲς αὐτὲς ἀνάπαιυες καὶ χαρὲς πού τόσο ἀνέξοδα μᾶς προσφέρονται καὶ τόσο πολὺ τις στερεῖται ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλὰ εἶναι ἀπάντησι καὶ γιὰ κείνους πού θεωροῦν ὅτι μιὰ τέτοια ἀντιμετώπισι εἶναι ἄγνοη καὶ περικτὴ φιλολογία.

Τις ποῖδ πάνω πλούσιες περικοπές, δωρεὰ ξένου θησαυροῦ, ἂν τις φέραμε ἐδῶ εἶναι γιατί θελήσαμε νὰ τις χαροῦν κι' ἄλλοι, ἐνῶ συγχρόνως τὴ βοήθεια δίνουν στὴν ἀδύναμι δική μας πέννα. Πολὺ θὰ θέλαμε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ συνεχίζαμε. Μὰ προορισμὸς στὶς γραμμὲς αὐτὲς δὲν ἐτάξαμε αὐτό. Ἐτάξαμε κάτι ἄλλο. Ὑποσχεθήκαμε μὲ τὸν τίτλο πού δώσαμε, νὰ διηγηθοῦμε τὰ θαυμάσια ἀπὸ μιὰ ἐπιστῆμη, τὴν ἐπιστῆμη τῆς φύσεως. Ἄν δὲν λέμε θαυμάσια ἀπὸ τὴ φύσι, ὅπως ἴσως θάταν καλύτερα, ἀλλὰ θαυμάσια ἀπ' τὴν ἐπιστῆμη τῆς φύσεως, εἶναι γιατί σὲ μερικὰ ἀπ' τὰ ἐλάχιστα παραδείγματα πού θὰ παραθέσωμε, χρειάστηκε ὄχι τοῦ ἀπλοῦ θεατοῦ τὸ βλέμμα, ἀλλὰ τοῦ ἐπιστήμονα τὸ ἑταστικὸ μάτι, ἴσως μάλιστα ἐξωπλισμένον κάποιες φορὲς μὲ κάθε μορφῆς ἐφόδιο πού ἡ ἐπιστῆμη προσφέρει.

Ἄν ὁ σκεπτόμενος ἄνθρωπος θελήσῃ νὰ διερευνήσῃ τὴ φύσι ἐμβαθύνοντας σ' αὐτὴν, μόνο κατάπληξι θὰ πρέπει νὰ ἐκδηλώσῃ σὲ κάθε του βῆμα καὶ σὲ ἕκαστα θὰ πρέπει νὰ βρίσκεται κάθε στιγμή. Θὰ μένῃ ἐμβρόντητος μπρὸς στὰ θαυμάσιά της καὶ θὰ στέκεται ἕκστατικά μπρὸς στὰ μυστήρια πού τὴν καλύπτουν καὶ πού τόσο εὐδύνουν τὸ κράτος τοῦ ἀγνώστου.

Δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη πάντα ἔτοιμες ἀπαντήσεις. Ἀναπάντητα ἐρωτήματα καὶ ἀνεπίλυτα προβλήματα συχνὰ θὰ ὀρθώνονται μπροστά του. Θὰ βρίσκεται στὴν ἀνάγκη νὰ θεωρῇ μυστηριώδεις τὶς πρώτες ἀρχές καὶ ἄγνωστους τοὺς φορεῖς τῆς αὐστηρᾶς νομοτέλειας, πού διέπει τὸ σύμπαν.

Καὶ τότε βλέπει αὐτὸς πού τόσο θαυμάζει τὸ νοῦ του, πόσο ἀδύναμο καὶ ἀδαές πλάσμα εἶναι. Τότε βλέπει πόσο ἐκείνη ἡ διαφημιζόμενη με περιοσὴ κομπορορημοσύνη «παντοδυναμία» του, πόση μηδαινότητα κλίνει, συγκρινόμενη με τὶς καταπληκτικὲς δυνάμεις τῆς φύσεως: ἀπ' τὴν ὀργὴ τοῦ Ἐγκελάδου, μέχρι τὴ μανία τῶν στοιχείων τῆς φύσεως κι' ἀπ' τὴν κολοσσιαία ἐνέργεια πού ἐγκλείει μέσα τῆς ἡ «νεκρῆ» ὕλη, μέχρι τὶς θαυμαστὲς ιδιότητες τῆς ἀόρατης κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ καὶ ἄγνωστης ζωῆς τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου.

Κανένας, βέβαια, δὲν μπορεῖ νὰ ἀδικήσῃ οὔτε κἂν νὰ ὑποτιμήσῃ τὰ ὁμολογούμενως θαυμαστὰ ἀνθρώπινα ἐπιτεύγματα. Μὰ πῶς νὰ τὸ ποῦμε ὁμως. Δὲν ἔγιναν κι' αὐτὰ με τὸν πολυπλοκώτατο καὶ συνθετικώτατο ἐγκέφαλό του, τὸ κορυφωμα αὐτὸ τῆς δημιουργίας μέσα στὴν πλάσι, καὶ με τὴ βοήθεια αὐτοῦ δὲν ζῆ, κινεῖται καὶ στοχάζεται ὁ ἄνθρωπος, μέσα στὸ ἴδιο ἐργαστήριο τῆς φύσεως; «Ἡ εὐτελής γνώμη» λέει ἓνας εὐρωπαϊὸς σοφὸς «ὅτι ὅλα μέσα στὴ φύσι συμβαίνουν «φυσικά», εἶναι ἓνας παράδοξος τρόπος σκέψεως· ὁ τεχνικὸς πού ἐργάζεται, τὶς φυσικὲς δυνάμεις χρησιμοποιεῖ καὶ τοὺς νόμους τῆς δράσεώς τους ἐκμεταλλεύεται οὔτε ἡ καθημερινότης οὔτε ἡ «φυσικότης» ὅλων τῶν θαυμάτων τοῦ ζωϊκοῦ καὶ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου, μποροῦν νὰ γίνουν αἰτία ὥστε νὰ μὴ θεωροῦνται ὡς ἄξια θαυμασμοῦ».

Κι' ἔτσι θὰ πρέπει νὰ τεθῇ τὸ πρᾶγμα. Γιατί καὶ ἂν ἀκόμα θελήσωμε νὰ βάλωμε ἀπ' τὴ μιὰ μεριά ξεχωρὰ τὸν ἄνθρωπο, ἔξω ἀπὸ τὴ φύσι, κι' ἀπ' τὴν ἄλλη ὅλα τὰ ἄλλα, ἀνεξάρτητα κι' ἀσυσχέτιστα ἀπ' αὐτόν, τότε, παρὰ τὴ θαυμαστή του ἰκανότητα, πάλι σὲ συντριπτικὲς γι' αὐτόν συγκρίσεις θὰ φθάσωμε, σὰν αὐτὲς πού

πὺ πᾶνω ἀναφέραμε. Καὶ ἡ μεγαλύτερη ἀπ' ὅλες εἶναι ἴσως αὐτὴ πού τώρα καταχωροῦμε: ὅτι σὲ μιὰ στιγμή—ὄχι βέβαια ἐκείνη πού ὁ ἴδιος θὰ ἐκλέξῃ—ἐγκαταλείποντας τὰ πάντα ὀδεύει γιὰ κάποια ἄλλη κατεύθυνσι, μὴ μπορῶντας οὔτε κι' αὐτὴ μόνος του νὰ προσδιορίσῃ.

Ἄλλὰ ἄς ἀφήσωμε αὐτὲς τὶς συντριπτικὲς, ὅπως τὶς ὀνομάσαμε, συγκρίσεις κι' ἄς ἔρθουμε σὲ κάτι, ἄς τὸ ποῦμε, περισσότερο ἀνθρώπινο.

Ἄν ὁ ἄνθρωπος παρακολουθοῦσε προσεκτικώτερα, ἢ καλύτερα, ἂν ἐσπουδάζε κατὰ κάποιον ἄλλο τρόπο τὴ φύσι, ἀντιγράφοντας ὅ,τι βέβαια μποροῦσε, ἀπ' τὸ μεγάλο βιβλίον τῆς δημιουργίας, ἴσως τὰ ἀποτελέσματα νὰ ἦταν διαφορετικώτερα. Γιατί δὲν εἶναι ὑπερβολή, ἂν διατυπωθῇ, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐφευρέσεις καὶ ἀνθρώπινη ἐπινοήσις πού νὰ μὴν προϋπῆξε στὴ φύσι. Τελευταία ἔγινε τόσο ἀντιληπτὴ αὐτὴ ἡ διαπίστωσις, ὥστε νὰ καταβάλλεται προσπάθεια συνεργασίας τῶν φυσιοδιφῶν με τὶς διάφορες ἄλλες εἰδικότητες τῶν τεχνικῶν ἐπιστημόνων, γιὰ τὴν σπουδὴ τῶν προβλημάτων ἐκείνων, πού με τόση εὐκολία καὶ πρὸ πάντων με τόση ἀπλότητα ἔχουν ἐπιλυθῇ ἀπ' τὴ σοφία τῆς δημιουργίας.

Οἱ δυσνόητοι καὶ δαιδαλώδεις νόμοι τῆς μηχανικῆς καὶ τῆς ὑδραεροδυναμικῆς, τῆς ὑδραεροναυπηγικῆς καὶ τῆς βλητικῆς, πού διετύπωσε ὁ ἐπιστήμων, ἐφαρμόζονται κατὰ τὸν πῶ ἀπλούστερο γι' αὐτὸ καὶ σοφώτερο τρόπο μέσα στὴ φύσι ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Καὶ γιὰ τὴ διατύπωσι καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν νόμων αὐτῶν χρειάστηκε ὁ ἄνθρωπος τόσων αἰῶνων ἐργῶδους προσπαθείας.

Ἐρευνώντας τὴν ἰστορία τῶν ἐφευρέσεων, διαπιστώνει κανένας ὅτι ὁ ἄνθρωπος, πού ἐφεύρε καὶ τελειοποίησε, σήμερα μάλιστα σὲ τόσο καταπληκτικὸ βαθμό, τὶς ἰπτάμενες καὶ τὶς ἄλλες πλωτὲς καὶ ὑποβρυχίαις μηχανές, δὲν γνώρισε ἢ δὲν ἤθελε νὰ προσέξῃ καλά, τί ἀριστουργηματικὰ πρότυπα ὑπάρχουν στὴ φύσι.

Δέστε τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ με πόση ἄνεσι διασχίζουν τὸν ἐλεύθερο χῶρο καὶ τὰ ταπεινὰ ἔντομα με πόση ἀπλότητα ἔ-

χουν ἐπιλύσει τῆς ἀεροναυπηγικῆς τὰ προβλήματα. Προσέξτε τὰ ὑδρόβια ζῶα μὲ πόση εὐκολία κινοῦνται μέσα στὸ ὑγρὸ τους στοιχείο χωρὶς τῆς ὑδροναυπηγικῆς τὴ γνῶσι καὶ τοὺς ἰπτάμενους σπόρους, τέλεια ἀερόστατα ἢ ἀληθινὰ ἐλικόπτερα ἐφοδιασμένα μὲ εἰδικὲς «συσκευές», ἕλικες, πτερὰ, ποὺ κινοῦνται ἐπὶ πτερυγῶν ἀνέμων γιὰ τὴν ἐπιτέλεσι τοῦ νόμου τῆς ζωῆς, χωρὶς, βέβαια, τῶν προβλημάτων τῆς ἀεροδυναμικῆς τὴ γνῶσι.

Τὴν ἀρχὴ τοῦ Ἀρχιμήδη τὴν ἐφαρμόζει ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς ἐμφανισεῶς τῆς, ἢ οὐτρικουλαρία, ἓνα ὑδρόβιο φυτό μὲ τὰ εἰδικὰ συστήματα καταπακτῶν καὶ βαλβίλων ποὺ διαθέτει. Κατορθώνει μ' αὐτά, ἄλλοτε νὰ ἐκδιώκῃ τὸ νερὸ καὶ ἄλλοτε νὰ τὸ ἀφήνῃ νὰ εἰσρῆ μέσα τῆς, γιὰ νὰ στέκῃ, ὅταν ἢ ἀνάγκη τὸ καλεῖ πότε στὴν ἐπιφάνεια καὶ πότε στὸ βυθό.

Ἡ ἀρχὴ στὴν ὁποία στηρίζεται ἡ ἐκτόξευσι τῶν πυραύλων καὶ ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖ τὴν πρὸς τὰ πίσω ὀστικὴ κίνησι, ἐφαρμόζεται ἀπὸ θαλάσσια ζῶα ποὺ μετακινοῦνται μὲ ταχεῖα ἀποβολὴ νεροῦ. Οἱ δὲ ἐρπύστριες ποὺ ἐξασφαλίζουν τὴν κίνησι στὰ θωρακισμένα αὐτοκίνητα καὶ τὰ τάνκς ἔχουν «εφευρεθῆ» ἀπὸ θαλάσσιους μικροοργανισμούς.

Ἀρχὲς ὑψηλῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας ἐφαρμόζει τὸ εἶδος ἐκεῖνο τοῦ κροκοδείλου ποὺ κατὰ τὴν περίοδο τῆς φωτοκίας συσσωρεύει χόρτα σὲ ὑγρὸ ἔδαφος καὶ μὲ τὸ βάρος τοῦ σώματός του τὰ ἐπιστοιβαδεύει. Τὰ χόρτα, στὸ ὑγρὸ τους περιβάλλον ἀποσυντιθέμενα συντελοῦν στὴν παραγωγὴ θερμότητος. Ἐκεῖ πάει τὸ προνοητικὸ ζῶο νὰ ἐναποθέσῃ τὰ αὐτὰ του γιὰ τὴν ἐπίωσι.

Προτοῦ ὁ ἄνθρωπος σκεφθῆ νὰ διατηρήσῃ τρόφιμα, οἱ μέλισσες ἤξεραν νὰ συντηροῦν γιὰ τὸ χειμῶνα τὸ μέλι τους, προσθέτοντας σὲ κάθε κελλί τῆς κηρήθρας καὶ μιὰ σταγόνα μυρμηκικοῦ ὀξεῖος ἀπ' τὸ κεντρί τους. Ὅπως ἤξεραν καὶ τὰ ὑμενόπτερα νὰ διατηροῦν «νωπὸ κρέας» γιὰ τὰ παιδιὰ τους ἐπὶ δεκαήμερο περίοδον ὅπως παρακάτω θὰ ἐξηγηθῆ.

Προτοῦ ὁ ἄνθρωπος μεταχειρισθῆ τὸν τηλό γιὰ τὴν κατασκευὴ δοχείων, ἢ σφῆ-

κα εὐμένης ἦταν ἓνας τέλειος «ἀγγειοπλάστης» μεταχειριζόμενη ἓνα ἐκλεκτὸ ὑλικὸ δικτῆς τῆς κατασκευῆς.

Προτοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐπινοήσῃ τὰ ἀσφύξιογόνα, ὁ κύνθαρος ἐκσφενδόνιζε κατὰ τῶν ἐχθρῶν του ἓνα ἀσφύκτικὸ ἀέριο, ποὺ μ' αὐτὸ ἢ τοὺς ζάλιζε ἢ τοὺς ἔτρεπε σὲ φυγῆ.

Καὶ γιὰ νὰ κάνωμε καὶ μιὰ παρένθεσι, ἄς ἀφήσωμε γιὰ μιὰ στιγμή τὸν «τεχνικὸ πολιτισμὸ» καὶ ἄς ἐρθοῦμε σὲ ζητήματα ὀργανώσεως πολιτείας. Πάλι καὶ γι' αὐτὰ ἀρκετὰ θὰ διδαχθοῦμε ἀπὸ τὴ φύσιν· γιὰτί μπορούμε ν' ἀντλήσωμε ἀπ' αὐτὴν ἀκόμα καὶ μαθήματα κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Οἱ κοινωνίες τῶν μυρμηγκῶν καὶ τῶν μελισσῶν τὰ βασίλεια μπορούν νὰ μᾶς δώσουν τέτοια μαθήματα, ἀρκετὰ διδακτικὰ μάλιστα.

Χρειάσθηκε νὰ φθάσωμε στὸν 20ὸ μ. Χ. αἰῶνα γιὰ νὰ κατασκευάσωμε radar καὶ τὰ ἄλλα μέσα ποὺ ἀνάγονται στὴν ἀσύρματο τηλεπικοινωνία, ἐνῶ ἀνάλογα ὑπάρχουν στὴ φύσιν, χωρὶς τὴν χρησιμοποίησι τῶν πολυπλοκώτατων ἐκείνων μηχανισμῶν. Προσέξτε τὴν ἰπτάμενη νυχτερίδα; Χρῆσι radar κάμει. Εἶδατε τὸ «ἀσήμαντο» μυρμηγκὶ ποὺ πάλλει τίς κεραιῆς του γιὰ νὰ ἐξαποστείλῃ σῆμα στοὺς συντρόφους του, ὅταν ἀνεύρῃ τροφή; Τὸν ἀσύρματο του ἐκμεταλλεύεται.

Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογηθῆ ὅτι παρασυρθήκαμε. Εἶπαμε, βέβαια, ὅτι θάπρεπε ὁ ἄνθρωπος νὰ πρόσεχε περισσότερο τὰ ὅσα τὸν περιβάλλουν. Νὰ τὰ μελετοῦσε καὶ ν' ἀντέγραφε ἀπ' αὐτὰ ὅ,τι μπορούσε. Μὰ ἦταν δυνατὸν νὰ γίνῃ αὐτό; Ἐκτὸς ἀπ' τὴν πρώτη ἰδέα ποὺ κι' ἐκεῖνη θὰ ἦταν δυσεπιχειρίστη τί ἄλλο θὰ μπορούσε νὰ κάμῃ.

Ἴσως οὔτε ἀπλὴ σύγκρισι δὲν θάπρεπε νὰ ἐπιχειρήσωμε. Γιατί πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ συγκρίνωμε τοῦ ἀνθρώπου τὰ βάνουσα κατασκευάσματα, μὲ τὰ σοφὰ τῆς φύσεως ἔργα. Σ' αὐτὰ ὑπάρχει ἐκεῖνη ἡ «πεμπουσία» ποὺ δίνει στὴ ζῶσα «ῦλη» τὴν ἰδιαιτέρη ἀξία καὶ σημασίαν τῆς. Στὰ ἄλλα ἔχομε τὴν παγερὴ καὶ ἄψυχη μηχανή. Κατόρθωμα βέβαια μεγάλο καὶ ἡ μηχανή. Πάντως μηχανή.

Μεταβάλλομε, λοιπόν, τακτική καὶ ἀρ-
χιζοῦμε νὰ συγκρίνωμε ὄχι τὰ κατασκευά-
σματα τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰ ἔργα τῆς φύ-
σεως, ἀλλὰ τὴν ἐπινοητικότητα τοῦ ἀν-
θρώπου μὲ τὴν «ἐπινοητικότητα» καὶ τὴν
«ἀντίληψιν» ποὺ ἐπικρατεῖ μέσα στὴ φύσιν.

Ὁ Fabre, ὁ Ὅμηρος αὐτὸς τῆς ἐντο-
μολογίας, ὅπως τὸν ἀπεκάλεσαν, ἀναφέ-
ρει ἓνα πλῆθος ἐνεργειῶν τῶν ἐντόμων
καὶ εἰδικώτερα τῶν ὑμενοπτέρων, ποὺ δεί-
χνουν μιὰ τέτοια ἐπινοητικότητα καὶ τέ-
τοια ἀντίληψιν, τὴν ὁποία εἶναι ζήτημα
ἂν θὰ παρουσίαζε καὶ ἡ πρὸ διορατικῆ καὶ
φωτισμένη ἀνθρώπινη διάνοια. Σοφοὶ ἐν-
τομολόγοι τὰ ἔντομα αὐτὰ ξέρονται ἐκ τῶν
προτέρων σὲ ποιά σημεῖα τοῦ σώματος
τῶν θυμαίων τους πρέπει νὰ καταφέρουν
τὸ δῆγμα, μὲ ἀποτελεσματικὰ νὰ προκαλέσουν
παραλυσία, ὄχι ὅμως καὶ θάνατον· γιατί
αὐτὸς θὰ ἐπιφέρῃ σῆψιν καὶ τότε τὸ θῆρα-
μα ποὺ τοποθετεῖται πλάϊ στὰ αὐτὰ δὲν
θὰ εἶναι κατάλληλη τροφή γιὰ τὰ μικρὰ
ὑμενόπτερα, ποὺ θὰ προέλθουν ἀπὸ τὰ
αὐτὰ.

Ἡ σκολιά, ἓνα ὑμενόπτερον, ἐπιτιθέμε-
νη κατὰ τῆς κάμπης σετωνίας, ἓνα εἶδος
κολεοπτέρου, τὴν κεντρίζει σ' ἓνα σημεῖο
μόνον, ἐκεῖ ὅπου βρισκονται συγκεντρωμέ-
να ὅλα τὰ κινητήρια γάγγλια καὶ μόνον
αὐτὰ. Ἡ κίτρινοπτέρυγη σφήκα, ποὺ θὰ
ἐκλέξη ὡς θῆμα τῆς τὸ γρύλλο, ξέρεται τὰ
τρὶα νευρικά κέντρα ποὺ κινοῦν τὰ τρία
ζεύγη τῶν ποδιῶν, γι' αὐτὸ καὶ θὰ κεν-
τρίσῃ πρῶτα τὸ λαϊμόν, ἔπειτα τὸν προθώ-
ρακα καὶ τέλος τὴν ἀρχὴ τῆς κοιλιακῆς
χώρας. Ἡ ἀμμόφιλος ἢ ἀκανθώδης, ἓνα
ἄλλο γένος ὑμενοπτέρων, θὰ καταφέρῃ ἐν-
νέα ἄλλεπάλληλα νύγματα στὴν κάμπη
τῶν λεπιδοπτέρων (πεταλοειδῶν) ὅπου ἐ-
δράζονται ἰσάριθμα νευρικά κέντρα καὶ τέ-
λος συμπιέζουσα καὶ τὸ κεφάλιν θὰ ἐπιφέ-
ρῃ τὴν ἐπιθυμητὴν παραλυσίαν.

Ἡ ἐπιστῆμη ὠνόμασε «ἐνστικτικὸν» τὶς
ἐνέργειαι αὐτῆς χωρὶς καὶ νὰ κατορθῶναι
νὰ τὸ ἀναλύσῃ βαθύτερα. Ἴσως θὰ πρέ-
πει νὰ ἀναχοθῆμε σὲ κληρονομικὰ μετα-
βιασθεῖσαι ἰδιότητες, χωρὶς βέβαια καὶ
νὰ ἱκανοποιῆ αὐτὸ· γιατί πῶς γεννήθηκαν
οἱ ἰδιότητες αὐτῆς στὸ ἀρχικὸ εἶδος; Ἐκ-
τὸς ἂν δεχθοῦμε ὅτι ἐξελικτικὰ τὰ εἶδη

αὐτὰ τῶν ἐντόμων «γνώρισαν» στὸ πέρα-
σμα τῶν διαφόρων γενεῶν, τὰ σημεῖα ἀ-
κινήτοποιήσεως τῶν θυμαίων τους. Ἡ ἀ-
ποψὶς τοῦ Bergson τὴν ὁποία καὶ προτι-
μοῦμε τὴ στιγμὴ αὐτὴ ἀπὸ πολλῶν ἄλλων
ποὺ ἔχουν διατυπωθῆ, θὰ μᾶς βοηθήσῃ
κάπως. Θὰ προσομοιάσῃ λοιπὸν ὁ Berg-
son τὸ ἐνστικτικὸν μὲ κάτι ποὺ εἶναι μετα-
ξὺ «ἐκπτώτου» διανοίας καὶ καθαροῦ μη-
χανισμοῦ. Γίνεται ἴσως πρὸ συγκεκριμένο
τὸ πρᾶγμα χωρὶς ὅμως καὶ ἀπόλυτα νὰ
διασαφηνίζεται. Ἄλλωστε οὔτε στιγμὴ ἔ-
παυσε τὸ ἐνστικτικὸν νὰ ἀποτελῇ πρόβλημα.
Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅμως—γιατί δὲν εἶναι
δυνατὸν ἐδῶ νὰ ἐπεκταθῆμε περισσότε-
ρο—ἄς ἀρκεσθοῦμε σ' ἓναν ὄρο, πρᾶγμα
ποὺ πολλὰς φορὰς γίνεται στὴν ἐπιστῆμην
καὶ ὁ ὁποῖος δεχόμεσθε ὅτι λέει πολλά, ἀ-
διάφορο, ἂν κάποτε δὲν λέει τίποτε. Καὶ
ἀφοῦ λοιπὸν μᾶς ἱκανοποιεῖ ἡ λέξις, ἄς
ἀποδώσωμε σ' αὐτὴ καὶ τὸ πάρα κάτω
παράδειγμα, ποὺ ἀναφέρει ὁ Brandis στὸ
ἔργον του *Über Leben und Polarität*.

Ἐνας σπόρος, ποὺ ἄρχισε νὰ βλαστά-
νῃ, βρέθηκε ἐγκλωβισμένος μέσα στὸ ἔ-
δαφος ἀπὸ μιὰ σόλα παπουτσιῶν, ὁπότε
καὶ ἄφησε τὰ ριζιδία του νὰ περάσουν
πρὸς τὸ ἄλλο μέρος, μέσα ἀπὸ τὶς τρίπες
τῶν καρφῶν τῆς σόλας. Τὸ φυτό ὅμως
εἶχε ἀνάγκη στερεᾶς ρίζας καὶ τὰ μικρὰ
ριζιδία δὲν τὸ ἐξασφάλιζαν. Καὶ τότε
συνέβη τοῦτο τὸ θαυμαστό. Ὅλα τὰ ριζι-
δια συνενώθηκαν πρὸς μιὰ νέα ἐνιαία ρί-
ζαν, ἱκανὴ πλέον νὰ ἀναπτυχθῆ ἀνεμπόδι-
στα πρὸς τὸ ἐλεύθερον μέρος, ἐξασφαλί-
ζοντας ἔτσι στὸ φυτό τὴ ζωὴν.

Πόσα δὲν θὰ εἶχε νὰ ἀναφέρῃ κανένας
γιὰ τὶς τόσας μεθόδους καὶ τὶς τόσες ἐπι-
νοήσεις, ποὺ συναντᾷ ὁ φυσιοδίφης μέσα
στὴν πλάσιν! Πόσα δὲν θὰ εἶχε νὰ πῇ γιὰ
τὰ πολύπλοκα σοφίσματα καὶ τὰ σοφὰ τε-
χνάσματα σὰν αὐτὸ τὸ παραπάνω. Σοφί-
σματα καὶ τεχνάσματα καταπληκτικῆς ἐ-
πινοητικότητος ποὺ ἐφαρμόζουν τὰ φυτὰ
γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴ ζωὴν τους καὶ γιὰ
νὰ φθάσουν στὸ σκοπὸν τους. Κάποτε κάπο-
τε ἔχουν καὶ τὶς πονηρίας τους καὶ στήθων
καὶ τὶς παγίδεις τους. Ἄλλὰ εἶναι τόσο
δικαιολογημένα, ἀφοῦ πρέπει κατὰ κά-
ποιον τρόπο νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ ζωὴν τους.

Εἶδατε πῶς παγιδεύουν τὰ σαρκοβόρα φυτὰ μὲ τὰ ἄνθη τους τὰ ἔντομα; Προσέξατε, πόσα ἐκλυσικώτατα «διαφημιστικά» μέσα χρησιμοποιοῦν τὰ φυτὰ ὑπὸ τὴν μορφή χρωμάτων, σχημάτων, ἀρωμάτων; Ἀρωμάτων ὄχι λίγες φορές μὲ δύναμη ναρκωτικοῦ, πὺν ἐκπέμπεται στὸν ἀέρα ὡς μέσον προσελκύσεως, γιὰ νὰ δεχθῶν τὰ ἔντομα-ἐπισκέπτες ὁμοῦς τῆ φορὰ αὐτῆ, στὰ ὁποῖα θὰ δοθῆ τὸ φορτίο τῆς γύρεως γιὰ τὸ μεγάλο σκοπὸ, θὰ προσφερθῆ ὁμοῦς καὶ τὸ νέκταρ ὡς ἀμοιβή.

Πόσο ἐκπληκτικὴ ἀλλὰ καὶ συγγινητικὴ εἶναι ἐκείνη ἡ μητρικὴ ἀγάπη πὺν ἐμφανίζουν ὄχι μόνον τὰ ζῶα στὴν πλειονότητά τους, ἀλλὰ καὶ τὰ φυτὰ, πὺν ἐν τῇ μερίμνῃ τους ὁ σπὸρος νὰ φθάσῃ «εἰς τὴν γῆν τὴν καλὴν» ἐπινοοῦν χίλιους δυὸ τρόπους καὶ δείχνουν μιὰ ἀνεξάντλητὴ ἐπινοητικότητα. Ὁ ἰξὸς, τοῦ ὁποῖου οἱ σπὸροι δὲν μποροῦσαν νὰ ἔχουν ἐκεῖνα τὰ πολύπλοκα συστήματα ἐξικοντίσεως καὶ πτήσεως, πὺν διαθέτουν ἄλλα φυτὰ, τὰ ἐφοδιάσε μὲ μιὰ κολλώδη οὐσία, ἐκμεταλλευθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τὴν συνήθεια τῶν πουλιῶν νὰ καθαρίζουν τὸ ράμφος τους μετὰ τὸ γεῦμα εἰς ἄλλα δένδρα. Ἔτσι τὰ μὲν πουλιὰ ἀπαλάσσονται ἀπὸ τοὺς ἐνοχλητικὸς σπὸρους τοὺς κολλημένους στὸ ράμφος τους, οἱ δὲ σπὸροι τοῦ παρασιτικοῦ ἰξοῦ ἀποκοτῶν καινούργιο ξενόδοχο.

Ἡ μητρικὴ αὐτὴ στοργὴ πὺν μέσα σ' αὐτὴ βρίσκουν πολλοὶ τὸ μυστήριον τῆς πλάσεως ἔν τῷ μυστηριῶ ἄσφαλῶς νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ καὶ τὸ μεγάλο μυστικὸ τῆς ζωῆς.

Καὶ μιλοῦμε, βέβαια, γιὰ ὅσα γνώρισε ὁ ἄνθρωπος. Καὶ γιὰ ὅσα δὲ γνώρισε ἀκόμα; Καὶ πόσα τάχα νὰ εἶναι αὐτά. Γιατί, ἀσφαλῶς, πολλὰ θὰ μᾶς βλέπουν χωρὶς ἡμεῖς νὰ τὰ βλέπουμε. Ἀφήνομε δὲ πόσα βλέπομε, χωρὶς νὰ ξέρωμε καὶ πῶς γίνονται. Γιατί πῶς νὰ γνωρίσῃ κανένας τί γίνεται στὸ μικροσκοπικὸ ἐκείνο σπέρμα, πὺν σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις οὔτε μᾶς τελείας τὸ χῶρο δὲν καταλαμβάνει.

Ἡ φύσις, πὺν μέσα σ' αὐτὴν δὲν ὑπάρχει «μικρὸ» καὶ «μεγάλον», μᾶς παρουσιάζει τὰ καταπληκτικώτερα πράγματα στὰ

πὺν μικροσκοπικώτερα καὶ ταπεινότερα δημιουργήματά της.

Καὶ θὰ γίνῃ, λοιπόν, ἀπ' τὸ σπερμάτιον αὐτὸ τὸ φυτικὸ σῶμα. Καὶ θὰ μεταβιβάσθῶν σ' αὐτὸ ὅλες ἐκεῖνες οἱ καταπληκτικὲς δυνάμεις πὺν θὰ συνθέσουν ἓνα ἐκθαμβωτικῆς τελειότητος «ἐργαστήριον», πὺν μέσα σ' αὐτὸ θὰ λάβουν χώραν οἱ ἀσύλληπτης ἀκριβείας καὶ τελειότητος χημισμοί. Μίλησαν γιὰ ἓνα... πάνσοφο ἀλχημιστὴ κλεισμένο ἐκεῖ μέσα, πὺν ἂν καὶ ἀλχημιστῆς θὰ παραλάβῃ ἀπ' τὸ μικροσκοπικὸ σπέρμα καὶ θὰ ὑπολογίσῃ χωρὶς χῶανες καὶ ἡθμούς, χωρὶς ζυγούς καὶ ἄμβυκες τὰ ἐλαχιστομέτρια ἐκεῖνα τῆς πεμπουσίας πὺν θὰ ἐξασφαλίσουν τὴν εὐωδία καὶ τὴν ποικιλοχρωμία τῶν ἀνθέων, τὴν ποικιλοσχηνία καὶ τὴν γευστικότητα τῶν καρπῶν. Καὶ θὰ πραγματοποιηθῆ ἐκεῖ ἓνα πλῆθος γνωστῶν ἢ καὶ ἀγνωστῶν ἀκόμη διεργασιῶν, οἱ ὁποῖες ἀποσκοποῦν στὴν παρασκευὴ ὅλης ἐκείνης τῆς ἀπειρίας τῶν οὐσιῶν πὺν πολλές ἀπ' αὐτὲς δὲν ἔχει ἀκόμη κατορθώσει ἐπαρκῶς νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ ἀναπαραγάγῃ ὁ ἄνθρωπος. Γι' αὐτὸ καὶ συχνὰ καταφεύγει στὰ μεγάλα ἐργαστήρια τῆς φύσεως, ἀπ' ὅπου θὰ παραλάβῃ τὰ ἔτοιμα προϊόντα του, τὰ ὁποῖα καὶ θὰ θέσῃ στὴ διάθεσί του γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησι τοῦ πλῆθους τῶν ἀναγκῶν του. Πόσο ταιριαστὰ δὲν εἶναι τὴν στιγμὴ αὐτὴ τὰ λόγια τοῦ Παρακέλσου: «Κάθε λιβάδι καὶ λαγγάδι κάθε βουνὸ καὶ λόφος εἶναι φαρμακεῖον τοῦ Θεοῦ».

Ἀλλὰ ἂς ἀφήσωμε τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ φυτικοῦ σώματος καὶ ἂς ἐξετάσωμε γιὰ μιὰ στιγμὴ αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ φυτὸ ὅπως μᾶς παρουσιάζεται. Δὲν εἶναι ἓνα θαυμαστῆς εὐσταθείας, ἰσορροπίας καὶ στερεότητος κατασκευάσμα; Ἐπειδὴ συνηθίσαμε νὰ τὸ βλέπωμε κάθε μέρα καὶ δὲν μᾶς κάνει ποιὰ ἐντύπωση; Δέστε ἓνα στάχι, μὲ πόση ἀπλότητα ἔχουν ἐπιλυθῆ ἀπ' αὐτὸ δυσχερέστατα προβλήματα ἀρχιτεκτονικῆς κατασκευῆς. Τὸ στέλεχος του, πὺν δὲν ἔχει περισσότερον ἀπὸ μισὸ ἑκατοστὸ πάχος, μπορεῖ νὰ φθάσῃ σὲ 300 πλάσιο ὕψος. Ὁ πύργος τοῦ Eiffel (300 μέτρα ὕψος) εἶναι ἓνα βαναυσούργημα μπρὸς στὸ ἀπέριττον αὐτὸ φυτὸ. Γιὰ νὰ ἔ-

χει τὶς ἀναλογίες τοῦ θά ἔπρεπε νὰ εἶναι 33 φορές ὑψηλότερος, τοῦ δὲ Empire state building τῆς Νέας Ὑόρκης (446 μ. ὕψος) ἡ διάμετρος, γιὰ νὰ ἔχη τὶς ἀναλογίες τοῦ σταchioῦ πρέπει νὰ μὴ εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ 131 ἑκατοστά. Πολὺ περισσότερο ὅταν τὸ στάχι εἶναι ἀναγκασμένο νὰ φέρῃ στὴν κορυφή του καὶ τόσο βάρος. Ἐν τούτοις τόσο ἀποτελεσματικὰ ἀντιπαραβαίνει ἐναντίον τῶν θυελλῶν καὶ τῶν καταιγίδων!

Ἀξίζει ὅμως νὰ προσέξωμε καὶ κάτι ἄλλο μέσα στὴ φύσι.

Ὅλα ὅσα βρίσκονται πάνω σ' αὐτὴ τὴ γῆ, εἴτε φυτὰ εἶναι αὐτὰ, εἴτε ζῶα εἶναι, βιοῦν κατὰ ἓνα θαυμαστὰ ἑναρμονισμένο τρόπο διαβίωσης καὶ ἀλληλοεξυπηρετήσεως.

Στὶς ἀκτὲς τῆς Καλλιφορνίας συμβαίνει κάτι τὸ ἐξαιρετικὸ, πὺ δείχνει αὐτὴ τὴ συνεργασία τῆς παγκοσμίου ζωῆς γενικώτερα.

Ὁ βυθὸς τῶν παραλίων εἶναι ἀκατάλληλος γιὰ τὴν ἐναπόθεσι τοῦ γόνου τῶν ψαριῶν. Καὶ τότε ἔρχεται βοηθὸς ἡ ἴδια ἡ θάλασσα, πὺ μὲ τὴν πλημμυρίδα τῆς θά κατακλύση τὴν παραλία, κατὰλληλη γιὰ τὴν ἐναπόθεσι αὐτῆ. Ἀκολουθεῖ ἡ ἄμπωτις, πὺ συντελεῖ στὸ νὰ ἀποσυρθοῦν τὰ νερά. Τότε ἀρχίζει ἡ ἐπώασις τοῦ γόνου ἐπάνω στὴ θερμὴ ἄμμο ὅπου ἔμεινε. Μὲ μιὰ νέα πλημμυρίδα, ὁπότε θᾶχει συντελεσθῆ καὶ ἡ ἐπώασις, θὰ παρασυρθῆ ὁ ὄρμος πλέον γόνος καὶ θὰ ἔρθῃ στὸ ὑγρὸ του στοιχείο.

Τὶ νὰ εἰπῆ κανένας γιὰ κείνη τὴν συνεργασία τῶν πὺ ἐτερόκλητων ζῶων, πὺ τὸ ἓνα ἔρχεται νὰ συνεργασθῆ ἄρμονικὰ μὲ τὸ ἄλλο κ' ᾗς εἶναι τὸ μὲν ἓνα παμφάγο καὶ ἀρπακτικὸ τὸ δὲ ἄλλο ἓνα ἀθῶο πλασματίο; Θὰ ἀκούσατε γιὰ τὸ πουλι ἐκεῖνο, τὸν πλουσιανὸ τὸν Αἰγύπτιο, πὺ δὲν εἶδοποιεῖ μόνο μὲ τὶς φωνές του τὸν κροκόδειλο γιὰ τὸν ἐπερχόμενο κίνδυνο, μὰ καὶ πὺ τὸν ἀπαλλάσσει ἀπ' τὰ ἐνοχλητικὰ γι' αὐτὸν παράσιτα πὺ βρίσκονται ἐπάνω του, χωρὶς νὰ φοβᾶται ἀκόμα καὶ μέσα στὸ ἀνοιχτὸ του στόμα νὰ μπαίνη. Ἡ γιὰ κείνη τὴν ἄλλη συνεργασία μεταξὺ ἐντόμων καὶ ἀνθέων, στὴν ὅποια στηρί-

ζεται, χωρὶς ὑπερβολή, ἡ ὑπαρξις ὅλης τῆς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ζωῆς καὶ ἡ ὅποια φθάνει μέχρι τέτοιου βαθμοῦ τελειότητος, ὅστε τὰ ὀρμητικὰ ἔντομα νὰ ἐλύονται ἀπὸ τραχέα φυτὰ, ἐνῶ τὰ εὐαίσθητα ἄνθη νὰ δέχονται τὰ λεπτοφυῆ ἔντομα.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνον ὁ ἑναρμονισμὸς αὐτὸς τῶν δυνάμεων γιὰ ἀλληλοβοήθεια μέσα στὴ φύσι. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἀνταγωνίζονται τὰ ὄντα καὶ ὅταν ἀλληλοεξουτώνονται, πάλι οἱ θαυμαστὲς δυνάμεις ἐξυπηρετοῦνται ἐνὸς παγκόσμιου ἰσοζυγίου καὶ μιᾶς ἰσορροπίας μέσα στὴ φύσι.

Βασικὲς βιολογικὲς ἀρχὲς δροῦν ρυθμιστικὰ γιὰ τὴν ἐξυπηρετήσι τοῦ μεγάλου σχεδίου μέσα στὴν πλάσι. Ὅσα καταπληκτικὰ πολλαπλασιάζονται, εὐκόλα καὶ ἐξαφανίζονται, γιὰτὶ διαφορετικὰ θὰ εἶχαμε τὴν ἐπικράτησι ἐνὸς εἶδους ἢ ὀρισμένων εἰδῶν. Ὅσα ὅμως δύσκολα ἀναπαράγονται δύσκολα καὶ καταστρέφονται. Ὅ,τι εἶναι εὐχάριστο γιὰ τὸ ἓνα εἶδος, γιὰ τὸ ἄλλο εἶναι δυσάρεστο. Προσέξτε πόσο προσφιλῆ εἶναι τὰ θνησιμαῖα σὲ ὀρισμένα ζῶα καὶ ἄλλα ζῴωφια. Τὶ θὰ συνέβαινε ἂν ἦταν ἀπεχθῆ γιὰ ὅλα τὰ εἶδη;

Βρίσκονται ὅλα μὲ τόση τελειότητα καὶ σὲ τόση πληρότητα πάνω σ' αὐτὸν τὸν πλανήτη!

Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτὸ οὔτε καὶ ἄσκοπα γίνεται τίποτε μέσα στὴ φύσι. Ἄλλωστε αὐτὸ τὸ διδάσκει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης: «Οὐδὲν γὰρ μάτην ἡ φύσις ποιεῖ» (Πολιτικά, Α, 2, 1253α, 10), πὺ τὸ συμπληρώνει εἰς τὸ «Περὶ Οὐρανοῦ» (Α, 4, 271α, 33) ἔτσι: «Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ἡ φύσις οὐδὲν μάτην ποιοῦσιν».

Ἐκεῖ ὅμως πὺ κορυφοῦται τὸ ὕψος τῆς δημιουργικῆς σοφίας εἶναι ἡ καλλιτεχνικὴ δύναμις.

Οἱ ἄνθρωποι νομίζουν ὅτι δὲν εἶναι πάντα ἀπαραίτητη ἡ καλλιτεχνικὴ διάθεσι. Γιὰ τὴ φύσι ὅμως δὲν εἶναι μόνον ἀπαραίτητη ἀλλὰ ἐμφανίζεται θὰ λέγαμε συμφυῆς μὲ τὴν ὅλη σκοπιμότητα τῆς δημιουργίας.

Καλλιτεχνεῖ ἡ φύσις διαρκῶς, ἀπὸ τοῦ ἰλιγγιωδῶς μεγάλου μέχρι τοῦ ἀσύλληπτα μικροῦ. Ἀπὸ τὴν παγκόσμιον ἄρμονίαν τοῦ

οὐρανίου στερεώματος, μέχρι τοὺς θαυμαστοὺς σὲ σχήματα καὶ συμμετρία κρυστάλλους τοῦ χιονιοῦ καὶ τὶς ἄλλες «κατασκευές» τοῦ ὀρυκτοῦ βασιλείου. Ἀπὸ τὰ ποικιλόχρωμα καὶ ποικιλόμορφα πτερώματα τῶν πουλιῶν μέχρι τὴν καλλιτεχνικώτατη κυτταρική δομὴ τῆς ζώσης ἕλης. Καὶ ἀπὸ τὸ ταπεινότερο ἄνθος, ποὺ δὲν παύει γι' αὐτὸ νὰ εἶναι ἓνα θαῦμα συνθέσεως σχημάτων καὶ χρωμάτων, μέχρι καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ ἀπεχθέστατο σκουλήκι, ποὺ κι' αὐτὸ ἀκόμη παρουσιάζεται στὸν ἐκστατικὸ παρατηρητὴ σὰν ἓνα καλλιτεχνικὸ δημιούργημα. Κυττάξατε ποτὲ τί πολυχρωμία μπορεῖ νὰ ἐμφανίσῃ ἓνα σκουλήκι καὶ τί ποικιλία σχημάτων μπορεῖ νὰ εἶναι χαραγμένη πάνω σ' αὐτό;

Καλλιτεχνεῖ ἀκόμα ἡ φύσις καὶ στὰ ἀόρατα δημιουργήματά της. Ἀνοιξτε ἓνα βιβλίον καὶ κυττάξτε τὰ εἶδη τῶν ἀόρατων ἐκείνων ὑπάρξεων ποὺ βιοῦν μέσα στὸ νερό, ὡς πλαγκτόν. Κυριολεκτικὰ θὰ τὰ χάσετε καὶ ἀπὸ τὴν ποικιλία τῶν εἰδῶν—σ' ἓνα κυβικὸ μέτρο θαλασσίου νεροῦ ὑπάρχουν ἀρκετὰ ἑκατομμύρια εἰδῶν πλαγκτοῦ—ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄφραστη σὲ καλλιτεχνικότητα ποικιλομορφία τους.

Καλλιτεχνεῖ ἡ φύσις καὶ στὰ βάρη τῆς γῆς, στὰ σκοτεινὰ σπήλαια. Καὶ πέρ' ἀπ' αὐτὰ καλλιτεχνεῖ καὶ ἐκεῖ ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἐνόμιζε ὅτι ἀπόλυτο καὶ αἰώνιο σκοτάδι ἐπικρατεῖ. Στὰ θαλάσσια ἐρέβη, ὅπως τὰ ὠνόμασε. Τὰ βάρη τῶν ὠκεανῶν, τῶν ἀβύσσων αὐτῶν τῆς ἀγνοίας μας, πλημμυρίζουν ἀπὸ ἐκδηλώσεις μυριόμορφης καλλονῆς καὶ ὠραιότητας ἐναρμόνιας δεξιοτεχνίας, ὅπως φευγαλέα κατώρθωσε νὰ πιστοποιήσῃ ὁ ἄνθρωπος. Ἐκεῖ παρὰ τὴν ἔλλειψη ἠλεκτροπαραγωγῶν μηχανῶν καὶ ἠλεκτρικῶν ἐγκαταστάσεων δὲν λείπει τὸ φῶς. Τὸ ἐξασφαλίζει ὁ ἀργυροπέλεκυς μὲ τοὺς ἠλεκτρικοὺς λαμπτήρες, ποὺ φέρει στὴν κοιλιακὴ του χώρα καὶ ὁ μελανόκητος, ποὺ τῶν λεπτῶν κεραιῶν του οἱ ἠλεκτρικοὶ φανοὶ ἀνάβουν καὶ σβύνουν κατὰ βούλησιν γιὰ νὰ προσελκύσουν τὸ θήραμα. Ἐκεῖ οἱ ὄργανισμοὶ βιοῦν μέσα σ' ἓνα περιβάλλον ποὺ λάμπει ἀπ' τὴ φωταύγεια τοῦ λευκοῦ καὶ τοῦ ρουμπινέρυθρου, τοῦ σμαραγδοπρά-

σινου καὶ τοῦ κυανοῦ, μέσα σ' ἓνα περιβάλλον πλουσιώτατο διακοσμημένο ἀπὸ περύτερα ὄστρακα κι' ἐξωτικά φυτά.

Καὶ ὄλη αὐτὴ τὴν ἄφραστη καλλιτεχνικὴ δημιουργία, ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ τὴ μιμηθῇ. Μὲ πόσα ὅμως καὶ ποιά ὄχι λίγες φορὲς βαναυσουργήματα!

Οἱ πάρα πάνω γραμμὲς δὲν δίνουν παρά λίγες σκόρπιες περιγραφὲς ἀπ' τ' ἀνεξάντλητο ἐργαστήριον τῆς φύσεως, ποὺ φαίνεται ὅτι μέσα σ' αὐτὸ θὰ κρύβονται πάντα πολὺ μεγαλύτερα μυστικά, ἀπὸ ὅσα καθημερινὰ ἀποκαλύπτονται. Γι' αὐτὸ καὶ χωρὶς δισταγμὸ θὰ μορῆ νὰ μιλήσῃ κανένας γιὰ ἓνα «δημιουργικὸ γρίφο» ποὺ δὲν πρέπει νὰ ἔχη τίποτε τὸ μηχανικό, τίποτε τὸ ἀνθρώπινο. Τὸ ἂν βέβαια μίλησαν κάποτε μερικοὶ μεγαλοφρεῖς στενοκέφαλοι γιὰ «συμπτώσεις» καὶ γιὰ «μηχανές» καὶ ἐπιχείρησαν νὰ κλείσουν τοὺς νόμους τῆς πλάσεως σὲ λίγες ἀλγεβρικές ἐξισώσεις, εἶναι, ἀπλοῦστατα, γιατί ἡ πραγματικότητα θέλησε νὰ κατασχύνῃ τὴ μαωρία τῶν σοφῶν.

Τὸ σπουδαῖον εἶναι ὅτι λίγο καὶ θὰ ἔπειθαν ὅλο τὸν κόσμον. Καὶ μήπως λίγους ἔπεισαν; Καὶ τόσον, γιατί ὁ κόσμος ἐκτιμῶντας τὴ θαυμαστὴ συμβολὴ τῆς ἐπιστήμης, ἔσκυβε τὸ κεφάλι μὲ εὐλάβεια, χωρὶς νὰ παραπονηθῆι γιὰ ὅσα δὲν μπορούσε νὰ καταλάβῃ. Εἶχαν κατορθώσει νὰ τὸν πείσουν ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια δὲν εἶναι κτῆμα τῶν πολλῶν. Ἐβάδιζε σ' ἓναν τέτοιο δρόμον, ποὺ κανέναν δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἐξαπατήσῃ. Καὶ ὅμως πόσους ἐξαπάτησαν. Γιατί ἐξαπατοῦσαν, ὅταν μιλοῦσαν γιὰ συμπτώσεις μέσα στὴ φύσι. Μιλῶντας γι' αὐτὲς εἶναι σὰν νὰ δεχόμεστε ὅτι σὲ μιὰ στιγμή, ὅσο «ἐξαιρετικὴ» καὶ «ἐκλεκτὴ» κι' ἂν εἶναι αὐτή, ἐκτοξευόμενα τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα θὰ μπορούσιν μόνον τοὺς νὰ ἀνασυνθέσουν τὴν 9η συμφωνία ἢ τῆς Ἰλιάδας τὸ κείμενον.

Μιλῶντας πάλι γιὰ μηχανὲς μέσα στὴ φύσι εἶναι σὰν νὰ ἀποδίδωμε στὴ μηχανὴ ιδιότητες, ποὺ ὅπωςδήποτε δὲν ἔχει. Ἀκούσατε ἐσεῖς γιὰ καμμιὰ μηχανή, ποὺ ὅταν παθαίνει βλάβη, νὰ μορῆ μόνη της νὰ τὴν ἐπανορθώσῃ ἢ νὰ μορῆ νὰ λειτουργῆ εὐρυθμὰ καὶ κανονικὰ χωρὶς τὸν

συντηρητῆ τῆς; Πολὺ περισσότερο δὲν θὰ ἀκούσατε γιὰ ἄλλη μηχανή, ποὺ ὅταν τῆς ἀποκοπῆ ἓνα «μέλος τοῦ σώματος» τῆς, νὰ μπορῆ ἀμέσως νὰ τὸ ἐπανορθώσῃ κάμνοντας στὴ θέσι του ἓνα ἄλλο. Ἡ σαλαμάνδρα εἶναι μία τέτοια «μηχανή». Ὅταν τῆς ἀποκοπῆ ἓνα πόδι, ὕστερα ἀπὸ λίγο στὴ θέσι του θὰ βγῆ ἓνα ἄλλο, χωρὶς νὰ ὕστερῃ καθόλου ἀπ' τὸ προηγούμενο. Τέτοιες «μηχανικὲς» ιδιότητες ἔχουν καὶ πολλὰ εἶδη σκολήκων, ποὺ καὶ τὸ μισὸ ἀκόμη σῶμα τους ἂν ἀποκοπῆ θὰ μπορῆ νὰ ξαναγίνῃ ἓνα νέο. Ἔτσι στὴν πλατέλμινθα, ἂν ἀποκοπῆ τὸ κεφάλι, καὶ τὸ ἀκέφαλο τμήμα θὰ ἀποκτήσῃ κεφαλὴ καὶ ἡ ἀποκοπέισα κεφαλὴ θὰ ἀναπτύξῃ ἴσους γιὰ τὴ διαμόρφωσι νέας οὐρᾶς. Καὶ τέτοια καταπληκτικὴ καὶ ἀσυναγώνιστα ἀναγεννητικὴ ἰκανότητα ἐμφανίζονται καὶ πολλὰ ἄλλα εἶδη, χωρὶς οἱ «ὄργανοι» τοῦ Hans Spemann μαζὺ μὲ ὅσα ἄλλα πρᾶγματι ἀξιόλογα ὁ ἴδιος ἔχει διατυπώσει νὰ ρίπτουν ἰκανοποιητικὸ φῶς στὸ ὅλο θέμα.

Περιορίζομαστε σὲ τέτοια κατώτερα εἶδη, γιὰτὶ ποῦ νὰ πᾶμε στ' ἀνώτερα, ποῦ νὰ πᾶμε στὸν ἄνθρωπο «αὐτὸ τὸ ἄγνωστο». Καὶ ὅμως ἐξωγράφιζαν τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τοποθετώντας σὲ κάθε του ὄργανο καὶ ἓνα ὄρισμένο εἶδος μηχανῆς καὶ ἓνα ὄρισμένο εἶδος ἐργαστηρίου ἢ καὶ ἐργοστάσιου ἀκόμα γιὰτὶ ἡ λειτουργία κάθε ὄργανου μποροῦ-

σε νὰ ἐξηγηθῆ «πληρέστατα» μὲ τὴ λειτουργία τῆς ἀντίστοιχης διατάξεως.

Μᾶς φαίνονται τώρα τόσο ἀστεία ὅλα αὐτά! Εἶναι πραγματικὰ ἀστεῖο τὰ ἔμβια ὄντα, τὰ θαύματα αὐτὰ τῆς ἀναπλάσεως, μὲ τὴν ἁρμονικὴ τῶν ὀργανισμῶν δομὴ τους, ἀπ' τὸ πληρέστερο ζωϊκὸ ἢ φυτικὸ δημιουργήμα μέχρι τὸ μικρότερο γονίδιο καὶ τὸν ἀτελέστερο μονοκύτταρο ὀργανισμό, ὅπου κυριαρχοῦν οἱ ιδιότητες τοῦ «θεϊκοῦ ἴστου» ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Carlyle, νὰ ἔχουν τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τὴ μηχανή. Οἱ «μηχανισμοὶ» τῆς φύσεως, λέει χαρακτηριστικὰ ὁ Βιεννέζος Καθηγητῆς Carl Schneider, δὲν ξεκουρντίζονται μόνον ἀλλὰ καὶ αὐτοκουρδίζονται χωρὶς τὴν ἐπέμβασι μηχανικοῦ. Ἡ αὐτορρύθμισι καὶ ἡ αὐτοανάπλασι συμπληρώνει ὁ περίδοξος Hans Driesch εἶναι μόνον τῶν ἐμβίων ὄντων χαρακτηριστικὸ.

Αὐτὸ τὸ «δημοουργικὸ γρῆφο», αὐτὴ τὴν πολυσχιδῆ, τὴν παντεπόπτida, τὴν πανυπερτέλεια δημιουργία, ποὺ ρυθμίζει τὰ πάντα, ποὺ τείνει σὲ κάποιο σκοπὸ, σὲ κάποια τελολογία, ὁ σκεπτόμενος ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ βᾶθη τῶν αἰώνων μέχρι σήμερα, τὴν γνώρισε, ἄλλοτε λιγότερο ἄλλοτε περισσότερο, καὶ τὴν ἀντιμετώπισε. Ὁ ἀναγνώστης τῶν γραμμῶν αὐτῶν ἄς τὴν ἀντιμετώπισῃ μὲ τὸν δικὸ του τρόπο.

A. Δ. X.

ΕΚΕΙΝΟ ΤΟ ΛΙΓΟ...

Φωτογραφήσαμε, στο «Θέατρο της Ζωής» του Ίουνίου, μία σκηνή εκ του φυσικού, με τον τίτλο: «Ανεργία». Το δράμα της πολύτεκνης οικογένειας ενός άνεργου. Ένας δάσκαλος, στην άλλη άκρη της Ελλάδας—Μυλοπόταμος Κυθρήρων—πήρε στα χέρια του το περιοδικό, διάβασε εκείνο το «Θέατρο». «Επέδρασε ζωηρότητα στο θυμικό μου» μάς γράφει. (Ή επίσημη δημοσιεύθηκε στο τεύχος 'Ιουλίου—Σεπτεμβρίου). Και προσθέτει: «Έδωσα το περιοδικό στους μαθητές του μονοταξίου σχολείου μου, να διαβάσουν την περιγραφή». (Πού άλλο να διοχετεύσει τις ευγενικές ανησυχίες του ο καλός δάσκαλος; Στα «παιδιά του». Ίδανική πατρότητα. "Αν δεν είμωνα πρωθυπουργός, είτε κάποτε ένας μεγάλος Έλληνας, θά ήθελα να είμωνα δημοδιδάσκαλος!)

Μελέτησαν τα νησιωτόπουλα, με τα λίγα γραμμάτια τους, το κείμενο. Και στις τρυφερές καρδιές πέρασαν οι ίδιοι παλμοί που έκινησαν τον δάσκαλό τους.

Γράφουν, τα παιδιά τώρα:

«Στά πρόσωπά μας ξεωγραφίζετο ή λύπη και τίποτα δεν είχαμε όρεξη να κάνουμε, ούτε να παίξουμε ούτε να γελάσουμε».

Και τα νησιωτάκια—όργανωμένα σε μαθητικό συνεταιρισμό—άρπαξαν από το συνεταιρικό ταμείο ολόκληρο το θησαυρό τους—έξηνητα δραχμές—και τις έστειλαν εκεί μακριά, στην μεγάλη και τρανή πρωτεύουσα, για ν' ανακουφίσουν την οικογένεια του άνεργου οικογενειάρχη.

Ούτε τα ίδια ούτε ο δάσκαλός τους πίστευαν ότι έλυναν το πρόβλημα (κι' άς αξίζει για τα φτωχά χωριά μας κάθε δραχμούλα όσο έδω ένα εκατοστάριο). Μά εκείνο το ελάχιστο, που μπορούσαν να κάνουν, το έκαναν άμέσως, χωρίς αναβολή. Έστειλαν την καρδιά τους και τον όβολό τους, «πάσαν την ουσίαν αυτών». (Δεν ξέρω πόσα απ' αυτά θα φροούν παπούτσια!). Και ό,τι δεν περνάει από τ' αδύναμα χεράκια τους τ' ανάθεσαν στο Θεό:

«Πρωί και βράδυ παρακαλούμε τον Παντοδύναμο να βγάλει την πολύτεκνη οικογένεια απ' τη φουρτουνιασμένη θάλασσα, να βοηθ δουλεία ό προστάτης της».

Τεκμήριο άληθινού πολιτισμού τα χαρακτηρισσε όλα αυτά ο δάσκαλός τους. Και έβαλε τον δάκτυλον εις τον τύπον των ήλων!

★

«Κύριε...

Τό δράμα της οικογένειας του άνεργου πολυτέκνου με συνεκίνησε, πλην όμως αντιπαρήλθον ως ό λευίτης, ελπίζων ότι κάποιος άλλος θά σπείση να βοηθήσει.

Τό παράδειγμα όμως των μαθητών του Μυ-

λοπόταμου έγινε μά μάλιστα διά την συνείδησίν μου κλπ. κλπ.

Μετά τμηής
'Αναγνώστης σας»

Είχε την ώμορφη ταπεινώσι ό άναγνώστης μας αυτός να γράψη τις τρεις άράδες που είδατε παραπάνω. Είχε ακόμα την πύ όμορφη συνέπεια να ενδιαφερθή—ποτέ δεν είναι άργά—να έπαυροθώση την άδιαφορία του με μά άξιόλογη εκδήλωσι «έμπράκτου μετανοίας». Βοήθησε σημαντικά τον άνεργο.

Άκουσαν κοντά σ' αυτόν και μερικοί άλλοι τό ξυπνητήρι που μάς στήσατε παιδιά, στον Μυλοπόταμο. «Υπάρχουν καλοί άνθρωποι» (θυμήθηκα τό ώραίο ποίημα του Μπολέτη). Ευγενικές ψυχές που περιέμεναν ένα έναυσμα, τό δικό σας παιδιά. Άνόνημοι, ένας άρρωστος άκόμα από τό Νοσοκομείο, φτωχαδάκια, μερικοί φοιτητά. Και τελευταίο, ένα ακόμα μαθητικό γράμμα. Άπό τά παιδιά του Έλληνικού Σχολείου του Μάντισεστερ, με πέντε χάρτινες λίρες μέσα, από τον κουμπαρά τους. Ή άλυσιίδα της άγάτης από τον Μυλοπόταμο έφτασε ως εκεί πέρα...

Τό άποτέλεσμα: Μία νέα φωτογραφία, άθρονητική, φτάνει στα χέρια μας. Και την άφιρόνομε σε σάς παιδιά και τον δάσκαλό σας:

Δεν δίνε βέβαια και μεγάλη άνεσι τό νέο δωμάτιο της Νάντιας. Άλλά χωράνε τά τρία ντιβάνια των παιδιών όι κασόνες με τά υπολείματα του φτωχού νοικοκυριού, τό τραπέζι και τά σαμανιά που τους δάνεισαν...

Και πρό παντός ύπάρχει ήσυχία. Δεν τρέμουν τά φυλοκάρδια της Νάντιας μη φανή τό πρωί ό κλητήρας και άρχισή να πετάη έξω τά φτωχοπραμάτια τους.

Ό πατέρας έβαψε τους τοίχους με ένα άνοιχτόκαρδο γαλάζιο χρώμα. Κόλλησαν μά κουζίνα από «ξυλοτέξ», στο μοναδικό δωμάτιο. Τοίχος, στέγη, κεραμίδια, γίνεται γρήγορα τό ξυλοχάρτονο. (Νάνα καλά ό έφευγέτης του, μέγας ευεργέτης της φτωχολογιάς, που χιτίζει σπυτικό όπως τό χελιδόνι τη φωλιά του—με τό σάλιο του κι' ένα τίποτα).

Είνα νύχτα. Τά έξη παιδιά πήραν τις θέσεις τους στα τρία ντιβάνια. Έσκυψε τά φίλησε ή Νάντια, κατευοδώνοντας τις πθήσεις των παιδικών όνειρων τους. Δόξα σοι ό Θεός, δέ θά ταράξουν τον άθώο ύπνο τους τά χτυπήματα στον τοίχο του νοικοζύρη που φωνάζει να του άδειάσουν τό σπίτι...

Ή Νάντια, σήκωσε τό κορμί της, έσπρωξε τά μαλλιά της πίσω και κίτταξε στην πόρτα, που άνοιξε εκείνη τη στιγμή.

—Ά, τί είναι αυτό;

Ό άντρας της μπήκε κουβαλώντας ένα τετραγωνο κουτί κάτω από τη μασάλη. Τό προ-

σωπό του στράφτε ἀπὸ χαρὰ. Προχώρησε πατώντας σὰ νύα, γιὰ νὰ μὴ ξυπνήσουν τὰ παιδιά. Ἐπειτα ἀκούμπησε μὲ προσοχὴ πάνω στὸ τραπέζι τὸ δέμα. Ἀμίλητος ἄνοιξε τὸ κουτί μὲ ἐπισιμότητα καὶ ἔβγαλε ἀπὸ μέσα...

Μιά κόκκινη τρουμπετίσα... Ἔνα ἀραπάκι... Ἔνα αὐτοκίνητο ντενεκεδένιο... μιὰ φουσαρόμνικα... Ἔνα μαντάκι μὲ βρούσι (γιὰ νὰ πλένουν τὸ ἀραπάκι)... Ἔνα τόπι...

Ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ ντιβάνι, ἡ Ἀννίτα, ἡ ἐντεκάχρονη κόρη τους, ἄνοιξε τὰ μάτια, στήριξε στὸν ἀδύνατο ἀγκῶνα τὸ κορμάκι της, πού τὸ σκέπαζε μιὰ λωμένη πιτζάμα τοῦ πατέρα της καὶ παρακολουθεῖ τὴν παρὰξενη σκηνή. Σὲ λίγο καλοζήτησε, πέταξε τὸ κουρελιασμένον σκέπασμά του πάνω στὸ ἀδελφάκι της, πού κοιμῶταν μαζί της, κι ἔτρεξε κοντὰ στὸ τραπέζι, ξεχνώντας νὰ φορέσῃ τὰ ξηλωμένα παντοφλάκια της. Ἔσκαψε, ἄγγιξε τὸ ἀραπάκι, μὲ τὰ ἀκροδάκτυλά της, τὰ ἔσυρε ἔπειτα μὲ στοργὴ ἀπάνω του, χαϊδεύοντάς το.

Ἐνοχλημένος ἀπὸ τὸ σκέπασμα πού ἔπεσε στὸ πρόσωπό του, ξύπνησε σὲ λίγο καὶ ὁ μικρὸς τῆς ἀδελφός, εἶδε τὸ φῶς κι ἀνακάθισε μισοκοιμισμένος στὰ στρωσιδία τρίβοντας τὰ μάτια του. Ἐπειτα ξύπνησε καλὰ, κατὰλαβε τὸ μεγάλο γεγονός καὶ ἔμπηξε δυνατές φωνές, εἰδοποίησι στὰ ἄλλα ἀδελφάκια του.

—Ὁ μπαμπὰς ἔφερε παιχνίδια!

Ὁ Ἄντρεας κι ὁ Διαμαντῆς, οἱ δυὸ ὅμοιοι μελαχροῖνοι πιτσιρικοὶ μὲ τὰ φρασιώτικα δόντια, ἄνοιξαν τὰ μάτια τους διάπλατα.

Τέλος κατάφερε νὰ ξυπνήσῃ κι ὁ Γαβρῆλος, πού κοιμῶτανε σὰν ψόφιος ἀπὸ τὶς τρεχάλες τῆς ἡμέρας. Ἐδῶσε μιὰ φιλικὴ κλωτσιὰ μὲ τὸ γυμνὸ τοῦ πόδι στὸν Μάρκο, πού κοιμῶτανε κοντὰ στὰ πόδια του καὶ πετάχτηκε ὄρθιος νὰ δῇ ἀπὸ κοντὰ τὸ θαῦμα. Ὁ Μάρκος, ὁ ἔανθὸς σγουρομάλης βενιαμῆν ξύπνησε κι αὐτὸς μὰ ἔβαλε τὰ κλάμματα, ὅσο νὰ μπῆ στὸ νόημα τοῦ συναγερωτοῦ.

Ἡ Νάντια κῆτάξε τὸν ἄντρα της μὲ δακρυσμένα μάτια, ξεχνώντας τὰ βάσανά τους. Ἐκείνος, μὲ τὸ ἓνα χεῖρ ἀνακάτενε τὰ σγουρόμαλλα τοῦ Μάρκου, πού εἶχε κι ἄλλας γαντζωθῆ στὰ πόδια του. Ὁ Μάρκος, προσωποποίησι τῆς κοινῆς οἰκογενειακῆς χαρᾶς, ἄρχισε νὰ χοροπηδάῃ καὶ νὰ χτυπάῃ τὶς γυμνὲς ρόδινες πατουσίτσες του στὰ πλακάκια.

—Ὡ, ὦ, ὦ!

Φώναξαν ἐνθουσιασμένοι ἀπὸ τὸ σύνθημα τοῦ χοροῦ ὁ Ἄντρεας κι ὁ Διαμαντῆς καὶ σὰν νὰ ἐρμηνεύσαν τὰ αἰσθήματα ἄλλης τῆς οἰκογενειακῆς ἀρπαξῆς ἀπὸ τὸ χεῖρ τὸν Μάρκο κι ἄρχισαν νὰ χορεύουν γύρω ἀπὸ τὸ τραπέζι φουσκώντας τὴν τρουμπέττα καὶ τὴν φουσαρόμνικα. Ὁ Μάρκος τοῦς ἀκολουθοῦσε, ἄλλοτε σηκώνοντας μὲ τὸ ἐλεύθερο χεῖρ τὸ βρακάκι του, ἄλλοτε ἀφήνοντάς το νὰ πέσῃ πάλι στὰ πόδια του, γιὰ νὰ πιάσῃ τὸ τοπάκι πού τοῦ ἔπεφτε κι αὐτό. Ἀλλὰ σὰν ἄναψε τὸ γλέντι, στὸν δεύτερο γύρω, δὲν πρόφτανε πιά καὶ τὶς δυὸ δουλειές, ἄφησε τὴν

πὸ δύσκολη καὶ συνέχισε τὸν χορὸ ἐλεύθερος ἀπὸ περιορισμούς, ἐγκαταλείποντας στὸ πάτωμα τὰ δεσμά του, γυμνὸς ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω σὰν τὴ διαφήμισι μιᾶς γνωστῆς ὀδοντόκρεμας...

Ἡ Νάντια κάθισε σὲ ἓνα σκαμνὶ γελώντας καὶ δείχνοντας τὸ θέαμα στὸν ἄντρα της. Νοιώθει τὰ πόδια της κομμένα. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὅμως εἶναι ἀπ' τὴ βαθειὰ συγκίνησι. Ἐχει ξεχάσει τὴ φυσικὴ ἐξάντησι πού τῆς ἄφησε ἡ πείνα.

Ἀπὸ ἓνα μικρὸ παιχνιδάκι γιὰ τὰ παιδιά! Ἐπειτα ἀπὸ τόσο καιρὸ πού εἶχαν νὰ τὸ δοῦν. Ἦταν κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸ ψωμί πού ἄρχισε πάλι νὰ ὑπάρχει στὸ σπίτι. Ἦταν ἓνα σύμβολο γιὰ τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὴν ἀθλιότητα.

Ἡ Νάντια σήκωσε τὸ κουτί νὰ τὸ φυλάξῃ. Δὲν χρειζότανε πιά. (Τὰ παιχνιδάκια ἔμειναν σφιχτοκλειδωμένα ὅλη τὴ νύχτα στὶς ἀγκυλιές τῶν εὐτυχισμένων κατόχων τους). Ἔνα χαρτάκι ἔπεσε ἀπὸ τὸ κουτί. Ἡ Νάντια τὸ σήκωσε νὰ τὸ δῇ. Ἦταν διπλότυπο τοῦ μαγαζιοῦ γιὰ τὰ παιχνίδια. Τοῦτο, ἔκεινο... σύνολον δραχμῆς ἔξιητα.

Ἐξήντα δραχμῆς... Ἔνα ὅμοιο ποσό εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ μακρυνά, ἀπὸ μικρὲς εὐγενικὲς καρδοῦλες. Πολλαπλασιασθήκε σὰν τοὺς πέντε ἄρτους. Ἐδῶσε τὸ ψωμί, τὴ στέγη, τὸ γάλα, ἄλλη βοήθεια. Καὶ τώρα ἔδινε τὸ γέλιο σὲ ἔξι ἄθωες παιδικὲς ψυχές.

★

Δὲ λύθηκε ἀκόμα τὸ πρόβλημα—τὰ πολλὰ προβλήματα—αὐτῆς τῆς οἰκογένειας. Ἀλλὰ ὁ λιμὸς, ἡ φρίκη τοῦλάχιστον, σταμάτησαν. Ἡ μάνα μπορεῖ νὰ μένῃ κοντὰ στὰ παιδιά της. Ἐχουν μιὰ στέγη, προσωρινὴ ἀλλὰ ἴσηχη. Ἀκτινὲς ἐλπίδας γλύστησαν μέσα ἀπὸ τὴ βαρεῖα συννεφιά τῆς φουρτούνας πού εἶδατε στὸ «θέατρο τῆς ζωῆς» τοῦ Ἰουνίου...

Καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἔργο βοηθήσατε καὶ βοηθάτε ἀπὸ ὅλους πὺ πολλὴ ἐσέει παιδιὰ τοῦ Μυλοπόταμου. Μὲ ἐκεῖνο τὸ λίγο, πού μορφοῦσατε νὰ κάνετε καὶ δὲν τὸ ἀμελήσατε (ξεγελώντας τὸν ἑαυτὸ σας μὲ τὴν ἰδέα ὅτι κάποιος ἄλλος—ἀνύπαρκτος—Σαμαρείτης θὰ ἔχη κάνει κάτι καλύτερο).

Πόσο ἀξίζαν, θὰ πῆτε, οἱ ἔξιητα δραχμῆς τῆς φτωχούλας ἐπιταγῆς μας;

Μὰ ὅσο ἀξίζει τὸ μικρὸ κίνημα τοῦ χειριοῦ πού δέχνηε στὸν χαμῆνο διαβάτη τὸν σωστὸ δρόμο!

Βέβαια, δὲν ξύπνησαν ἀκόμα ὅλοι ὅσοι πρέπει νὰ ξυπνήσουν. Οἱ ἀνεργοὶ (πόσο εἶναι ἀλήθεια; Ἐκατὸ χιλιάδες; Διακόσιες—ἀκούστηχε καὶ κάτι τέτοιο—θέλου δουλαιά). Ὁ λιμὸς ὑπάρχει καὶ σήμερα. Πιὸ ἀπαίσιος, ἀφοῦ ὁ πεινασμένος βλέπει μπροστά του τὰ φορτωμένα πλοῦσια τραπέζια τῶν διπλανῶν του.

Ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸ λίγο πού εἶμερ ἀμέσως, τώρα, μορφοῦμε νὰ κάνωμε ὀλόψυχα, σωστά, ἀκέραια εἶναι πάντοτε ἀπίστευτα περισσότερο ἀπὸ τὸ τίποτα. Εἶναι ἡ πραγματικὴ μέθοδος γιὰ νὰ ἔλθῃ πολιτισμός.

ΟΥΤΙ Σ

ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ

Σ' ένα κόσμο τοῦ ὁποίου τὰ ὅρια διαρκῶς στενεύουν, ὅπου αἱ ἐκ παραδόσεως ἀντιλήψεις περὶ δικαίου, οἰκονομίας, πολιτικῆς ἀκόμῃ καὶ πολιτισμοῦ μετροῦνται μὲ καινούργια μέτρα, ἢ ἀνθρωπότης προσπαθεῖ ν' ἀνακαλύψῃ νέες μορφές καὶ κανόνες ζωῆς γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς δικαίας κοινωνίας. Ἀυτὰ τὰ ζητήματα ἐπρόβαλαν στὴν ἡμερησία διάταξι τοῦ 25ου συνεδρίου τοῦ συμβουλίου τῆς Διεθνοῦς Ὁμοσπονδίας Χριστιανικῶν Συνδικαλιστικῶν Ὁργανώσεων, πὸ συνῆλθε στὸ Ἄμστερνταμ τὴν 20, 21 καὶ 22 Νοεμβρίου 1957.

Ὁ κ. Gaston Tessier πρόεδρος τῆς Ὁμοσπονδίας ὑπεγράμμισε τὴν ἱστορικὴ σημασία τοῦ συνεδρίου καὶ παρεκάλεσε τοὺς συνέδρους νὰ συμβάλουν στὴν ἐργασία του μὲ σοβαρότητα καὶ μὲ πληροφορία τῆς συνειδήσεως.

Παρὸν ἦτο καὶ ὁ κ. Theo. Grinevald ἀντιπρόσωπος τοῦ Διεθνοῦς Γραφείου Ἐργασίας (I. L. O.), ὁ ὁποῖος ἐχαιρέτησε τοὺς συνέδρους ἐκ μέρους τοῦ γενικοῦ γραμματέως τοῦ Γραφείου.

Ὁμιλεῖται ἦσαν ὁ κ. A. Cool πρόεδρος τῆς Βελγικῆς ὁμοσπονδίας τῶν χριστ. συνδικαλιστικῶν ὀργανώσεων, ὁμιλήσας εἰδικῶς ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς οἰκονομικῆς ἐνοποιήσεως τῆς Ἑυρώπης καὶ ὁ κ. A. Vanistendael, γενικὸς γραμματεὺς τῆς διεθνοῦς ὁμοσπονδίας ὁμιλήσας περὶ τῆς ταγχοσμίου συνδικαλιστικῆς κινήσεως καὶ τῶν σχετικῶν προβλημάτων.

Τὸ συνέδριον ἐκτὸς τῶν εἰδικῶν ψηφισμάτων ἐξέδωσε καὶ τὸ ἀκόλουθο γενικὸ ψήφισμα:

«Τὸ συμβούλιον... διακηρύσσει τὴν προσήλωσιν τῆς Ὁμοσπονδίας πρὸς τὰς κοινωνικὰς ἐκείνας τάσεις πὸν προέρχονται ἐκ τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν, τῶν μόνων ἰκανῶν ν' ἀναποκριθοῦν πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀνθρωπότητος καὶ εἰδικῶς πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἐργατῶν νὰ ζήσουν ὑπὸ κα-

λυτέρας συνθήκας ἀξιοπρεπείας, ἀνέσεως, ἀσφαλείας καὶ δυνατοτήτων διὰ περαιτέρω ἀνάπτυξιν.

Θεωρεῖ ὅτι αἱ χριστιανικαὶ ἀρχαί, αἱ ὁποῖαι ἀπέδειξαν τὴν ἰκανότητά των κατὰ τοὺς περασμένους αἰῶνας, εἶναι αἱ μόναι κατάλληλοι ὅπως συμβιβάσουν τὰ ἀτομικὰ καὶ κοινωνικὰ δικαιώματα μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς συγχρόνου οἰκονομίας καὶ ἐμπνεύσουν τὴν ἀπαιτουμένην δρᾶσιν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ συμφέροντος καὶ τῆς εὐημερίας τοῦ συνόλου καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν διαρκοῦς προόδου.

Τονίζει τὴν βασικὴν ἀνάγκην πραγματικῆς συνδικαλιστικῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν ἴδρυσιν συνδικαλιστικῶν ὀργανώσεων καὶ διὰ τὴν στρατολογίαν, ἐργασίαν καὶ ἀντιπροσώπευσιν τῶν ἐργατῶν εἰς ὅλα τὰ ἐπίπεδα.

.....

Διαδηλοῖ ἐκ νέου τὴν θέλησιν τῆς ὁμοσπονδίας ὅπως συνεργασθῇ μὲ ἄλλας ἐλευθέρως συνδικαλιστικὰς συνομοσπονδίας πρὸς συντονισμόν δρᾶσεως κατὰ τὸν καλύτερον δυνατὸν τρόπον εἰς περιπτώσιν διεθνοῦς συνεργασίας ἐπισήμου μορφῆς.

Καλεῖ ὅλους τοὺς ἐργάτας τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ διαφυλάξουν ἢ νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας των καὶ ἐξ ἀτομικῆς καὶ ἐξ οἰκογενειακῆς ἐπόψεως, νὰ ὑποστηρίξουν τὸ χριστιανικὸν συνδικαλιστικὸν κίνημα δι' ἐνσυνειδήτου προσηλώσεως καὶ ἀποτελεσματικῆς συνεργασίας.

Καλεῖ ὅλους τοὺς καλοπροαιρέτους ἀνθρώπους νὰ συμβάλουν εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου καὶ τώρα καὶ εἰς τὸ μέλλον διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀδελφωσύνης εἰς τὸν κόσμον».

ΑΠΟΨΕΙΣ

ΤΟ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

«Ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποίησατε».

Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Κυρίου, ἀναφερόμενα εἰς ἐκείνους ποὺ ἡρνήθησαν τὴν ἔμπρακτον ἀγάπην πρὸς τοὺς πεινῶντας, τοὺς διψασμένους, τοὺς γυμνητεύοντας, τοὺς ἐν φυλακῇ, λόγια ποὺ εἶναι ἓνα εἶδος προδημοσιεύσεως τῶν πρακτικῶν τῆς μελλούσης κρίσεως, πρέπει ἰδιαίτερώς νὰ τὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τώρα, ποὺ εἰσερχόμεθα εἰς τὸν χειμῶνα.

Εἶναι γεγονός, ὅτι ἡ Χριστιανοσύνη δὲν ἔχει προσέξει τὴν σπουδαιότητα τοῦ ΚΕ' κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ὅπου τὰ λόγια αὐτὰ εὐρίσκονται (στίχ. 31 - 46). Καὶ ἴσως, ἢ μᾶλλον ἀναμφιβόλως, πλείστον μέρος τῆς ἀκτινοβολίας τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνίαν χάνεται, ἀκριθῶς, διότι, δυστυχῶς, ἐκείνοι ποὺ ἐκπροσωποῦν τὸ Εὐαγγέλιον, εἶτε ἀπὸ ἀρμοδιότητος εἶτε ἀπὸ πίστεως, ἔχουν — ὀλιγοσταὶ εἶναι αἱ ἐξαιρέσεις — ἐντελῶς ξεχάσει τὸ κεφάλαιον αὐτό. Μέσα εἰς τὸν νοῦν τους εἶναι θαμμένον ἀπὸ «μωρὰς ζητήσεις καὶ γενεαλογίας καὶ ἔρεις καὶ μάχας νομικὰς».

Καὶ ὅμως δὲν χρειάζεται πολλὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ στοιχειώδης μόνον προσοχή, διὰ νὰ κατανοηθῇ ἀπὸ ὄλους, πόσον εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ζωντανεύσῃ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μας καὶ νὰ ἐκδηλωθῇ μὲ ὄλην τὴν ζωὴν μας, τὸ κεφάλαιον αὐτό, μὲ ἄλλας λέξεις ἢ ἐνεργὸς ἀγάπη, ἢ εὐποιΐα, ἢ ἀλληλεγγύη μας πρὸς τοὺς συνανθρώπους μας, ποὺ ἔχουν τὴν ἀνάγκην μας. Ἐφ' ὅσον τὸ κεφάλαιον αὐτὸ μένει ξεχασμένον μέσα μας, κάθε φόδος εἶναι δικαιολογημένος. Ἐάν, ἀντιθέτως,

ἀνακτήσῃ τὴν θέσιν ποὺ πρέπει εἰς τὴν ζωὴν μας, τότε εἶναι βᾶσιμος πᾶσα ἐλπὶς. Αἱ κυρώσεις καὶ αἱ ἀμοιβαί, ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὸ ἐν λόγῳ κεφάλαιον, δὲν εἶναι μόνον ὑπερφυσικά. Ἐκδηλοῦνται καὶ εἰς αὐτὴν ἐδῶ τὴν ζωὴν, εἰς αὐτὴν ἐδῶ τὴν κοινωνίαν, εἰς αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς καιροὺς, ὑπὲρ καὶ κατὰ ὄλων ἐκείνων, ποὺ ἀκολουθοῦν ἢ ἀντιθέτως παραλείπουν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐντολῆς αὐτῆς, τῆς πασῶν μείζονος!

ΕΠΡΕΠΕΝ, ΑΛΛΑ...

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἐντολῆς αὐτῆς διὰ τῆς ὕλικῆς βοήθειάς εἰς τοὺς πενεστέρους μας, λέγεται εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν «ἐλεημοσύνη». Εἶναι, θεοβαίως, ἀληθές, ὅτι τὴν ἐλεημοσύνην συνήθως τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ πολὺς κόσμος ὡς κάτι ποὺ συνδέεται μὲ τὸν ἐπαίτην, μὲ τὸ πενηνταράκι ἢ τὴν δραχμὴν ποὺ δίδει κανεὶς εἰς τὸν ζητιάνον τοῦ δρόμου. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὑπὸ τοιαύτην τινὰ ἔννοιαν δὲν θὰ ἔπρεπε πλέον νὰ γίνεταί λόγος περὶ ἐλεημοσύνης εἰς τὴν ἐποχὴν μας.

Πράγματι. Ἐπρεπε νὰ ἔχη διαμορφωθῇ τὸ κοινωνικὸν σύστημά μας κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη εὐκαιρία διὰ τὴν ἐκδήλωσιν τοιαύτης ἐλεημοσύνης εἰς τοὺς πεινῶντας καὶ γυμνητεύοντας διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν σήμερον πεινῶντες καὶ γυμνητεύοντες. Διὰ νὰ φέρωμεν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν ἓνα ἄλλο παράδειγμα: Εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους ἦνθει, ἀνθῆσιν πολὺ ὡραῖαν, ἢ πρακτικὴ τῆς ἐξαγορᾶς τῶν δούλων, ἀπελευθερουμένων. Ὑπῆρχον, δηλονότι, ἀληθινοὶ χριστιανοί, οἱ ὅποιοι κατέβαλλον χρήματα καὶ μὲ αὐτὰ ἐξηγορά-

ζετο ἡ ἐλευθερία δούλων. Σήμερον ἡ πρακτικὴ αὐτὴ εἶναι ἀπρηχαιωμένη διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι δουλεία δὲν ὑφίσταται, τοῦλάχιστον ἐμφανῆς καὶ ἀπροκάλυπτος, καὶ ἐπομένως δὲν ὑπάρχει πεδῖον διὰ τοιαύτην εὐποιῖαν. Κατὰ παρόμοιον τρόπον ἔπρεπε πλέον ἢ ἐλεημοσύνη νὰ εἶναι ἀπρηχαιωμένη, διότι, ἀπλούστατα, ἔπρεπε **κ α ι ῆ τ ο δ υ ν α τ ό ν**, τοῦλάχιστον αἱ διατροφῆ καὶ τὰ σκεπάσματα, πού ἀναφέρει ὁ Παῦλος, τὸ ἐλάχιστον, μεῖ ἄλλα λόγια, ὄριον τῆς συντηρήσεως νὰ ὑπάρχη δι' ὅλους καὶ νὰ εἶναι σήμερον κοινὸς τόπος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον πρὸς καιρὸν μόνον ὑπῆρξε πραγματικότης διὰ τοὺς πρώτους χριστιανούς, ὅπως ἀναφέρεται εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, «οὐδὲ ἦν τις αὐτῶν ἔνδεής». Μεῖ ἄλλους λόγους ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη ἔπρεπε νὰ εἶχεν ἐκτοπίσει τὴν ἐλεημοσύνην.

Ἐλεημοσύνη προϋποθέτει ἔνδειαν. Καὶ ἔνδεια προϋποθέτει ἔγκλημα ἐκ μέρους ἐκείνων πού ἠμποροῦσαν νὰ ἔχουν ἐξαλείψει τὴν ἔνδειαν διὰ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀληθινῆς ζωντανῆς καὶ ἐμψύχου κοινωνικῆς προνοίας, ἐκ μέρους, μεῖ ἄλλα λόγια, τῆς σημερινῆς κοινωνίας. Τὸ ἔγκλημα ὅμως αὐτὸ ἐν πάσῃ περιπτώσει διαπράττεται. Δὲν ἠμποροῦμεν, λοιπόν, νὰ ἀδιαφορήσωμεν διὰ τὰ θύματα, μετὰ τὴν δικαιολογίαν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ γίνεταί τὸ ἔγκλημα. Θὰ ἦταν, διὰ νὰ ἐνθυμηθοῦμε τὴν παραβολὴν τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου, ὡς ἔάν ὁ Σαμαρεῖτης, βλέπων τὸν περιπεσόντα εἰς τοὺς ληστές, νὰ τὸν ἐγκατέλειπεν ἀβόητον μετὰ τὴν δικαιολογίαν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν ληστεῖαι! Ἐφ' ὅσον, λοιπόν, κακῶς, κάκιστα βεβαίως, ἀλλ' ὡς πραγματικότης ἡ ἔνδεια ὑπάρχει, πρέπει νὰ ὑπάρχη ἀντιστοίχως καὶ ἡ ἐκδήλωσις ἐκείνη τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία προσπαθεῖ νὰ δώσῃ ἔστω καὶ τὴν ἀπλὴν παρηγορίαν καὶ τὴν μικρὰν ἀνακούφισιν, πού μπορεῖ νὰ δώσῃ. Χωρὶς, βεβαίως, αὐτὸ νὰ μᾶς ἀπαλλάσῃ ἀπὸ τὸν ἀγῶνα διὰ τὴν δικαιοσύνην!

ΕἶΝΑΙ ΣΧΗΜΑ ΛΟΓΟΥ ;

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐλεημοσύνη. Εἶναι γενικώτερον ἡ ἀλληλεγγύη. Ἡ Χριστιανοσύνη πρέπει νὰ ἀντιληφθῇ, ἐπὶ τέλος, ὅτι εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς ἀνήκει ἡ ἐκδήλωσις ἀλληλεγγύης ὄλων τῶν μελῶν τοῦ συνόλου. «Εἶτε πάσχει ἐν μέλος συμπάσχει πάντα τὰ μέλη». Αὐτὸ εἶναι ἀπλοῦν σχῆμα λόγου; Ἐάν δὲν εἶναι σχῆμα λόγου, ἔάν σπουδαίως λέγωνται αὐτὰ εἰς τὴν Γραφήν (καὶ νομίζομεν θὰ ἦτο βλασφημία καὶ νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς τὸ ἀντίθετον) τότε πρέπει νὰ θεωροῦμεν ὅλοι τὸν ἑαυτὸν μας ὑπόχρεων νὰ λογοδοτήσῃ κατὰ πόσον ἐκπληροῖ τὴν ἐντολὴν αὐτήν.

Καὶ ἡ πραγματικότης εἶναι ὅτι δὲν τὴν ἐκπληροῦμεν. Ὅπως ἀντιθέτως, ταμπουρωνώμεθα ὅλοι εἰς τὸν ἐγωϊσμόν μας καὶ φροντίζομεν ὥστε νὰ μὴν ἐπηρεαζώμεθα ἀπὸ τὴν δυστυχίαν τοῦ ἄλλου. «Ὁ καθένας γιὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ ὁ Θεὸς γιὰ ὅλους» εἶναι τὸ θρήνου ἄξιον σύνθημα, τὸ ὁποῖον ἀντετάχθη εἰς τὴν ἐντολὴν τῆς ἀγάπης, καὶ τὸ ὁποῖον, δυστυχῶς, κυβερνᾷ ἐν πολλοῖς τὴν κοινωνίαν μας καὶ τὴν χριστιανικὴν καλουμένην κοινωνίαν μας, τῆς χριστιανικῆς ἡγεσίας κοιμωμένης ἢ περὶ πολλὰ μεριμνώσης καὶ τυρβαζομένης.

ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΔΙΑ ΤΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ

Πρέπει, λοιπόν, νὰ γυρίσωμεν πίσω εἰς τὸ εἰκοστὸν πέμπτον κεφάλαιον τοῦ Ματθαίου. Χωρὶς προφάσεις, χωρὶς δισταγμούς, πρέπει νὰ ἐπιστρέψωμεν. Ἡ ἐπιστροφή τῆς Χριστιανοσύνης εἰς τὸ ΚΕ' κεφάλαιον τοῦ Ματθαίου θὰ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπον ἡ ἐπιστροφή τοῦ ἀσώτου.

Ἡ ἐπιστροφή αὐτὴ θὰ ἔχη ὡς συνέπειαν καὶ τὴν ἐπιστροφήν πολλῶν εἰς τὴν πίστιν, διότι, πῶς τὸ θέλετε, τὰ ἔργα τῆς ἀγάπης, ὅπως εἶπεν αὐτὸς ὁ Θεάνθρωπος, κἀνον τὸς ἀνθρώπους νὰ δοξάζουν τὸν Πατέρα τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ νὰ λησμονοῦν οἰαδήποτε ἐναντίον τῆς πίστεως κηρύγματα, καὶ οἰουσδήποτε δισταγμούς.

Αὐτὴ ἡ ἐπιστροφή πρέπει, βεβαίως, νὰ γίνη εἰς ὅλον τὸν Πλανήτην. Ἄς γίνη ὁμως πραγματικότης τοῦλάχιστον εἰς τὴν γωνίαν ἐκείνην τῆς γῆς, ποῦ εἶναι πεδῖον δράσεως ἐκείνων, ὅσοι ὀπωσδήποτε συνδέονται μὲ τὸ παρὸν περιοδικόν, εἰς τὸν τόπον μας. Ἄς δεῖξωμεν μέσα εἰς τὸν τόπον μας, εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἑλλάδα μας, ζωντανὴν τὴν ὀρθόδοξον ἀλλὰ λησμονημένην παράδοσιν τῆς ἀγάπης, ἐμπράκτως ἐκδηλουμένης, τῆς ἀλληλεγγύης τῶν μελῶν τοῦ συνόλου, ποῦ θὰ δώσῃ εἰς ὅλον αὐτὸ τὸ σύνολον καὶ ἓνα αἶσθημα ἀσφαλείας. Ἀσφάλεια δι' ἀλληλεγγύης θὰ εἶναι ὁ καρπὸς τῆς ἐπιστροφῆς μας εἰς τὸ ΚΕ' κεφάλαιον. Καὶ τότε ὅλαι αἱ περὶ τὰ λοιπὰ συζητήσεις θὰ ἔχουν νόημα καὶ θὰ εὐρουν καὶ ἐκείνους ποῦ θὰ τὰς προσέξουν. Ἄλλῶς οἰκοδομοῦμεν ἐπὶ τῆς ἄμμου.

ΝΑ ΜΗ ΠΕΡΙΜΕΝΩΜΕΝ...

Πρέπει ὁμως αὐτὸ τὸ ἔργον τῆς ἐπιστροφῆς μας εἰς τὴν εὐποιίαν νὰ μὴ γίνη οὔτε περιστατικῶς οὔτε μὲ φωνὰς μόνον καὶ ἐκπομπὰς συνημάτων, ποῦ δὲν συνοδεύονται ἀπὸ σοβαρὰν προσπάθειαν ἐφαρμογῆς. Πρέπει ἡ ἐπιστροφή αὐτὴ νὰ λάβῃ τὸν χαρακτήρα μιᾶς ἐξορμήσεως, βραδείας ἔστω, βηματηδὸν ἔστω χωρούσης, ἀλλὰ ἐξορμήσεως, ἡ ὁποία θὰ εἶναι μεθοδική, συστηματικὴ, ὀργανωμένη, μὲ πρόγραμμα, ὥστε νὰ προσδοκᾶται ὅτι θὰ κατακλύσῃ τὴν Ἑλλάδα.

Πῶς θὰ ἐπιτευχθῇ αὐτό, τί εἰδικώτερον καὶ συγκεκριμένως πρέπει νὰ γίνη, τοῦτο πλέον εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς παρούσης στήλης. Κάτι ὁμως ἡμποροῦμεν νὰ ὑποδείξωμεν, κάτι τὸ ἀμέσου ἐφαρμογῆς, ἕως ὅτου ὀργανωθοῦν τὰ συστηματικώτερα. Οἱ ἀναγνώσται μας, κάθε ἓνας ἀναγνώστης μας, ἂς βάλῃ τὸ χέρι στὴν καρδίαν καὶ ἂς ἰδῇ τί μπορεῖ αὐτὸς νὰ βοηθήσῃ, χωρὶς νὰ περιμένῃ νὰ ἰδῇ τί θὰ κάμουν οἱ ἄλλοι. Ἄς μὴ ἐξαρτήσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντός του ἀπὸ τὸ κατὰ πρόσον οἱ ἄλλοι ἐκπληροῦν τὸ ἰδικόν των.

Καὶ ἂς ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι κάθε βο-

ήθεια, τὴν ὁποίαν παρέχομεν εἰς ἓνα ἀδελφόν μας, ποῦ εἶναι πενέστερος ἀπὸ ἡμᾶς, κάθε οἰκονομία, τὴν ὁποίαν κἀνομεν ἀπὸ τὸν προϋπολογισμόν μας, ἔστω καὶ πτωχικὸν προϋπολογισμόν, διὰ νὰ πάρῃ κάτι κάποιος, ποῦ ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ ἡμᾶς στερεῖται, ἀποτελεῖ ὄχι πολυτέλειαν ἠθικῆς, ἀλλ' ἐκπλήρωσιν ὀφειλῆς ἐπιτακτικῆς. Ἡ μὴ ἐκπλήρωσις τῆς ὀφειλῆς αὐτῆς μᾶς μαρμαζώνει, ὑπονομεῖ τὸν ψυχικόν μας ὀργανισμόν. Ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ μᾶς ἀνεβάζει.

Ἀφιέρωσαμεν αὐτὴν τὴν φορὰν ὀλόκληρον τὴν στήλην εἰς τὸ μεγάλο αὐτὸ θέμα. Θὰ ἔπρεπε νὰ ἀφιέρωσωμεν ὀλόκληρον τὸ περιοδικόν, ὀλόκληρον τὴν ὑπόστασίν μας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, διὰ τὸ παρὸν φύλλον τοῦλάχιστον, ἡ παρούσα στήλη εἶπεν ὅτι εἶχε νὰ εἴπῃ. Τὸν λόγον πλέον ἔχει ὁ ἀναγνώστης.

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟΝ

Καὶ ὁμως θὰ μᾶς ἐπιτραπῇ ἓνα διπλοῦν ὑστερόγραφον μὲ δύο περιστατικά:

Τὸ ἓνα: Εἰς κάποιον ἔρανον κυρταὶ ἐπεσκέφθησαν ἓνα προσφυγικὸν συνοικισμόν τῶν Ἀθηνῶν. Εἶδαν ἐκεῖ τοὺς ἀνδρας νὰ παραμένουν μέσα εἰς τὰ σπίτια των, μολονότι ἡ ὥρα ἦτο ἐργάσιμος. Ἀπλούστατα ἦσαν ἀνεργοὶ! Καὶ εἶδαν ἀκόμη αἱ κυρταὶ αὐταὶ τὰ παιδιὰ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, νὰ προσπαθοῦν νὰ γεμίσουν τὸ στομάχι των μὲ κολοκύθια ὤμα. Ἦτο τὸ μόνον φαγητόν, μὲ τὸ ὅποιον προσπαθοῦσαν νὰ κορέσουν τὴν πείναν των!

Θὰ μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι, μολονότι πᾶν ἄλλο παρὰ πλουσία χώρα εἴμεθα, θὰ ἡμποροῦσε κάτι νὰ ἐχθῆ γίνεῖ διὰ νὰ μὴ ζοῦν μὲ κολοκυθάκια ὤμα τὰ παιδιὰ ποῦ κατοικοῦν εἰς ὀλίγην μόνον ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ κέντρον, ὅπου ἐτραγοῦδησαν οἱ Πλάττερς ἐνώπιον πολυαρίθμων ἀκροατῶν, ὁ καθένας ἐκ τῶν ὁποίων ἔδωσε διὰ τὸ εἰσιτήριο ὅτι ἔθιμον ἔδωσε διὰ τὸ εἰσιτήριο ὅτι ἔθιμον ἔδωσε νὰ χορτάσῃ ἓνα ἀπὸ τὰ παιδάκια αὐτὰ δι' ἓνα μῆνα!

Καὶ τὸ ἄλλο εἶναι ἡ ἀντίθετος περίπτωσις: Ὑπῆρξαν εὐποροὶ οἰκογένεια τῶν Ἀθηνῶν, αἱ ὅποια ἀκριβῶς εἰς τὸ σύνθημα τῆς εὐποίας ὑπακούουσαι, ἐνῶ κατ' ἔτος ταξειδεύουν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἐφέτος δὲν ἐπῆγαν. Τὰ ἔξοδα ὅμως αὐτοῦ τοῦ ματαιωθέντος ταξειδίου τὰ ἐχρησιμοποίησαν διὰ νὰ βοηθήσουν ἄλλους. Καὶ ἦλθε μέχρι τῶν γραφείων μας τὸ ἄκουσμα περιπτώσεως πτωχῆς οἰκογενείας, πού ἠμπόρεσε νὰ στεγάσῃ τὸ σπῆτι τῆς καὶ νὰ περιμένῃ τώρα τὸν χειμῶνα, ἀπὸ ἀπόψεως στέγης τοῦλάχιστον, ἥσυχος, διότι μία ἄλλη οἰκογένεια ἐθύσασε τὸ ταξίδι αὐτὸ εἰς τὴν Εὐρώπην.

Τὸ κακὸν ὅμως εἶναι, ὅτι τοιαῦτα παραδείγματα εἶναι ἐλάχιστα, ἐνῶ τὰ πλοῖα καὶ τὰ ἀεροπλάνα πού μετέφεραν εἰς τὰς Εὐρώπας ἀνθρώπους, πού ἐπέταξαν τὰ λεφτά τους ἀσκόπως, τοῦλάχιστον διότι δὲν ἤξεραν κἄν ξένας γλώσσας, τὰ βιβλία αὐτὰ καὶ τὰ ἀεροπλάνα ἦσαν κατάφορτα καὶ ἐφέτος. Καὶ ἡ κουτῆ Μαριά περιέρχεται τὰς Εὐρώπας καὶ τὰς Ἀμερικός, ὅταν ἄλλοι περνοῦν ἡμέρας λιμοῦ κατοχῆς!

Z. N.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ

Ἀγαπητὲς «Ἀκτίνες»

Τὸν περασμένον Αὐγούστου μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσω στὸ ἤθεμο καὶ γαλήνιο νησί τῆς Λήμνου μιά σεμνὴ τελετὴ. Τὴν τελετὴ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἀπέριττου, ἀλλὰ μεγαλοπρεποῦς μνημείου εἰς ἀγωνίαν μνήμην τῶν Κυπρίων ἀγωνιστῶν, πού ἔπεσαν εἰς τὸν ἱερὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνα. Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἀνηγέρθη ἀπὸ τὸν Λημνιακὸν λαὸν τῆ πρωτοβουλία τοῦ Σεβασμωτάτου Μητροπολίτου Λήμνου κ. Διονυσίου. Τοῦ Σεβασμωτάτου εἶναι πολὺ καλῶς γνωστὸς ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ μεγάλη του ἀγάπη πρὸς τὴν Κύπρον καὶ τὸν λαὸν τῆς, τὸν ὅποτον τόσον εὐδοκίμως ὑπηρετήσεν ἄλλοτε ὡς διευθυντῆς τῆς ἐκεῖ ἱερατικῆς σχολῆς. Ἀλλὰ καὶ πρὸ δύο ἐτῶν πολὺ μεγάλας ὑπηρεσίες προσέφερε στὸν κυπριακὸν ἀγῶνα, ὡς ἀντιπρόεδρος τῆς Πανελληνίου Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν αὐτοδιάθεσιν τῆς Κύπρου.

Ἡ ὄραία αὕτη πρωτοβουλία ἐκτιμήθηκε καὶ

ἀπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἀγωνιζομένου κυπριακοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἐθνάρχης Κύπρου Μακάριος εὐχαρίστως ἀνταποκρίθηκε στὴν πρόσκλησι τοῦ Σεβασμωτάτου, ὅπως ἐπισκεφθῆ τὸ νησί καὶ ἀποκαλύψῃ τὸ μνημεῖον.

Τὴν ἐπίσκεψίν του ἐπραγματοποίησεν ὁ Ἐθνάρχης τὴν 30ὴν παρ. Αὐγούστου, τυχὼν ἐνθουσιῶδους καὶ ἐγκαρδίου ὑποδοχῆς ἐκ μέρους ὄλων τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ. Ἡ μεγαλοπρεπὴς θ. λειτουργία πού ἐτελέσθη τὴν ἐπομένην ἀπὸ τοὺς δύο ἱεράρχας καὶ ἡ δημοφρῆ τελετὴ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ μνημείου πού ἀκολούθησε, σκόρπισαν οἰγὴ θρησκευτικῆς συγκινήσεως καὶ πατριωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ σ' ὅλο τὸ νησί. Ἡ ἐμπνευσμένη προσφώνησις τοῦ Σεβασμωτάτου Μητροπολίτου καὶ ἡ γεμάτη παλμόν, ἐνθουσιασμόν καὶ πίστιν ὁμιλία τοῦ Μακαριωτάτου, χάρισαν ἀλησμόνητες στιγμῆς στοὺς πρωτοπόρους Λημνίους.

Ἄλλ' ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ ἐξαρθῆ ἐδῶ εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ μνημείου. Σημῆμόν σ' ἓνα λοφίσκο κοντὰ στὴν Μύρινα, τὴν πρωτεύουσα τοῦ νησιοῦ, ἀπὸ λημνιὸν γρανίτη, ὁμοίει τοῦ τοπίου. Στὸν καθεὶνα πού τὸ ἀτενίζει, τοῦ θυμίζει ἓνα μεγαλειώδη ἀγῶνα, μὰ ὑπέρτατη θυσία, ἓνα βασανισμένον μὰ μέχρι τέλους ἀγωνιζόμενον λαόν. Ἡ θύμισις φέρνει τὴν πνευματικὴν ἀνάτασι, κ' αὐτὴν ἀκολουθεῖ μὰ προσευχῆ, πού σὰν θυμιάματα ἀνεβαίνει στὸ θρόνον τοῦ παντοδυναμοῦ καὶ δικαίου Θεοῦ: «Θεὲ μου, βοάβουσε τὴν ὑπέρτατη θυσία καὶ χάρισε στὴν Κύπρον μας τὴ Νίκη καὶ τὴ Λευτερίαν».

Ἀξίζει πράγματι ἓνας μέγας ἔπαινος στὴ μικρὴ Λήμνον, πού ἔδειξε μὲ τὴν πράξιν τῆς αὐτῆ πῶς ἔχει μιά μεγάλη καρδιά, πού οἱ κτύποι τῆς ἐνώθησαν πιά ἀδιάρρηκτα μὲ ἐκείνους τῆς καρδιάς τοῦ ἀγωνιζομένου Κυπριακοῦ λαοῦ. Ἐνας τέτοιος σύνδεσμος ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἐλευθέρως πατρίδος μὲ τὴν Κύπρον, ἂν δημιουργηθῆ, πολὺ θὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν μεγάλο ἀγῶνα. Κι' εἶναι ἀνάγκη ὁποσοδήποτε δλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ συμμετάσχῃ στὸ μεγάλο αὐτὸ ἐθνικὸν χρέος. Κάθε ἐπαρχία μικρὴ ἢ μεγάλη μπορεῖ κατὰ ἓνα ὀποιοδήποτε τρόπο νὰ δώσῃ τὸ «παρὸν» στὴ μεγάλην σταυροφορίαν τῆς ἀλληλεγγύης γιὰ τὴν πολυβασανισμένην Κύπρον. Εἶναι μιά εὐκαιρία μοναδική, ἀπὸ τὴν ὅποια κανεὶς δὲν πρέπει νὰ λείψῃ.

Μὲ ἐκτίμησιν

ΑΝΤ. ΚΟΥΔΟΥΝΑΣ

ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΑΛΞΕΙΣ

Κύριε Διευθυντά,

Παίρνω ἀφορμὴ ἀπὸ τὸ ἄρθρον γραμμῆς τοῦ τεύχους Ἰουλίου «Οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰς ἐπάλληξις», μοῦ δίνει δὲ τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκθέσω τίς ἀκόλουθες σκέψεις:

Εἶναι παρόδοξο πῶς ὁ δυτικὸς κόσμος διακηρύττει συνεχῶς ὅτι πιστεύει στὶς θεοσούστατες ἀλήθειαι τῆς ἐλευθερίας, δικαιοσύνης καὶ

ισότητος, στήν προᾶξι ὅμως ἀποδεικνύει τὸ ἀντίθετο. Παρακολουθῶν τὰ σχόλια καὶ τὴν ἀρθρογραφία τοῦ ἐδῶ τύπου, ποτὲ δὲν εἶδα καμμιά ἀπολύτως ἀποδοκιμασία γιὰ τὴν πολιτικὴν στάσι τοῦ δυτικοῦ ἀποικιοκρατισμοῦ. Γι' αὐτὸ ὀλίγη συγχωροχάρη τὸν συγγραφέα τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ, ποὺ μὲ πλήρη σαφήνεια καὶ ἀντικειμενικότητα ἐκθέτει τὶς ὁμότητες τοῦ ἀποικιοκρατισμοῦ, πολὺ δὲ ὀρθὰ διαχωρίζει τὸ χριστιανικὸ πολιτικὸν ἀπὸ τὶς ἐκτροπές τοῦ δυτικοῦ ἀποικιοκρατισμοῦ.

Οἱ «Ἀκτίνες», μὲ τὴ φιλοξενία τέτοιου ἄρθρου, δίδουν τὴν εὐκαιρία ἰσοσταθισμένους διανοουμένους νὰ ὑψώσουν φωνὴν διαμαρτυρίας στὶς ὁμότητες αὐτές. Συμβάλλουν καὶ στὴ διαφώτισι τῆς παγκοσμίας κοινῆς γνώμης ὅτι ὁ ἰσχυρὸς ἀνθρώπος δὲν ἔχει καμμιά δικαιοδοσία νὰ καταπατῇ τὰ ἀνθρώπινα καὶ θεῖα δικαιώματα, ἀλλὰ μόνον νὰ τὰ ἐξυπηρετῇ. Εἶναι, ἐπομένως, ὑποχρέωσις τῶν χριστιανῶν νὰ διασαλπύσουν τὰ θεοσύστατα δικαιώματα εἰς τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, χωρὶς καμμιά ἐπιφύλαξι. Ἡ ἐποχὴ μας, δυστυχῶς, μᾶς ὠδήγησε ὥστε νὰ διστράζωμε γιὰ τὸ θάρος ὄχι μόνον τῆς γνώμης μας, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ θεοσύστατη διακήρυξι «δικαιοσύνην μάθετε οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς».

Καιρὸς νὰ ἐννοήσουν οἱ ἀποικιοκράται ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ξηρὰ καὶ τυπικὴ λατρεία ἢ πεπερασμένη κοσμοθεωρία, ἀλλὰ ζωντανὸν βίωμα ὄχι μόνον τῆς θρησκευτικῆς, ἀλλὰ καὶ κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς μας ζωῆς. Καὶ οἱ διανοοῦμενοι χριστιανοὶ δὲν ἐμποδίζονται ἀπὸ τίποτε, ὥστε νὰ μὴν ἐργασθῶν ἐντατικὰ γιὰ τὴν ἐπικράτησι τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἰησοῦ, ποὺ γι' αὐτὸν «οὐκ ἔστι Ἰουδαῖος, οὐδὲ Ἕλληνας οὐκ ἔστι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος...πάντες γὰρ ἡμεῖς ἐν ἑσμέν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ».

N. Jersey Πρεσβ. ΣΤΥΛ. Ν. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΗΣ

«ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΣΤΑΓΜΑ»

Ἀγαπηταὶ «Ἀκτίνες»,

Δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μᾶς ἀφήσῃ ἀσυγκλίνητους καὶ μᾶς τὸ δρᾶμα τῶν ἀνέργων, ποὺ ἐκτυλλίσσεται στὸ πρόσωπο τῆς Νάντιας στὸ τεῦχος τοῦ Ἰουνίου. Εἶναι ἓνα δρᾶμα, ποὺ δυστυχῶς ζωῖμε καθημερινῶς, καὶ κοιτεῖομε νὰ πάθωμε πλῆξι ἀπ' αὐτό, μὰ ποὺ ἐν τούτοις, ἀπερίσκεπτοι καὶ ἀστικοὶ ὅπως καταντήσαμε, δὲν φροντίζομεν γιὰ τὴν λύσι τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προβλήματος τῆς κοινωνίας μας, ἀλλὰ ἀρκοῦμεθα μόνον εἰς μερικὰς πενιχρὰς πράξεις ἀγάπης, γιὰ νὰ ἔχωμεν ἀναπαυμένη τὴν συνείδησί μας, καὶ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα κυτᾶμε τὸν ἑαυτοῦλην μας.

Μᾶς ἀπασχόλησε, λοιπόν, καὶ μᾶς τὸ ζήτημα αὐτό, καὶ τὸ συζητήσαμε ὅλοι μιά βραδύα στὸ κοινὸ μας τραπέζι, γιὰ νὰ βγάλουμε ὡς συμ-

πέρασμα πὼς δὲν φθάνουν μόνον οἱ καλωσύνης ποὺ κάνουνε στοὺς ἀδυνάτους, ἀλλὰ χρειάζεται μιὰ οὐσιαστικὴ, ριζικὴ θὰ λέγαμε, ἀλλαγὴ τῶν πραγμάτων, ὥστε ἡ ἰσότης ἐκείνη τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων νὰ γίνῃ πραγματικότης καὶ στὴ σημερινῇ διψασμένη ἐργατικῇ τάξει τῆς κοινωνίας μας.

Ὅχι ἦτον ὅμως, ἐλλείψει τοῦ τελευταίου τούτου, δὲν θὰ πρέπει νὰ καταργηθῶν καὶ οἱ ἔστω πρώτες βοήθειες, ποὺμποροῦν νὰ δοθῶν στοὺς ἔχοντας ἀνάγκην. Καὶ ἓνας καλὸς χριστιανὸς «δὲν πρέπει νὰ τρώγῃ στὸ σπῆτι του γλυκὸ ψωμί καθ' ἡν στιγμήν βλέπει τριγύρω του μικρὰ παιδιὰ πολυμελοῦς οἰκογενείας, νὰ πεθαίνουν τῆς πείνας σὺν νὰ ἔχωμεν 41».

Ἔτσι, λοιπόν, σκεφθήκαμε καὶ μεῖς πὼς μποροῦμε νὰ δώσωμε κάτι, ἔστω ἀπ' τὸ ὑπέρογμά μας, διὰ νὰ βοηθήσωμε τοὺς περισσότερον ἀπὸ μᾶς δυστυχισμένους ἀνθρώπους. Ἡ ἰδέα αὐτὴ μᾶς ὠδήγησε στὸν «κουμπαρὰ τοῦ ἀνέργου», τὶς πενιχρὰς εἰσπράξεις τοῦ ὁποίου θέτομεν εἰς τὴν διάθεσί σας. Πολὺ θὰ ἐπιθυμοῦσαμε νὰ μὴν τὶς λάβετε αὐτὲς τόσον σὺν βοήθεια στοὺς ἀνέργους, γιὰτὶ ἄλλως τε εἶναι τόσον ἀνάξια λόγου, ὅσον σὺν μιᾷ ἐκδηλώσει ἀγάπης καὶ συμπόνιας πρὸς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς, οἱ ὁποῖοι τόσο ὑποφέρουν.

Μετὰ τιμῆς
ΜΕΡΙΚΟΙ ΦΟΙΤΗΤΑΙ

Ἡ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΣ Εἰς τὰ Χῶρια

Ἀγαπηταὶ «Ἀκτίνες»,

Ἔχω μείνει τελευταίως, γιὰ ὀλίγο διάστημα, στήν Ἰακάρια. Ἐκεῖ ἔτυχε νὰ μάθω ὅτι σὲ ὄλο τὸ νησί, ἀκόμη καὶ στὴν πρωτεύουσά του, τὸν Ἅγιον Κήρυκο, δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνας πνευματικὸς. Καὶ σκεπτόμαι ὅτι τὸ ἴδιο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ συμβαίνει καὶ σὲ ἄλλες περιοχὰς τῆς χώρας μας. Ἐπομένως, στήν ὀρθόδοξη χριστιανικῇ Ἑλλάδι μας, ἑκατοντάδες χιλιάδων καλοπροαίρετοι ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ μεγάλωνουν, γηράσκουν, πεθαίνουν, χωρὶς νὰ ἔχων ἐξομολογηθῆ οὔτε μιὰ φορὰ στὴ ζωὴ τους! Καὶ κανχώμεθα γιὰ τὴν πρόοδο ποὺ ἔκαμε ἡ πατρίδα μας στὸν θρησκευτικὸν τομέα! Καὶ γιὰ νὰ ἐπανέλθω στήν Ἰακάρια, γνώρισα ἐκεῖ ἓναν παπᾶ τοῦ χωριοῦ, συνετό, ἠθικὸ, γιὰ τὸν ὅποιον τὸ ποίμνιό του λέγει τὰ καλύτερα λόγια. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι δὲν ἔχει μεγάλη μόρφωσι (εἶναι μόνον ἀπόφοιτος σχολαρχείου), καὶ ἴσως γι' αὐτὸ δὲν τὸν θεωροῦν κατάλληλον νὰ ἐξομολογῇ. Μὰ ἐκεῖ ποὺ δὲν ὑπάρχει κανένας, δὲν θὰ ἦτο προτιμότερο τέτοιοι κληρικοὶ νὰ ἐξομολογοῦν; Πρέπει νὰ εἶναι ἓνας παπᾶς θεολόγος γιὰ νὰ μορεῖ νὰ καθοδηγῇ τὶς ἀπλοῖκὰς ψυχὰς τῶν χωρικῶν μας; Ἐπαναλαμβάνω: παρὰ κανένας!

Τί λέτε καὶ σεῖς;

Μὲ πολλὴν ἐκτίμησι

ΣΤΕΦ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΤΟ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Τὰ δύο «φεστιβάλ» — τῆς Ἐπιδαύρου καὶ τῶν Ἀθηνῶν — ἐκυριάρχησαν κ' ἐφέτος στὴν θερινὴ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ζωὴ μας. Τὸ πρῶτο, ποὺ ἐσημείωσε καὶ πάλι — περισσότερο μάλιστα ἐφέτος ἀπὸ ἄλλοτε — ἐξαιρετικὴν ἐπιτυχία, καλλιτεχνικὴ καὶ οργανωτικὴ, παρουσίασε, ἐκτὸς ἀπὸ ἐπαναλήψεις τριῶν τραγωδιῶν ποὺ εἶχαν δοθῆ κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια, τρία νέα ἔργα: τὸν «Οἰδίποδα ἐπὶ Κολωνῶν» τοῦ Σοφοκλέους, τὴν «Ἰφιγένειαν ἐν Ταύροις» τοῦ Εὐριπίδου καὶ τὰς «Θεομοφοριαζούσας» τοῦ Ἀριστοφάνους.

Στὴν τραγῳδίᾳ τοῦ Σοφοκλέους ὁ κ. Ἀλέξης Μινωτῆς, ποὺ ἐκηρυχθῆσε τὸ ἔργο καὶ ἐρμήνευσε συγχρόνως τὸν ὄλο τοῦ Οἰδίποδος, παρουσίασε μίαν ἐμπνευσμένην, γεμάτην ἀπὸ κατανόηση καὶ δονημένην ἀπὸ ποίηση ἐργασία, πού, παρὰ τὶς λεπτομερειακὰς ἐπιφυλάξεις, ἐπροκαλοῦσε τὴν ἐκτίμηση καὶ τὴν ἱκανοποίησιν. «Ὅταν μάλιστα λάβῃ κανεὶς ὕπ' ὄψει ὅτι ἡ τραγῳδία αὕτη — τὸ ὀριμώτερον καὶ πνευματικώτερον ἔργο τοῦ μεγάλου τραγικοῦ, ποὺ τὸ ἔγραψε στὸ τέλος τῆς ζωῆς του, σὺν κορύφωμᾳ καὶ ἐπιστέγασμα τῆς θαυμαστῆς δημιουργίας του — δὲν προσφέρεται πολλὴν σὲ θεατρικὴ ἐρμηνεία, διότι κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸν λόγο καὶ ὑστερεῖ σὲ δράση, ἢ ἐπιτυχία τῆς παραστάσεως παρὲν μεγαλύτερη ἀξία.

Ἀντίθετα, ἢ «Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις» τοῦ Εὐριπίδου, ποὺ ἔχει ζωηρὴν δράση, ἔντονα αἰσθήματα καὶ δυνατὰ συγκρούσεις, καὶ προκαλεῖ ἐπομένως πῶς ἅμεσα τὴ συγκίνηση καὶ τὴν ἀγωνία, εἶναι ἀπὸ τὰ καταλλήλοτα ἔργα γιὰ θεατρικὴ παράστασιν. Φτάνει βέβαια νὰ ἐπιτύχῃ καλὴ σκηνοθεσία καὶ καλὴν ἐρμηνεία. Καὶ εἶναι πολλὸν εὐχάριστο νὰ διαπιστῶνῃ κανεὶς ὅτι ἐπέτυχε καὶ τὰ δύο στὰ πρόσωπα τοῦ σκηνοθέτη κ. Κωστῆ Μιχαηλίδου καὶ τῆς ἐξαιρετικῆς τραγωδοῦ Ἄννας Σουνοδινοῦ. Γι' αὐτὸ ἡ ἐντύπωση ἀπὸ τὴν παράστασιν ἦταν ἀπόλυτα ἱκανοποιητικὴ.

Τὶ κοίμα ποὺ δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν παράστασιν τῶν «Θεομοφοριαζουσῶν». Τί κοίμα!

ΤΟ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΑΘΗΝΩΝ

Τὸ Φεστιβάλ Ἀθηνῶν ἦταν δυστυχῶς πολλὸν περιορισμένο. Ἄν ἔλειπε ἡ καλὴ εὐκαιρία νὰ βοηθῆ ὁ διάσημος Ἕλληνας ἀρχιμουσικὸς Δημήτριος Μητρόπουλος στὴν Εὐρώπην, ὥστε νὰ μπορῇ νὰ συμμετάσχῃ μετὰ τὴν Φιλαρμονικὴ τῆς Βιέννης, τὸ Φεστιβάλ δὲν θὰ εἶχε νὰ παρουσιάσῃ παρὰ τὶς ἴδιες τραγωδίαι, ποὺ παρουσιάσθησαν στὸ Φεστιβάλ Ἐπιδαύρου, καθὼς

καὶ μὴ σειρὰ συναυλιῶν τῆς Κρατικῆς Ὀρχήστρας Ἀθηνῶν, καὶ αὐτὲς μετὰ ξένα ἀποκλειστικῶς ἔργα καὶ μετὰ συμμετοχὴ ξένου ἀρχιμουσικοῦ καὶ ξένων σολίστ.

Βέβαια κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια τὸ Φεστιβάλ ἦταν πράγματι βαρυσφορωμένο μετὰ ξένα ἔργα καὶ ξένους καλλιτέχνες, πού, χωρὶς νὰ εἶναι ἀνώτεροι ἢ τουλάχιστον αἰσθητικῶς ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς δικούς μας, κρατοῦσαν μίαν δυσανάλογα μεγαλύτερη καὶ ὑψηλότερη θέση στὶς καλλιτεχνικὰς του ἐκδηλώσεις. Κι' ἐμεῖς οἱ ἴδιοι εἴχαμε κατακοίρει αὕτη τὴν δυσαναλογία καὶ ἐξουστῆσαμε ἀνάλογη ἀποσυμφόρηση κ' ἀναδιοργάνωση τοῦ Φεστιβάλ.

Ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅμως αὐτὸ ἕως τὸ σημεῖο νὰ παρουσιασθῆ τόσο φτωχὸ καὶ τόσο λειψό, ὅπως ἐφέτος, ἡ διαφορὰ εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη. Ἀφοῦ κύριος σκοπὸς εἶναι ἡ προβολὴ καὶ ἡ ἀξιοποίηση τῶν πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν δυνάμεων τῆς χώρας, γιὰτὶ δὲν ἐφρόντισαν οἱ ἀρμόδιοι νὰ πραγματοποιηθῆ κατὰ τὸ δυνατόν ὁ σκοπὸς αὐτός;

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Μητρόπουλο ἔχουμε στὸ ἐξωτερικὸν ἀρκετούς, τὸ ἴδιο περίπου διάσημους, Ἕλληνας καλλιτέχνες, ποὺ διαπρέπουν ἐκεῖ, ἀλλὰ πάντα νοσταλγοῦν κ' ἀγαποῦν τὴν Πατρίδα τους. Γιὰτὶ δὲν τοὺς κάλεσαν νὰ λαμπρύνουν μετὰ τὴν συμμετοχὴν τους τὸ Φεστιβάλ καὶ νὰ τονώσουν καὶ νὰ ἐξάρουν τὸν Ἕλληρικὸν χαρακτῆρα;

Γιὰτὶ νὰ μὴ συμμετάσχῃ ἐφέτος ἡ Ἐθνικὴ Λυρικὴ Σκηνὴ μας μαζί μετὰ τὴν λαμπρὰ χορωδία τῆς; Γιὰτὶ, σὶς συναυλίας, νὰ μὴν ἐκτελεσθῆ οὔτε ἓνα — εἶναι πραγματικὰ καταπληκτικὸν κ' ἐξοργιστικόν οὔτε ἓνα — Ἕλληρικὸν μουσικὸν ἔργο; Γιὰτὶ ἀκόμη νὰ μὴν πλουτισθῆ τὸ Φεστιβάλ καὶ μετὰ ἄλλες ἐκδηλώσεις ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ πνευματικὴν δημιουργίαν τοῦ τόπου μας, ὅπως ὁ χορὸς καὶ τὸ σύγχρονον θέατρο;

Νομίζουμε ὅτι οἱ ἀρμόδιοι πρέπει νὰ μελετήσουν τὰ θέματα αὐτὰ καὶ νὰ φροντίσουν γιὰ τὰ ἐπόμενα τουλάχιστον χρόνια, νὰ δώσουν τὶς λύσεις ποὺ ἐπιβάλλει ὁ προορισμὸς καὶ ὁ χαρακτῆρας τοῦ Φεστιβάλ.

ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΝ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Δεκατρία λογοτεχνικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ σωματεία, ποὺ ἐκπροσωποῦν τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ κόσμου τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀπεφάσισαν νὰ ἐκδηλώσουν καὶ ἐμπράκτως τὴν ἀλληλεγγύην καὶ τὴν συμπαράστασίν τους στὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τῶν Κυπρίων. Καὶ ὄχι μόνον αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ νὰ συστηματοποιήσουν καὶ νὰ σταθεροποιήσουν τὶς ἐνεργειὰς τους μετὰ τὸν καταρτισμὸν μιᾶς κοινῆς Ἐπιτρο-

τῆς, πὺν νὰ βροῖσεται σὲ μόνιμη ἐπαφὴ μὲ τὶς ἀντίστοιχες ὀργανώσεις σ' ὁλόκληρο τὸν κόσμον, γὰρ νὰ τὶς διαφωτίζη καὶ νὰ τὶς κινήσῃ σὲ παράλληλη δρόση.

Χαιρετίζουμε με ἰδιαιτέρη ἱκανοποίηση καὶ χαρὰ τὶς ἀποφάσεις αὐτὲς τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κόσμου, καὶ πιστεύουμε ὅτι θὰ τὶς πραγματοποιήσῃ καὶ θὰ τὶς ἀξιοποιήσῃ μὲ τὴν ἔμπνευση, τὴν ζέση, τὴν θέληση καὶ τὸ σθένος, πὺν πάντα χαρακτηρίζουν τοὺς δημιουργικοὺς ἀνθρώπους.

Εἶναι ἄλλωστε τόσο πολὺ μέσα στοὺς σκοποὺς καὶ στὴν ἀποστολὴ τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης ὁ ἀπελευθερωτικὸς ἀγώνας τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, ὥστε νὰ μπορῇ κάλλιστα — καὶ νὰ πρέπη — νὰ ἐνταχθῇ — στὴν κορυφὴ μάλιστα — τῶν ἐπιδιώξεων καὶ τῶν διεκδικησέων του. Διότι ποὺ μεγαλύτερο πνευματικὸ ἀγαθὸ, ποὺ ἀνώτερο καὶ οὐσιαστικότερο πνευματικὸ δικαίωμα, ποὺ πολυτιμότερο δῶρο τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει ἀπὸ τὴν Ἐλευθερία;

Γι' αὐτὸ καὶ πιστεύουμε ἀπόλυτα ὅτι οἱ ἐκδηλώσεις καὶ οἱ ἐνέργειες τῆς κοινῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κόσμου θ' ἀποδώσουν σημαντικὰ καὶ γόνιμα ἀποτελέσματα. Ἡ πρώτη ἐκδήλωση, πὺν μὲ τόσο μεγάλη — μὲ πλήρη, μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς — ἐπιτυχία, τόσο ἀπὸ τὴν ἀποψη τὴν καλλιτεχνική, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς συγκεντρώσεως καὶ τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαοῦ, ἐδόθηκε στὸ θέατρον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ἐγγυᾶται ὅτι καὶ ὅλες οἱ μετέπειτα ἐκδηλώσεις καὶ ἐνέργειες θὰ ἔχουν τὴν ἴδια ἐπιτυχία καὶ τὴν ἴδια ἐπίδραση.

ΕΝΑΣ ΑΞΙΟΠΡΟΣΕΚΤΟΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Πρέπει ἀσφαλῶς νὰ προκαλέσῃ τὴν ἰδιαιτέρη προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἑλλήνων λογοτεχνῶν καὶ συγγραφέων γενικώτερα ὁ διαγωνισμὸς συγγραφῆς βιβλίων, πὺν ἔχει προκηρῦξει ἡ Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τὸ εὐρὸν καὶ φιλελεύθερο πνεῦμα τῆς σχετικῆς προκηρῦξεως, καὶ τὸ εἶδος καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν λογοτεχνικῶν καὶ τῶν ἄλλων βιβλίων πὺν ζητεῖ (συλλογὲς διηγημάτων καὶ μυθιστορήματα, μελέτες γιὰ τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν καὶ γιὰ τὰ ἔθνη μᾶς ἥδη καὶ ἔθνη, καθὼς καὶ βιογραφίες μεγάλων μορφῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας) ἀνταποκρίνονται ἀπόλυτα στὰ δημιουργικὰ ἐνδιαφέροντα καὶ στὴν πνευματικὴ ἀποστολὴ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Καὶ πιστεύουμε ὅτι μὲ προθυμία καὶ μὲ χαρὰ θὰ συμμετάσχουν στὸν διαγωνισμὸ μὲ ἐμπνευσμένα καὶ ἐκλεκτὰ ἔργα, ὥστε ἡ ὥραία καὶ φωτεινὴ προσπάθεια τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας ν' ἀποδώσῃ ἱκανοποιητικὰ καὶ καρποφόρα ἀποτελέσματα.

ΕΝΑ ΣΟΒΑΡΟ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ

Σοβαρὸ καλλιτεχνικὸ γεγονός εἶναι ἡ ἔκθεση τῆς συλλογῆς Νιάρχου στὶς προσωρινὲς αἴθουσες τῆς Ἑθνικῆς Πινακοθήκης. Εἶναι, χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ πὺν ἀξιόλογη καὶ πὺν ἐνδιαφερόουσα ἔκθεση, πὺν παρουσιάσθηκε στὴν πρωτεύουσα κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια. Διότι πρόκειται γιὰ μιὰν ἐξαιρετικῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας συλλογῆς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἐξ ὁλοκληροῦ ἀπὸ θαυμάσια ἔργα μεγάλων καλλιτεχνῶν καὶ ἡ ὁποία ἔχει καταρτισθῇ ὄχι μόνον μὲ τὴν δύναμη τοῦ πλοῦτος, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀναμφισβήτητη καλαισθησία καὶ κατανόηση.

Γι' αὐτὸ περιλαμβάνει ἐκλεκτότατα ἔργα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικὰ εἶναι ἀναγνωρισμένα ἀριστουργήματα, ὅπως οἱ δύο πίνακες τοῦ Γκρέκο, οἱ πίνακες τοῦ Γκόγια, τοῦ Ροῦμπενς, τοῦ Ντελακρουᾶ, ἡ αὐτοπροσωπογραφία τοῦ Σεζάν, τὰ ἔργα τοῦ Βὰν Γκόγκ, τοῦ Ρενουάρ, τοῦ Ντεγκᾶ, τοῦ Λωτρέκ, τοῦ Οὔτρίλλο καὶ ἄλλων.

Ὅπως ἦταν ἐπόμενο, ἡ ἔκθεσις ἐπροκάλεσε τὸ ζωνρότατο ἐνδιαφέρον, τὸν θαυμασμὸ καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ κοινοῦ.

Ἡ Ἑλληνικὴ τυπογραφικὴ τέχνη

Μαζὶ μὲ τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὸν θαυμασμὸ, αἰσθάνεται κανεὶς καὶ πραγματικὴν ἱκανοποίησιν καὶ περηφάνιαν παρακολουθώντας τὴν Ἐκθεσὴ Γραφικῶν Τεχνῶν, πὺν ὀργάνωσε ἡ «Γκαλερί Ζυγὸς» στὶς αἰθουσὲς τῆς. Καθὼς εἶναι ἐκθεθεμένα μὲ σύστημα καὶ μὲ καλαισθησία τὰ διάφορα ἐπιτεύγματα τῆς Ἑλληνικῆς τυπογραφίας, ἀποκαλύπτουν — διότι περὶ ἀποκαλύψεως πράγματι πρόκειται — κατὰ τὸν πὺν θετικὸν καὶ πὺν παραστατικὸν τρόπο, ὄχι μόνον τὴν μεγάλην καὶ σοβαρὴν πρόοδο, πὺν παρουσίασε μέσα σὲ λίγο σχετικῶς χρονικὸ διάστημα, ἀλλὰ καὶ τὶς ἐξαιρετικῆς τῆς δυνατότητες γιὰ νέες ἐξελίξεις καὶ κατακτήσεις.

Διότι, μέσα στὴν ἀξιοθαύμαστη τεχνικὴ ἐμφάνισιν καὶ στὴν ἐμπνευσμένη πρωτοτυπία, τὸ λεπτὸ γούστο καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν ἐπεξεργασία τῶν ἐκθεμάτων — ἀπὸ τὸ διαφημιστικὸν ἔντυπον καὶ τὴν ἀφῆρισα ἕως τοὺς τοπογραφικοὺς χάρτες καὶ τὴν μεσοχέξ, καὶ ἀπὸ τὰ λεπτολογημένα γραμματόσημα ἕως τὰ θαυμάσια τυπωμένα ἢ βιβλιοδετημένα βιβλία — διαπιστώνει κανεὶς ἔμπρακτα καὶ ἀναμφισβήτητα ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ τυπογραφία ἔχει ἐξελιχθῇ σὲ ἀληθινὴ Τέχνη, καὶ ὅτι ἐνῶ ἔχει ἥδη φθάσει σὲ ζηλευτὸ ἐπίπεδο, κλείνει συγχρόνως μέσα τῆς ζωντανὰ καὶ δυνατὰ στοιχεῖα, γιὰ νὰ ὑψώσῃ καὶ νὰ πλατύνῃ ἀκόμη περισσότερο αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο.

Πνευματικὴ εὐθύνη καὶ καλλιτεχνικὴ εὐθύνη

Ζωντανὸ καὶ χαρακτηριστικὸ δείγμα γιὰ τὴν πνευματικὴν εὐθύνην καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν εὐσυνειδησία, μὲ τὶς ὁποῖες κατασκευάζονται οἱ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Νικολάου Β. Τωμαδάκη, «Εισαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν», τ. Α', τευχ. Β', ἔκδοσις 2α. Ἡ Βυζαντινὴ ποίησις. Ἀθήναι 1958.

Ἐσαντληθείσης, ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος, τῆς πρώτης ἔκδοσεως, ὁ καθηγητὴς κ. Τωμαδάκης προέβη καὶ εἰς δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ χρησιμωτάτου αὐτοῦ συγγραμμάτου του. Ἐπαρκῶς συγχρονισμένη, ἐπιρξημένη καὶ κατὰ πολὺ βελτιωμένη ἢ ἔκδοσις αὐτῆ, προσφέρεται ὡς πολύτιμον βοήθημα καὶ ἐπιστημονικὴ ἐνημέρωσις ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς ποιήσεως ὄχι μόνον πρὸς τοὺς φοιτητάς, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντα μορφωμένον μελετητὴν ἐπιθυμοῦντα νὰ σχηματίσῃ ἀκριβῆ γνῶσιν καὶ ὁρθὰς ἀντιλήψεις ἐπὶ τοῦ σπουδαιωτάτου τούτου θέματος.

Ὁ συνοπτικὸς αὐτὸς τόμος ἀποτελεῖ τὸ κατατάλαγμα μακρῶν καὶ ἐπιμόνων μελετῶν τοῦ καθηγητοῦ κ. Τ. ἐπὶ τῆς ὅλης βυζαντινῆς φιλολογίας καὶ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἀσχολεῖται μὲ τὴν οὐσίαν τοῦ θέματος καὶ ἀποφεύγει τὰς πολλὰς φιλολογικὰς λεπτομερείας, αἱ ὁποῖαι ἐνδιαφέρουν μὲν τοὺς εἰδικούς ἔρευνητάς, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ εὐρύτερον κοινόν. Καὶ σκοπὸς τοῦ τόμου αὐτοῦ— τὸν ὅποιον ἐπιτυχᾶναι ἄλλωστε καὶ κατὰ τρόπον ἄριστον— εἶναι νὰ καταστήσῃ προσιτὴν τὴν βυζαντινὴν ποίησιν καὶ εἰς τοὺς μὴ εἰδικῶς ἀσχολουμένους.

Εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτὸ ἐρευνᾶται ἡ λογία κυρίως βυζαντινὴ ποίησις, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ περισσότερον ἄγνωστος, καὶ ὄχι ἡ ἠμωδεστέρα. Καταβάλλεται προσπάθεια, ὅπως ἡ ἐν πολλοῖς ἀπόρσιτος— λόγῳ τῶν ὑψηλῶν νοημάτων της— λογία ποίησις τοῦ Βυζαντίου ἔλθῃ εἰς στενωτέραν πνευματικὴν ἐπαφὴν μὲ τὸν ἀναγνώστην καὶ βοηθηθῇ οὗτος εἰς τὴν ἀξιολογήσιν της. Καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς πλευρᾶς ἢ συμβολῆ τοῦ ἔργου τούτου εἶναι σπουδαιωτάτη.

Εἰς τὸ πρῶτον τμήμα ἐξετάζεται ἡ θρησκευτικὴ καὶ λειτουργικὴ ποίησις. Τὸ δεύτερον τμήμα— τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ περισσότερον ἐκτεταμένον— καταλαμβάνει ἡ ἔρευνα «τοῦ προβλήματος Ρωμανὸς» ἐξεταζομένου ἀπὸ ἄλλας τὰς πλευρᾶς καὶ τὰς ἀπόψεις μὲ πολλὴν μεθοδικότητα. Τὸ τρίτον μέρος ἀσχολεῖται μὲ τὴν μορφὴν καὶ τὸ θέμα τῆς βυζαντινῆς ποιήσεως. Ἀναλυτικοὶ πίνακες κυρίων ὀνομάτων, λέξεων καὶ πραγμάτων καὶ τῶν δύο τευχῶν συμπληρώνουν τὸ ὅλον ἔργον.

Εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσῃ κανεὶς τὸ πόσον χρήσιμον εἶναι τὸ σύγγραμμα αὐτὸ ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς ἐκπαιδευτικούς.

E. E. K.

★

Ἑλένης Κορύκου: «Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ Παιδεία 1803-1822, Α' Ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρεία τῆς Βιέννης». Ἐναίσιμος ἐπὶ διδασκαλίᾳ διατριβή, Ἀθήναι 1958.

Ἡ δεσποινὴς Ἑλ. Κορύκου πήρε τὴν ἀπόφασιν νὰ μᾶς παρουσιάσῃ μία ἀξιόλογη ἐργασία πᾶνω στὴν παιδευτικὴ δρᾶσιν τοῦ Καποδίστρια. Τὸ ὕλικὸ πού μᾶς προσφέρει εἶναι πλούσιον, πρωτότυπον, μεθοδικὰ ταξινομημένον, μὲ ἐπιστημονικὴ εἰσυνειδησία καὶ ἐπιμέλεια παρουσιασμένον, ὥστε νὰ ξεδιπλώνεται μπρὸς στὰ μάτια μᾶς ἡ προσωπικότης τοῦ Καποδίστρια σ' ὅλο της τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴν πνευματικὴν ἀξία.

Γιατὶ σ' αὐτὸ τὸ βιβλίον δὲν βλέπομε μόνον τὸν εὐφυῆ καὶ διορατικὸν πολιτικόν, τὸν ἄριστον διπλωμάτην, τὸν ἐπιδέξειον χειριστὴν δυσκόλων καὶ πολυπλόκων προβλημάτων, ἀλλὰ καὶ τὸν πνευματικὸν ἀγωνιστὴν, τὸν ἀληθινὸν ἠγέτην, πού ξέρει νὰ σταθμίσῃ πρόσωπα καὶ καταστάσεις καὶ νὰ παραχωρῇ τὸ πρωτεῖο στὸ πνεῦμα καὶ τίς ἀξίες, πού ἀπορροεῖν ἀπ' αὐτὸ.

Ὁ Καποδίστριας σὰν ἀληθινὰ πνευματικὸς

περισσότερες κινηματογραφικὲς ταινίες, μᾶς ἔδωσε ὁ γνωστὸς καὶ μάλιστα διακεκομμένος ἠθοποιὸς τοῦ κινηματογράφου Ρόμπερτ Μήτσαιμ, ὁ ὁποῖος ἤλθε τὸν τελευταῖον καιρὸν στὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ πρωταγωνιστήσῃ σὲ μιὰ ταινία, πού τὴν γύριζαν ἐδῶ.

«Δὲν ἔχω ἀντιληφθῆ, εἶπε, ποῖος ἀκριβῶς εἶναι ὁ ρόλος μου, ἐπειδὴ τὸ σεναρίον γράφτηκε στὴν Ἑλλάδα τὴν τελευταία στιγμὴν, κι' ὁ ρόλος μου ἔφθασε σὲ μένα κομμάτι-κομμάτι. Τὸ μόνον πού ξέρω εἶναι πὼς ἔτρεχα, πηδοῦσα χαντάκια, σκαρφάλωνα σὲ βράχους καὶ σκόνταφα σὲ κασιόκια, πού ἔβροσαν στὰ βουνὰ τῶν

Δελφῶν. Ἐδῶ στὴν Ἀθήνα ἔρριξα καὶ μερικὲς πιστολιές...».

Πλήρης πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐλευθερία, ὅπως βλέπετε, κι' ἀνώτερη ἀντίληψη τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀποστολῆς τῆς ἑβδομῆς Τέχνης! Καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ ἀγαθοὶ «φιλοθεάμονες» τρέχουν σωρηδὸν στὶς κινηματογραφικὰς αἰθουσάς, γιὰ νὰ καταθέσουν τὸ χρῆμα τους, νὰ διαθέσουν τὸν καιρὸν τους καὶ νὰ ὑποστοῦν τὰ μορφωτικὰ καὶ ἠθικὰ διδάγματα τέτοιων «δημιουργικῶν» κατασκευασμάτων!

ΜΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ἄνθρωπος, ποῦ πονεῖ τὸν τόπο του, ξέρει πὼς ἡ βελτίωσις θὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὴν μόρφωσι τῶν 'Ελλήνων' «πρῶτον ἔπρεπε νὰ μορφωθῶσι 'Ελληνες καὶ ἔπειτα νὰ ἰδρῶθῃ 'Ελλάς» (σ. 33). «Ἡ τύχη αὐτῆς (τῆς 'Ελλάδος) δὲν πρόκειται νὰ βελτιωθῇ εἰμὴ μόνον διὰ τῆς βελτιώσεως τοῦ χαρακτῆρος τῶν τέκνων αὐτῆς», ἔγραφε στὸν 'Ιωάννη Βαρβάκη (σ. 73).

Τούτῃ ἡ ἀρχὴ ἀποτελεῖ τὸ κινήτριον νεῦρο γιὰ μιὰ δόλοφρυχὴ δραστηριότητα πᾶνω στὸν ἐκπαιδευτικὸ στίβο. 'Ο Καποδίστριας συντάσσει ὑπομνήματα, ἰδρύει σχολεῖα, ἐνισχύει ὄλικα καὶ ἠθικὰ νεαροὺς σπουδαστάς, συνδέεται μὲ παιδαγωγὸς τῆς ἀξίας τοῦ Pestalozzi καὶ τοῦ Fellenberg καὶ τὸ κυριώτερον ἰδρύει τὴν φιλόμουσο ἑταιρεία, ποῦ ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο στὴν παίδευσιν καὶ τὴν μόρφωσιν τῆς νεότητος.

'Αλλὰ τούτα τὰ σχέδια καὶ οἱ πραγματοποιήσεις συναντοῦν ἐμπόδια, βρῖσκουν δυσκολίες, καχυποψία, λυσσαλέα πολεμικὴ. 'Αλλ' ὁ Καποδίστριας δὲν ὑποχωρεῖ, δὲν ἀπογοητεύεται, δὲν λυγίζει. Παλεύει ἐπίμονα, γιὰ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ πνεύματος τὰ ὄπλα, προχωρεῖ, γιὰ τὴν ἀποτιμᾶ τὴν ζωὴν μὲ τὴν ὄλικήν ἀπολαυὴν καὶ τὸ θάμβος τῶν ἀξιωμάτων, ἀλλὰ μὲ τὴν πραγματώσιν τῶν ἰδανικῶν καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς.

Στὰ μάτια μας ὁ Καποδίστριας φαίνεται μεγάλος, ζωντανός, ὡριμος. Τοῦτο ὀφείλεται καὶ στὴν ἰκανότητα τῆς σ., ποῦ κατάφερε νὰ ξεπεράσῃ τὴν ἀπλὴ καὶ ξερὴ παράθεσιν στοιχείων μιᾶς διατριβῆς καὶ νὰ μᾶς δώσῃ εἰκόνα ἀνάγλυφον καὶ πειστικὴ ἐνὸς πρωτοπόρου τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Γ. Μ.

★

Κωνσταντίνου Καλλινίκου: «Τὰ θεμέλια τῆς πίστεως», Ἔκδοσις Β', Ἀθήναι 1958.

Εἰς μίαν ὥραορσάτην εἰς ἐμφάνισιν καὶ λίαν ἐπιμελημένην ἔκδοσιν ἡ «Ἐκδόσις Χριστιανικοῦ Βιβλίου», ἐν τῇ προσπάθειά τῆς ἐπανεκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ ἀειμνήστου πρωτοπρεσβυτέρου τοῦ Manchester Κ. Καλλινίκου, μᾶς παρουσίασε καὶ τὴν ἐν λόγῳ πραγματείαν του.

Πρόκειται περὶ ἔργου ἀναμφισβητήτου ἀξίας, διότι εἰς αὐτὸ ὁ σ. μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν ἐπιστημονικὴν συγκρότησιν καὶ τὴν γλαφυρότητα τοῦ λόγου, μᾶς δίδει μίαν συστηματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξηγησίαν τοῦ περιεχομένου τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Συμβόλου Νικαίας - Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ὄλη παρουσιάζεται ὑπὸ μορφήν κατηχητικῶν μαθημάτων (λα' τὸν ἀριθμὸν, ἐνὸς ἐισαγωγικοῦ, καὶ ἀνὰ δέκα ἀποτελούντων ἴδιον κύκλον καὶ ἀναφερομένου εἰς ἕκαστον τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος) κατὰ τὰ πρότυπα τῶν ἀρχαίων πατερικῶν κατηχήσεων, ὡς τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων. Τὸν α' κύκλον ἀπασχολοῦν τὰ προβλήματα τῆς υπάρξεως, οὐσίας, ἰδιότητων τοῦ Θεοῦ, τὸ Τριαδικὸν δόγμα καὶ ἡ κο-

σμολογικὴ καὶ ἀνθρωπολογικὴ χριστιανικὴ διδασκαλία. 'Ο β' κύκλος ἀναφέρεται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ (φύσις, σάρκωσις, πάθη, σταυρός, ἀνάστασις, ἀνάληψις, μέλλουσα παρουσία κλπ.). Εἰς τὸν γ' κύκλον ἀναπτύσσονται τὰ περὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (ἐν οἷς περὶ Ἐκκλησίας, μυστηρίων, ἐσχάτων κλπ.).

Τὰ θέματα οἰκοδομοῦνται κατὰ τρόπον ἐπαγωγικόν, μὲ σαφῆς καὶ πειστικότητα, αἱ ὑποστηριζόμεναι θέσεις κατοχυροῦνται ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἱερᾶς παραδόσεως καὶ συνεπικουροῦνται ὑπὸ ἀκαταμάχητον ἐπιστημονικῶν επιχειρημάτων. Δέον δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ὄλη διαπραγματεύσις δὲν παραμένει εἰς μόνην τὴν θεωρίαν, ἀλλ' ἐκάστης θεωρίας ἐξάγονται αἱ πρακτικὰ συνέπειαι.

Ὅθω τὸ βιβλίον αὐτὸ δὲν καθίσταται μόνον ἀπαραίτητον βοήθημα διὰ τοὺς κατηχητὰς καὶ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν θεολογικὴν ἀγωγὴν, ἀλλὰ ἀξίζει νὰ μελετηθῇ ὑπὸ παντὸς πιστοῦ, ἐφ' ὅσον δύναται νὰ μᾶς διαφωτίσῃ ἐπὶ βασικῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα πολλὰκις κατέχομεν ἑλλιπῶς ἢ ἔστιν ὅτε καὶ ἐσφαλμένως.

Γ. Μ. Χ.

★

Κωνσταντίνου Καλλινίκου: «Πέραν τοῦ τάφου», Ἔκδοσις Β', Ἐκδόσις «Ἐκδόσις Χριστιανικοῦ Βιβλίου», Ἀθήναι 1958.

Ποῦ ἄγει ὁ θάνατος; Εἰς τὴν ἐκμηδένισιν ἢ τὴν ἐπιβίωσιν; Ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν τὴν ὁποίαν θὰ δώσῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἐξαργυρᾶται ἢ ἔξ ἀνοκλήρου ἢ ἠθικῶν τῶν ζωῆ. Καὶ εἰς τὴν ἐρώτησιν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀπαντήσῃ — ὅσον γίνεται βέβαιος διὰ τὴν ὀρθότητα τῶν ἀντιλήψεων του ἕκαστος — μόνον ὁ μὴ γεννηθεὶς δὲν ἀντιμετώπισε τὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου.

Τὸν Καλλινίκου ἀπασχολεῖ ἐνταῦθα ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ πρόβλημα. Τί λέγει ἡ ὄντολογία, αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι, ἡ ψυχολογία, ἡ λαογραφία καὶ ἀρχαιολογία καὶ εἰς ποῖα συμπεράσματα δύναται νὰ καταλήξῃ ἡ μελέτη τῶν πορισμάτων τῶν; Ἡ ἔρευνα αὐτῶν συνθέτει τὸ πρῶτον μέρος τοῦ βιβλίου, εἰς δὲ τὸ δεύτερον μέρος γίνεται μία συστηματικὴ ἀνάπτυξις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, ὅπου καὶ καθίσταται φανερόν τὸ φῶς τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, τὸ ὁποῖον σελαγίζει εἰς τὴν δευτέραν αὐτὴν μεταφυσικὴν.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἔχει νὰ προσφέρῃ πάρα πολλά εἰς τὸν μελετητὴν, διότι καὶ τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀθανάσιαν θὰ τοῦ στηρίξῃ, ὥστε νὰ ἀποτελῇ αὐτὴ πίστιν κατ' ἐπίγνωσιν καὶ ὄχι κληρονομικὴν παρᾶδοσιν καὶ πλεῖστα σημεῖα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας περὶ ἐσχάτων, ὄντα συγκεχυμένα εἰς τοὺς περισσοτέρους, θὰ τοὺς διαλευκάνῃ.

Γ. Μ. Χ.

★

Κωνσταντίνου Καλλινίκου: «Ἡ ἔ-

ξομολόγησις», Ἐκδόσεις Β', Ἐκδόσεις «Ἐκθεσις Χριστιανικοῦ Βιβλίου», Ἀθήναι 1958.

Αἱ ρίζαι τοῦ σπουδαιοτάτου διὰ τὴν χριστιανικὴν ζωὴν μυστηρίου τῆς Μετανοίας, καθὼς καὶ πάντων τῶν μυστηρίων, κείνται εἰς τὴν Θεϊαν Γραφήν (πρὸλ. Ἰωάν. κ' 23 κ. ἀ.), ἀλλὰ πῶς ἠγνόησε καὶ ἐφήρμοσε τοῦτο ἡ πρώτη Ἐκκλησία; Ἡ διερεύνησις τοῦ ζητήματος αὐτοῦ πρόκειται νὰ δώσῃ ἀσφαλῶς ἀθθεντικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ τυχόν καὶ σήμερον συζητούμενα σημεῖα τοῦ θέματος.

Μίαν διαπραγματεύουσι ἐπιστημονικὴν διὰ τῆς μελέτης καὶ ἀντιβολῆς τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν ἐκ τῶν ἔργων τῶν πρώτων αἰώνων κάμνει ὁ Καλλίνικος ἐνταῦθα, διὰ νὰ μᾶς ἀπαντήσῃ ἐπιβασικῶν σημείων, ὡς τῆς οὐσίας, τοῦ μυστηρίου, τοῦ τελετουργικοῦ μέρους κατ' αὐτό, τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῆς στάσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐναντι τῶν ἀμαρτανόντων, τῶν καινοτομιῶν τῶν ἑτεροδόξων (συγκρουομένων πρὸς τὴν ἀρχαίαν διδασκαλίαν καὶ πρᾶξιν) κλπ.

Ἡ ἐπ' ἀνέκδοσις τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου ὑπὸ τῆς «Ἐκδόσεως Χριστιανικοῦ Βιβλίου» (δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι πρόκειται περὶ ἐκδόσεως τῶν εἰς τὴν ἔξομολόγησιν ἀναφερομένων κεφαλαίων τοῦ γενικωτέρου ἔργου τοῦ Καλλίνικου: «Ὁ χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ») ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς προσφορὰν διὰ τοὺς εἰδικούς ἐπιστήμονας, ἀλλὰ καὶ τοῦ γενικωτέρου κοινοῦ τὸ διαφέρον ὑπηρετεῖται ἄριστα, καθ' ὅτι ἡ ἐξέτασις τοῦ θέματος εἶναι μὲν ἐπιστημονικὴ, ὄχι ὁμῶς σχολαστικὴ, ἀφοῦ μάλιστα ἀποβλέπει καὶ εἰς σκοποὺς πρακτικούς.

Γ. Μ. Χ.

★

Ν. Β. Σ κ λ η ρ ο ὺ, τ. Διευθυντοῦ Γεωργικῆς Σχολῆς Πατρῶν: «Ἀγγλία, Ἀμερικὴ καὶ καθυστερημένες χῶρες».

Εἰς τὸ βιβλίον του αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς ἐκτός ἀπὸ μιᾶ σειρᾶ ταξιδιωτικῶν του ἐντυπώσεων ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς, ἀναπτύσσει ἐνδιαφέροντες σκέψεις ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς ἐξυψώσεως τῶν Ἑλλήνων ἀγροτῶν καὶ τοῦ ρόλου, τὸν ὅποιον καλεῖται νὰ παῖξῃ ἡ ἀγροτικὴ τάξις στὴν διαμόρφωσιν τοῦ μέλλοντος τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Πατρίδος μας.

Τὸ βιβλίον συμπληροῦται μὲ μιᾶ σειρᾶ ἀπὸ ἐξελίξεως τοῦ συγγραφῆος ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν προβλημάτων, σὺν ὁποῖς ὑποστηρίζεται πάντοτε ἡ βασικὴ διὰ τὴν ἔθνησιν μας ζωὴν σημασία τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἀγρότου.

Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ θέμα του κάνει τὸν συγγραφέα νὰ εἶναι πολλὰς φορὰς ἀπόλυτος στὴν διατύπωσιν τῶν θέσεών του καὶ στὴν ἔρευνά του κάπως μονόπλευρος.

Μιᾶ σειρᾶ ἀπὸ 64 ἐπιτυχημένους εἰκόνες ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴν ζωὴν στὴν Ἀγγλίαν, τὴς Η. Π. Α.

καὶ τὴν Ἑλλάδα προσθέτει στὸ βιβλίον καὶ σὺν ἀπόψει πρὸς ὑποστηρίζει πολλὴ ζωντάνια.

Φ. ΧΡ.

★

Ἀθανασίου Β. Τ σ ο ὄ μ α ρ η: Νέον Ἐορτοδρόμιον (Ἐορηνεῖα τοῦ Ἰαμβικοῦ Κανόνος τῶν Χριστουγέννων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ). Ἐκδόσεις «Ὁ Ἀρέθας», Ἀθήναι 1957.

Μιὰ ἀρκετὰ προσεγμένη ἐργασία εἶναι τὸ «Νέον Ἐορτοδρόμιον» τοῦ Αἰδ. κ. Ἀθ. Τσοῦμαρη. Ἡ μετάφραση μαζὶ μὲ τὰ σχόλια, τόσο τὰ ἐρμηνευτικὰ ὅσο καὶ τὰ γλωσσικά, πρὸς παραθέτει ὁ σ. βοηθοῦν τὸν ἀναγνώστη νὰ ἐμβαθύνῃ περισσότερο στὴν ποίησιν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ· μιᾶ ποίησιν μεγαλόπνοη ὅσο καὶ ὠλοκληρωμένη, πρὸς θυμίζει Ἑλληνας κλασικούς.

Ὁ Ἰαμβικὸς κανὼν τῶν Χριστουγέννων εἶναι ἴσως ἀπὸ τὰ ὀραϊότερα κομμάτια, πρὸς ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μας ποίησις. Μόνον πρὸς σήμερα μᾶς εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος. Διότι, ὅπως σημειώνει καὶ ὁ σ. στὸν πρόλόγόν του, εἰς Κανόνες σπανίως ἀναγινώσκονται σήμερον καὶ σπανιώτερον ψάλλονται. Εἶναι θύματα τῆς συντομίας. Καὶ ὅπου ὅμως δὲν κατηγορήθησαν, ἔπαυσαν ἔχοντες ἀκροατάς, διότι ἐλάχιστοι εἰς τὴν ἐποχὴν μας παρακολουθοῦν τὸν εὐμορφον ὄρθρον, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐκκαίρων ἐωθινῶν ὕμνων του δίδει τὸν τόνον καὶ τὴν ἀγαλλίαν μιᾶς εορτῆς.

Νομίζω εἶναι ἀτόχημα, πρὸς ὅλος αὐτὸς ὁ θησαυρὸς μένει ἄγνωστος ἀπὸ τὸ πολὺ κοινόν. Ἄνάλογες προσπάθειες, ὅπως αὐτῆς τοῦ σ., ἴσως βοηθοῦσαν τοὺς πιστοὺς νὰ ἀγαπήσουν — πρῶτα νὰ μάθουν — τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας ποίησιν.

Ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς εἰδικούς τὸ «Νέον Ἐορτοδρόμιον» εἶναι πολὺτιμο βοήθημα στὰ χεῖρα τους. Γι' αὐτὸ θρῆσκω πολὺ σωστὴ τὴ σκέψη τοῦ σ. νὰ συμπεριλάβῃ ὀλόκληρη τὴν εορηνεῖα στὸν ἰαμβικὸν κανόνα τοῦ ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε εἶναι καὶ ὁ πρῶτος πρὸς τύπωσιν στὴ Βενετία στὰ 1836 τὸ Ἐορτοδρόμιον.

Τὸ πρῶτον αὐτὸ τεῦχος τῆς ἐργασίας τοῦ Αἰδ. κ. Ἀθανασίου Τσοῦμαρη μᾶς δίδει πολλὰς ἐλπίδες γιὰ μιᾶ καλὴ συνέχεια.

Κ. ΔΑΜ.

★

Ἐορηνεῖας Α. Φ ω τ ι ἄ δ ο υ: «Ἄνθρωποι» (Διηγήματα), Ἀθήναι 1957.

Μὲ τὰ δεκαεφτά διηγήματα πρὸς ἔκλεισε σὲ τούτῃ τὴ συλλογὴ τῆς ἡ. κ. Φωτιάδου, μᾶς ἔδωκε ἰσόποσα οὐκ ἀνθρωπίνων τύπων καὶ καταστάσεων. Μικρὰ, συνοπτικὰ τὰ διηγήματα, γραμμένα μὲ φλόγισμα καρδιᾶς πρὸς προμαντεύουσαν τὴν ἐξελικτικὴν δυνατότητα τῆς σ., ἀλλὰ πολ-

λές φορές δίχως τὴν ἄνεση τοῦ χώρου ποὺ ἀπαιτεῖ τὸ θέμα. Φαίνεται νὰ βιάζεται νὰ τελειώσῃ. Καὶ ὅμως ἔχει δυνατότητα γιὰ μιὰ πῶ ἀπλό-χωρη ἐμφάνιση.

Τὰ θέματά της ἢ κ. Φ. τὰ παίρνει μέσα ἀπὸ τὴ ζωὴ χωρὶς καμιά ἐπιτηδευμένη ἐξεξήτηση. Ἄνθρωποι καὶ καταστάσεις ποὺ συναντᾶμε στὸ δρόμο μας, τοὺς προσπερνᾶμε χωρὶς προσοχὴ καὶ πολλὰς φορές δίχως νὰ τοὺς ἀντιληφθοῦμε καθόλου. Ὅταν ὅμως διαβάξουμε τὰ διηγήματα τῆς σ. Φωτιάδου σταματᾶμε σκεπτικοὶ μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν πραγματικότητα, γιὰ τὸ ὅτι μᾶς δίνει ἢ σ. εἶναι ἀνθρώπινο βίωμα, δοσμένο μὲ ἀρκετὴ ἀνθρωπιά ποὺ συγκινεῖ.

Ἐκεῖ ποὺ δὲν θὰ συμφωνήσω καθόλου εἶναι ἡ ἄγουρη ὑπερευαισθησία, ποὺ κάποτε ἀφίνει ἢ σ. νὰ ξεγύγη ὡς τὸ χαρτί, ὅπως στὸ διήγημα «Ἡ Ἀγαῖτσα ἡ κουτσὴ».

Ἐντυχῶς ποὺ αὐτὴ ἡ ὑπερευαισθησία κάνει τὴν ἐμφάνισή της σὲ πολὺ λίγες περιπτώσεις, τόσες ποὺ στὸ σύνολο τῶν διηγημάτων νὰ γίνεταί ἀνεπαίσθητη.

N. A.

★

Νίκου Β. Ρούτσου: «Χρυσοθήρες τῶν Ὀνειρώων». (Ποιήματα γιὰ παιδιά καὶ νέους). Ἀθήναι.

Ἐκεῖνο ποὺ προσέχει κανεὶς ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή στοὺς «Χρυσοθήρες τῶν Ὀνειρώων» τοῦ κ. Ρούτσου εἶναι ἡ θεματογραφία. Κάπου 158 ποιήματα ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἀνάλογα θέματα. Θέματα ποὺ πάνε νὰ καλύψουν σχεδὸν τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ παιδιοῦ, ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς δημιουργίας ὡς τὴν ἐθνικὴ μας ζωὴ (ἥρωες καὶ γεγονότα) καὶ ὡς τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἢ τὸ φυτικὸ καὶ ζωικὸ κόσμο ποὺ ἀπλώνεται γύρω μας. Ὅλα γραμμένα μέσα στὴν ἑλλαδικὴ ἀτμόσφαιρα, ἔτσι ποὺ ὁ μικρὸς ἀναγνώστης νὰ μαθαίνει χίλια δυὸ πράγματα, ἀποτυπώνοντάς τα μέσα του, καθὼς ἀποτυπώνει τοὺς στίχους στὸ μυαλό του.

Ἡ καλλιτεχνικὴ ἐκτύπωση τοῦ βιβλίου μαζί μὲ τὴν ὥραία του εἰκονογράφηση εἶναι ἓνα πολὺ καλὸ στοιχεῖο, ποὺ κάνει ἀκόμα πῶ εὐχάριστο τὸ διάβασμα.

Ἐκεῖνο ποὺ δίνει τὴ μεγαλύτερη ἀξία σὲ τοῦ-τη τὴ συλλογὴ εἶναι τὸ παιδαγωγικὸ τοῦ στίχου. Ὁ ποιητὴς πρόσεξε, μιὰ πῶν τὰ ποιήματά του ἀπευθύνονται σὲ παιδιά, νὰ εἶναι καὶ ἀπὸ παιδαγωγικῆς πλευρᾶς ἄρτια. Τὰ διάβασα ὅλα ὡς τὸ τέλος καὶ μπορῶ νὰ πῶ — ἀνεξάρτητα ἀπὸ μερικὲς ἀντιρροήσεις μου σὲ θέματα καθαρὰ στιχογραφικῆς — ὅτι ὁ κ. Ρούτσος μὲ τὸ νὰ γνωρίσῃ στὰ παιδιά τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ γύρω κόσμον ποὺ ζοῦνε, τοὺς γνώρισε τὸν ἴδιο τους τὸν ἑαυτὸ.

K. ΔΑΜ.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

«Ἡ Ὄρησκεία σὲ ἓνα αἰῶνα Ἐπιστήμης» εἶναι ὁ γενικὸς τίτλος τῶν διαλέξεων, ποὺ ὠργάνωσε στὴ Νέα Ἰόρκη ἡ Columbia Neighborhood Liberal Religions Fellowship.

Στὴν πρώτη ἀπὸ τὶς διαλέξεις αὐτές, ὁ καθηγητὴς τῆς Ἀστρονομίας στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Harvard Harlow Shapley, μιὰ ἀπὸ τὶς μεγάλες αὐθεντίες εἰς τὴν ἐπιστὴν τῶν ἀστρων, ἀνέπτυξε τὶς τελευταῖες ἀντιλήψεις καὶ θεωρίες τὶς σχετικὲς μὲ τὴν δομὴ καὶ ἐξέλιξι τοῦ ὕλικου σύμπαντος καὶ ἀνεφερόθη εἰς τὰ ἐρωτήματα, ποὺ καθημερινῶς γεννῶνται μὲ ρυθμὸ ταχύτερον ἀπὸ ἕκείνα, ποὺ παίρνουν ἀπάντησι.

Ἡ δευτέρα ἀπὸ τὶς διαλέξεις δόθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τῆς Φυσικῆς στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Columbia Charles Towne μετὰ τίτλον «Πίστις, Φυσικὴ καὶ Φιλοσοφία». Ὁ ὁμιλητὴς γνωστότατος στοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους γιὰ τὶς σπουδαῖες του ἔρευνες στὴ μικροκοσμικὴ φασματοσκοπία, εἶναι ἐπίσης γνωστός γιὰ τὴ συμμετοχὴ του στὶς πνευματικὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἐνορίας τῆς Riverside Church.

Ὁ καθηγητὴς Towne ἔκαμε στὴν ἀρχὴ μιὰ σύντομην ἱστορικὴν ἀναδρομήν.

Ἡ προσήλωσις τῶν ἐπιστημόνων σὲ ὀρισμένους ἀντιλήψεις, ὅπως στὸν ντετερμινισμό, ἢ ἀκαμψία καὶ ὁ δογματισμός, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέκυψαν πολλῶν μορφῶν ὕλιστικῆς θεωρίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός, εἶναι κατὰ τὸν καθηγητὴ Towne τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς ἐπιστήμης τοῦ 19ου αἰῶνος.

Οἱ ἐπαναστατικὲς ἀλλαγὲς στὶς ἀντιλήψεις τῆς ἐπιστήμης τοῦ αἰῶνος μας καὶ οἱ μεταφυσικὲς των συνέπειες ἀπησχόλησαν τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς διαλέξεως.

Ἡ συναίσθησις ὅτι ἡ κατανόησις τῆς φύσεως ἀπὸ τὸν ἐπιστήμονα εἶναι περιορισμένη, ἢ προθυμία τοῦ ἐπιστήμονος νὰ συζητήσῃ καὶ νὰ δεχθῆ ἀλλαγὲς εἰς τὶς ἰδέας του καὶ ἐκπλήξεις εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἐπιστήμης τοῦ 20ου αἰῶνος.

Κατὰ τὸν ὁμιλητὴ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀβεβαιότητος εἶναι βασικῆς σπουδαιότητος ἀρχὴ γιὰ τὴν Φυσικὴν, πῶν βασικὴ καὶ σπουδαία καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ θερμοδυναμικὰ ἀξιώματα. Εἶναι ἀρχὴ πῶν καθημερινῶν ἐνισχύεται ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίας τῆς Κβαντομηχανικῆς καὶ δὲν ὀφείλεται σὲ ἀτέλεια τῶν ἐπιστημονικῶν ὀργάνων. Ὅπως ὅταν παρατηροῦμε πολὺ τὰ ὕλικά χαρακτηριστικὰ ἐνὸς ἀνθρώπου, παραμελοῦμε τὰ πνευματικά, ὅπως εἶπε ὁ Bohr, ἔτσι καὶ ὅταν προσπαθοῦμε νὰ προσδιορίσουμε μὲ ἀκρίβεια ἓνα φυσικὸ μέγεθος ἀδυνατοῦμε νὰ καθορίσουμε ταυτοχρόνως μὲ ἀκρίβεια τὸ «συμπληρωματικὸν» του.

Ἡ ἀντίληψις ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη κανεὶς ἐπιστημονικὴν μεθοδικότητα εἰς τὰς ἔρευνας του ὅταν εἶναι πιστός, εἶναι κατὰ τὸν καθηγητὴ Towne, γελοία. Ἡ ἐπιστὴμὴ βασίζεται πάντο-

τε σὲ κάποια πίστι. Κάθε ἐπιστημονικὴ ἔρευνα στὴ Φυσικὴ πηγάζει ἀπὸ τὴν πίστι διὸ ὑπάρχει τάξις εἰς τὸ σὺμπαν. Χωρὶς αὐτὴ τὴν πίστι δὲν θὰ ὑπῆρχε κἄν Φυσικὴ ἐπιστήμη. Ἡ ἀπουσία ἐξ ἄλλου τῆς πίστεως ὁδηγεῖ στὴν μοιρολοτρειὰ καὶ δευσιδαιμονία.

Ἡ λογικὴ, κατὰ τὸν ὀμιλητὴ, πολὺ σπουδαία σὲ εἰδικὰ καὶ λεπτομερειακὰ ἐπιστημονικὰ θέματα, εἶναι πολὺ σπανίως ἢ αἰτία μᾶς μεγάλης ἀνακαλύψεως. Ἐξ ἀντιθέτου ἢ διαίσθησις, πὸν πολλὰς φορὰς θὰ πρέπει νὰ ὀνομασθῇ ἀδίστακτα ἀποκάλυψις (revelation) παίζει τὸν πρωτεύοντα ρόλον. Πολὺ συχνά, κατὰ τὸν καθηγητὴ Tounes, ὑποτιμοῦμε τὴν σημασίαν πὸν ἔχει ἢ ἀνάμειξις τοῦ συναισθηματικοῦ στοιχείου (emotional involvement) εἰς τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Τὰ συναισθήματα σεβασμοῦ τοῦ ἐπιστήμονος - ἐρευνητοῦ πρὸς τὴν αἰτίαν τῆς δημιουργίας κ.τ.λ. εἶναι πολλὰς φορὰς βαθύτατα θρησκευτικὰ.

Ὁ καθηγητὴς Tounes ἔχει ἐπίσης τὴ γνώμη, ὅτι ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἐπιστήμη τείνουν ὄλο καὶ περισσότερο νὰ συναντηθοῦν, συγκλίνουν (converge) σὲ πολλὰ σημεῖα. Ἡ πίστις τοῦ ἐπιστήμονος, ὅτι ὑπάρχει τάξις εἰς τὸ σὺμπαν, δὲν διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν πίστι τοῦ χριστιανοῦ ὅτι τὸ σὺμπαν ἔχει σκοπὸ. Οὐδέποτε ἐξ ἄλλου τὸ στοιχεῖο τῆς πίστεως θὰ ἐκλείψῃ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη. Εἶναι ἀδύνατον λ. χ. νὰ ἔχουμε συνεχῆ παρατήρησι στὴν Φυσικὴ. Τὰ κενὰ συμπληρώνουμε χαράσσοντας ὁμαλὲς καμπύλες μεταξὺ τῶν σημείων, πὸν ἀντιστοιχοῦν στὶς παρατηρήσεις. Ἡ παραδοχὴ ὅτι οἱ καμπύλες εἶναι «ὁμαλές» (πὸν κατὰ τὴν γνώμη ἐνὸς φιλοσόφου εἶναι ...αἰσιόδοξοι φιλοσοφία) εἶναι κατὰ τὸν καθηγητὴ Tounes μιὰ μορφὴ πίστεως, πὸν ποτὲ δὲν θὰ ἐκλείψῃ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη.

Ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἶναι τὸ νὰ δεχόμεθα πράγματα, πὸν πιστεύουμε, ὁδηγοῦμενοι ἀπὸ τὴν διαίσθησι καὶ νὰ ἐξετάζουμε σὲ τί συμπεράσματα ὁδηγοῦν. Πιστεύουμε στὴν βασιύτητα, ἂν καὶ μόνον μερικὲς ἀπόψεις τῆς μοροῦμε κάπως νὰ κατανοήσουμε, γνωρίζουμε ὅμως ὠρισμένα ἀποτελέσματα τῆς βαρύτητος ἀπὸ καθημερινὴν πείρα.

Ἀπὸ καθημερινὴ πείρα γνωρίζουμε καὶ τίς συνέπειες λ. χ. τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Τὸ δόγμα

ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀγάπη, μοροεῖ νὰ ἐπαληθευθῇ κατὰ τὸν καθηγητὴ Tounes ἀπὸ τὴν προσωπικὴν μας πείρα, τὴν ἱστορίαν, τὴν πείρα τῶν ἄλλων. Ἡ πείρα εἶναι ἐξ ἄλλου ἐκείνη, πὸν μᾶς βεβαιώνει, ὅτι δὲν μοροῦμε νὰ φτειάξουμε ἐπιτυχημένη ζωὴ χωρὶς θρησκευτικὴν πίστι, γιατί γινόμεσθε ἠθικῶς κατώτεροι καὶ δευσιδαίμονες.

Στὴν περίοδον τῶν ἐρωτήσεων ὁ καθηγητὴς Tounes διευκρίνησε πολλὰ σημεῖα τῶν ἀπόψεων του καὶ ἀπήντησε σὲ ἀπορίες τῶν ἀκροατῶν του ἐκθέτοντας ταυτοχρόνως τίς πεποιθήσεις του γιὰ τὸ θέμα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ πλῆθος ἄλλων μεταφυσικῶν προβλημάτων. Σὲ παρατήρησι ἀκροατοῦ ὅτι ὑπάρχει ἀσάφεια στὴ φράσι «σκοπὸς εἰς τὸ σὺμπαν» καὶ ὅτι ἡ μηχανικὴ ἔχει καὶ αὐτὴ ἓνα σκοπὸν, ἐδόθη ἢ ἀπάντησις ὅτι ἐχρειάσθηκε νὰ ἐργασθῇ ἓνας δημοουργικὸς νοῦς γιὰ νὰ κατασκευάσῃ τὴ μηχανὴ ὥστε νὰ ἐκπληρωθῇ ἓνα σκοπὸν, ὁ ὁποῖος ἐτέθη ἀπὸ τὸν κατασκευαστὴ τῆς ἢ τὸν ἐφευρέτη τῆς.

Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς ἔκαμαν μεγάλη ἐντόπωσι ἀκόμη καὶ σὲ ὅσους διαφωνοῦσαν μετὰ τὸν ὀμιλητὴ σὲ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ σημεῖο. Ἡ βαθειὰ θρησκευτικότης τοῦ καθηγητοῦ Tounes ἄφησε τὴ σφραγίδα τῆς στὴν ὥραία καὶ ἐνδιαφέρουσα συζήτησι.

Οἱ μελλοντικὲς ὀμιλίες θὰ γίνοναι ἀπὸ τὸν Dr. Samuel Klausner, διευθυντὴ τοῦ προγράμματος ἐρεῖνης εἰς τὴν θρησκείαν καὶ ψυχιατρικὴν, τοῦ γραφείου ἐφημοσμένης κοινωνικῆς ἐρεῖνης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Columbia μετὰ θέμα «Πίστις καὶ κοινωνικὴ ψυχολογία» καὶ ἀπὸ τὸν ψυχίατρο Herbert Holt μετὰ θέμα «Θρησκεία καὶ ψυχιατρικὴ». Σὲ ἄλλες συναντήσεις γίνεται ἀποκλειστικὴ συζήτησις ἐπὶ τῶν θεμάτων καὶ προβλημάτων, πὸν ἤδη ἔθεσαν οἱ κυρίως ὀμιληταί.

Ἡ προσπάθεια τῆς Columbia Neighborhood Liberal Religions Fellowship ἀντικατοπτρίζει τὸ ἐνδιαφέρον, πὸν καὶ στίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες ὑπάρχει, γιὰ θέματα τόσο σπουδαία γιὰ τὸν πολιτισμὸν μας καὶ τὸ μέλλον μας, σὺν αὐτὰ πὸν ἀναφέρθησαν καὶ πὸν ἀποδεικνύεται τόσο ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀκροατῶν, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν πληθώρα τῶν ἐρωτήσεων, πὸν ὑποβάλλονται κάθε φορὰ στὸν ὀμιλητὴ.

Νέα Ἰόρκη

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΟΥΡΗΣ

Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων». Ἐκδόσις Χριστ. Ἐνώσεως «Ἀκτίνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Καρότυπ 14, Ἀθῆναι (Τηλ. 35-023).—Θεσ/κῆς: Ἄγ. Σοφίας 38.—Πειραιῶς: Φίλωνος 34α.—Ἰπυθύνοιο: Γ. Δ. Ἰατρίδης, κατοικία Ἀριστοφάνου 10, Ἀθῆναι (1).—Ἐτησίαν συνδρομὴ δρχ. 45, ἔξωτ. δολλ. 3.—Προϊστ. τυπογραφείου Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομυγᾶλη 176.—Χειρόγραφα, δημοσιεύμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.